EDUARD PERIČIĆ

VRANSKI PRIORI IVAN OD PALIŽNE I PETAR BERISLAVIĆ

Poslije dokinuća reda templara na crkvenom saboru u Vienni 6. svibnja 1312. god. većina dobara ukinutog reda pripala je redu vitezova ivanovaca ili hospitalaca. Ovaj red (ordo hospitaliorum, johanites) postojao je prije od templarskog, ali samo kao pobožna bratovština. Naime, godine 1048. zamoliše neki talijanski trgovci iz Amalfija tadašnjeg kalifa Mostakši Billaha za dozvolu da mogu u Jeruzalemu, nedaleko od Isusova groba, sagraditi prihvatilište za siromašne putnike i bolesne hodočasnike koji su dolazili u Svetu zemlju. Dobivši traženu dozvolu sagrade crkvu sv. Marije (S. Maria della Latina) s prihvatilištem, bolnicom ili hospitalom i kapelom sv. Ivana Krstitelja. U početku im je životno pravilo bila regula sv. Benedikta, s time što su na redovnički habit s lijeve prednje strane stavili bijeli križ.[1]

Poslije smrti Gerarda, prvog predstojnika reda, dođe im na čelo križarski vitez Rajmund de Puy, koji 1120. god. izvrši rekonstrukciju reda u viteški, te su se otada dijelili na vitezove (vojnike), svećenike i braću (koji se brinu za njegu bolesnika).[2] Ovaj je viteški red kao i templarski nikao kao najčistije otjelovljenje srednjovjekovnog duha monaškog i viteškog ideala u doba kada je borba protiv islama postala čudnom stvarnošću.[3] Ovi će redovi, zahvaljujući stvarnim naporima u obrani Svete zemlje, dobijati

[1] I. Kukuljević, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, Rad JA 81, Zagreb 1886, 37.

[2] Knights Hospitalers, The Columbia encyclopedia 3, Columbia university press New York 1963, 1142—1143.

[3] J. Huizinga, Jesen srednjeg vijeka, Zagreb 1964, 83.

sve više priznanja i posjeda, koji će s vremenom dovesti do toga da će postati velike političke i ekonomske ustanove s ogromnim imovinskim kompleksima i financijskom silom, što će im na kraju samo štetiti zbog zavisti i otimačine svjetovnih vladara i feudalaca.

U red vitezova hospitalaca, odnosno ivanovaca, primani su samo oni koji su mogli dokazati da su im osam djedova bili plemići.[4] Isti je slučaj bio i kod templara, ali je to uzakonjeno tek drugom regulom sastavljenom nešto više od stoljeća poslije prve, koja je bila sastavljena 1130. god. Vitez je morao biti »vitezov sin ili potomak vitezova po očevoj lozi«; drugim riječima, trebalo je, kako je to rečeno u drugom ulomku, da kandidat bude »gentillhomme« (plemić-koljenović), jer samo pod tim uvjetom, precizira dalje tekst, »smije i može« neki čovjek postati vitezom.[5] Propis koji je u tom smislu vrijedio za ivanovce donesen je na generalnom kapitulu reda 19. rujna 1262.[6] Predstojnik reda nosio je naslov »Sluga ubogih Isusa Krista i meštar hospitala sv. Ivana Jeruzalemskog«. Cijeli red bio je razdijeljen na više jezika odnosno država. U svakoj pak državi na čelu reda stajao je prior ili predstojnik države. Po dokinuću templara ovu čast je u Hrvatskoj i Ugarskoj obnašao prior vranski, služeći se naslovom »magnus prior«.[7] Prije toga na čelu reda u istim pokrajinama bio je poseban meštar.[8]

Ivanovcima nalazimo kod nas prvi spomen u županiji i biskupiji ninskoj, gdje im 1184. god. biskup Matej dodjeljuje crkvu sv.

[4] Kukuljević, o. c., 3.
[5] M. Bloch, Feudalno društvo, Zagreb 1958, 377, bilj. 58.
[6] Ibid.
[7] C. F. Bianchi, Zara cristiana II, Zadar 1879, 362; I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, Split 1964, 236.
[8] Kukuljević, o. c., 38. Za potpunije upoznavanje reda ivanovaca odnosno templara vidi: F. Hellwald, Bibliographie méthodique de l' Ordre Souv. de Saint-Jean de Jerusalem, Roma 1885; E. Rossi, Aggiunta alla Bibliographia ecc. Roma 1924; S. Pauli, Codice Diplomatico del Sacro Militare Ordine Gierosolimitano oggi di Malta, vol. 2. in fol. Lucca 1733—1737; J. Delaville Le Rolux, Cartulaire général de l' Ordre des Hospitaliers de Jerusalem, vol. 4 in fol. Paris 1894—1901; G. Bosio, Istoria della Sacra religione e illustre milizia di San Giov. Gerosolimitano, Roma 1594—1602; B. del Pozzo, Historia della sacra religione mil. di San. Giov. Gerosolimitano, Verona e Venezia 1703—1715 (nastavlja na Bosia); Vertot, Histoire des Chevaliers Hospitaliers de Saint Jean de Jerusalem, Paris 1725; J. Delaville Le Roulx, Les Hospitaliers en Terre Saint et à Chypre, Paris 1904; Isti, Les Hospitaliers à Rhodes jusqu'à la mort de Philibert de Naillac, Paris 1913; M. de Pierredon, Histoire politique de l' ordre Souv, de Malta depuis la chute de Malta jusqu'a nos jours, Paris 1926; E. J. King, the Knights-Hospitaliers in the Holy Land, London 1931. Manji i uglavnom općeniti podaci o ovom redu mogu se naći u svakoj povijesti srednjeg vijeka bilo svjetovnoj, bilo crkvenoj kao i u povijesti križarskih ratova i redovništva uopće u katoličkoj crkvi.

Petra u selu Bojišću.[9] Dvije godine poslije hospicij kojeg su ivanovci podigli uz crkvu dobija bulom pape Urbana III i posebne privilegije, po kojima on dolazi pod papinu zaštitu, redovnicima se osigura spomenuti posjed sa svim budućim posjedima koje bi mogli dobiti bilo od papa, vladara ili drugih pobožnih darovatelja, oslobađa ih od svake vrsti desetine i daje im slobodu da mogu u svoj red primati svećenike i svjetovnjake.[10] Na taj način red će biti i stalna potencijalna snaga u cilju učvršćivanja papinskog utjecaja u ovim krajevima u vrijeme kada još nije bio okončan sukob između sacerdotiuma i imperiuma. Sami pak privilegiji omogućit će redu da s vremenom postigne veoma veliku moć i ugled i o čijem će utjecaju posebno voditi račun domaći vladari.

U prekovelebitsku Hrvatsku ivanovce je uveo krajem XII stoljeća hrvatsko-ugarski kralj Emerik (1196—1204) darovavši im zemljište i sagradivši samostan u Marči, u nekadašnjoj križevačkoj županiji. U isto vrijeme njegov brat Andrija, kasniji hrvatsko-ugarski kralj (1205—1235) a tada herceg (dux) Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, uvede ivanovce u Glogovnicu davši im na molbu Nikole, predstojnika hospitalaca u Poljskoj i Ugarskoj, sedam sela koja su ležala kraj potoka Glogovnice, Stražila, Rasinje, Bršdine i Koprivnice.[11] Bez sumnje, i Emerik i Andrija imali su posebnu računicu kada su dovađali ivanovce u Hrvatsku. Ovaj im je, naime, red mogao vrlo dobro poslužiti u raznim vojnim pothvatima koje su poduzimali bilo u zemlji, bilo izvan nje, a u svakom slučaju kao izvanredna moralna snaga i potpora u nemirima koje su izazivali svojim međusobnim sukobima i nestalnom vladavinom. U dinastičkim borbama koje je vješto iskorištavala vladajuća klasa, visoki kler i plemstvo, primoravajući braću da svaki svojim pristašama u sve većem broju dijeli donacije, jedan novi i to viteški red mogao je biti zahvalan saveznik. Posebno za Andrije II, čije vladanje pripada u doba dubokog previranja izazvanog promjenama u posjedovnim odnosima, bilo je prilike za svakoga da se zbog »zasluga«, pravih ili fiktivnih, dočepa zemljišnog posjeda, tog glavnog izvora bogatstva i vlasti.

Ono što je učinio kao herceg potvrdi Andrija II godine 1207. kao kralj, uvevši ivanovce u zakoniti posjed spomenutih sela, dodijelivši stanovnicima tih sela one iste sloboštine koje su imali i ostali podložnici hospitalaca i templara. Istom darovnicom potvrdi

[9] I. Ostojić, o. c., 236; E. Peričić, Nin u doba hrvatskih narod. vladara..., Radovi IJAZU Zadar 16—17/1969, 130. Tiskarskom greškom stavljena je godina 1186. umjesto 1184.

[10] T. Smičiklas, Codex diplomaticus II, Zagreb 1904, 199—200; D. Farlati, Illyricum sacrum IV, 216; Kukuljević, o. c., 38; Bulletino di archeol. e storia dalm. V, 23; I. Ostojić, o. c., 107; Z. Črnja, Kulturna historija Hrvatske, Zagreb 1964, 185.

[11] Kukuljević, o. c., 38.

i njihov posjed u Marči, gdje je u prvo vrijeme stanovao i meštar hrvatskih ivanovaca.[12] Početkom XIII stoljeća ivanovci bijahu nastanjeni oko Varaždina i u županiji Gorskoj oko Kupe. Tu su imali samostan sa crkvom sv. Mihovila.[13] Kada se Andrija II vraćao sa svog pustolovnog križarskog puta u Palestinu sjetio se ponovo ivanovaca, koji su mu tamo bili pri ruci, vjerojatno znajući i za njegove donacije njihovu redu u Hrvatskoj. Odredio je, naime, da im se daje godišnje 500 srebrenih maraka za pomoć siromaha i 100 za uzdržavanje gradova Magrati i Krati kao predziđa Svete zemlje. Ovu je darovnicu iduće 1218. godine potvrdio i papa Honorije III.

Ocijenivši Andrijinu politiku kao vrlo nestabilnu i znajući da poslije izdavanja Zlatne bule 1222. god., kojom je pravno ograničena kraljeva vlast, Andrija jedva čeka da se prilike u zemlji malo smire pa da ponovo pokuša zadobiti staru vlast, ivanovci ga zamole da im daruje imanje Lagu, kasnije zvano Kalec i Tkalec, koje je pripadalo gradu Križevcima.[14] Željan što većeg i vjernijeg broja pristaša, Andrija im doista daruje ovo imanje 1223. god. i dade označiti njegove međe. Tri godine kasnije, na molbu glogovničkih ivanovaca, zagrebački biskup Stjepan oslobodi dobro Tkalec plaćanja crkvene desetine.[15]

Sin i nasljednik Andrijin Bela IV (1235—1270) odlučio je odmah po dolasku na prijestolje zaustaviti proces slabljenja kraljevske vlasti i skučiti moć vlastele, koja je u svojoj težnji za širenjem vlasti i uvećavanjem svojih posjeda jednako ugrožavala kralja, županije i niže plemstvo. Kralj je zato odmah pristupio istrazi načina sticanja posjeda, donoseći odmah poslije istrage i odgovarajuće odluke koje su štitile one koji su bili ugroženi. Opozvao je također mnoga »suvišna i štetna darovanja«, što ih je podijelio Andrija. Ta je odluka pogodila i svjetovne velikaše i crkvene organizacije, napose viteške redove templare i ivanovce.[16] Rezultat je bio samo djelomičan, jer su se odupirali velikaši, dok je u prilog crkvenim redovima intervenirao papa. Bela i njegov brat herceg Koloman bili su primorani da redovima vrate oduzete posjede. Prema podacima koje donosi Fejér,[17] a citira ih I. Kukuljević,[18]

[12] Andrijina darovnica sačuvana je u jednom prijepisu čazmanskog kaptola od g. 1375. Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Fasc. II, br. 34.

[13] Među tamošnjim posjedima spominje se još 1211. Pešćenica »Pescenyce quae est villa patrum Hospitalis.« I. Tkalčić, Munumenta episcopatus zagrabiensis I, 26.

[14] Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Fasc. VIII br. 1.

[15] Ibid. br. 2.

[16] Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 689.

[17] Gy. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV, vol. 1, 104—111 (dalje Fejér CD).

[18] Kukuljević, o. c., 42.

Bela IV je 1238. god. u suglasnosti sa svojim bratom Kolomanom ne samo potvrdio ivanovcima stare posjede koje su dobili od Emerika i Andrije II nego im je darovao i neke druge zemlje u požeškoj i varaždinskoj županiji. U doba provale Tatara 1242. godine posebno su se istakli templari, a u nedostatku izvora to za ivanovce nije moguće utvrditi.[19]

U daljem toku Beline vladavine ivanovci nisu imali nikakvih naročitih poteškoća, i to je omogućilo redu još veće širenje i bogaćenje, tako da ih nalazimo duboko u Slavoniji prema istoku do rijeke Pakre i Vuke, preko Une po današnjoj Bosni, u gorskoj županiji do Petrinje i Kupe,[20] a bili su nastanjeni i u Zagorju.[21] Malo kasnije pojavljuje se u dokumentima i njihov preceptorat u Ćićah na Savi.[22]

Pod kraj svoje vlade izgleda da kralj Bela nije bio tako naklonjen ovom redu, o čemu dosta jasno govore neki sačuvani dokumenti. Naime, godine 1257. oslobađa kralj neke podložnike grada Zagreba ispod vlasti ivanovaca, kojoj se bijahu podvrgli prinuđeni gladom.[23] Iduće godine, 1258, papa Aleksandar VI opominje Belu neka uredno plaća ivanovcima one srebrne marke koje im je odredio njegov otac kao pomoć redu a u cilju održavanja Svete zemlje.[24] Godine 1264. potvrđuje kralj nekomu meštru Tiburciju pravo da može prodati svoja imanja komu god hoće samo ne redu ivanovaca (cruciferis duntaxat exemptis).[25] Možda je razlog ovakvu kraljevu stavu bilo sve veće gomilanje posjeda u Ugarskoj i Hrvatskoj na koje su se u ovo doba dali jednako i templari i ivanovci. Ugled im je, međutim, sve više rastao u čitavu kraljevstvu. Njihova redovničkog poglavara, meštra, zastupao je kad i kad veliki samostalni prior države Ugarske i Hrvatske, tako 1275. »pontius de Fayn Prior Hosp. per Hungariam et Slavoniam«.[26] U Hrvatskoj su pozivani za vjerodostojne svjedoke pri utvrđivanju međa i uvođenju u posjede; svojim podložnicima udjeljuju naročita prava i povlastice, slične onima koje su uživali stanovnici kraljevskih slobodnih gradova;[27] dijele imanja pojedinim zaslužnim podložnicima.[28]

[19] Ibid.
[20] Fejér, CD XI, Suppl. 408; VII/4, 102; Kukuljević, o. c., 42.
[21] N. R. A. Facs. 1675, br. 2 u Arhivu Hrvatske u Zagrebu (AHZ).
[22] Fejér, CD v/1, 212.
[23] Acta monasterii Garić, Fasc. I, br. 2 u AHZ.
[24] A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I, Roma 1859, 236.
[25] Kukuljević, Priorat vranski, 44.
[26] Fejér CD V/1, 212.
[27] Codex Diplomaticus Patrius Hung. t. VII, p. 228.
[28] Fejér CD VIII/2, 495, 619; VIII/3, 147.

Međutim, veliko bogatstvo i posjedi koje su uživali i templari i ivanovci kako na Istoku tako i na Zapadu zahvaljujući brojnim darovima bilo svjetovnih vladara bilo papa zbog zasluga stečenih za obranu svetih mjesta, urodilo je i negativnim posljedicama. Pri kraju XIII stoljeća oni su se bogatstvom mogli mjeriti čak i s kraljevima, ali je zato popustila prvotna stega i red te se pojavljivalo rivalstvo i nesloga i zato je na II lyonskom koncilu 1274. god. između ostalog pokrenuto i pitanje obnove ovih dvaju viteških redova. Cilj je bio ujediniti templare i ivanovce u jedan jedinstveni red pod jednim meštrom, istim pravilom i zajedništvom svih dobara. No dane instrukcije nisu bile dovoljno određene i konkretne i tako tek poslije nekoliko godina stade papa Nikola III (1277—1280) poticati metropolite i biskupe da mu dadu sugestije u tom smislu. U rujnu 1280. god. pisao je i splitskom metropoliti Ivanu da sazove provincijski sinod na kojem bi se raspravljalo o provedbi gornje instrukcije i potom o svemu izvijestilo papu, »budući da je opća želja da apostolskim auktoritetom ljubljene sinove braću hospitala sv. Ivana i vojnike Hrama jeruzalemskog privedemo u jedinstvo jednog reda«.[29] Na žalost, nisu nam sačuvani akti ovog sinoda. Činjenica je, međutim, da su oba reda i dalje nastavila odvojenim životom i radom.

Padom Ptolemaide (Akona) 1291. god. izgubili su kršćani i posljednje ostatke križarske države u Svetoj zemlji te su odatle morali otići i viteški redovi. Oba reda preniješe 1291. god. svoje sijelo na Cipar. Ivanovci se nešto kasnije (1309) premjeste na Rodos i na kraju (1530) na Maltu, gdje dobiju ime »malteškog reda« kojeg nose i danas.[30] Ova premještanja nisu za prvo vrijeme imala odraza na život ivanovaca kod nas, kojima će kasnije od papa biti povjeravana briga oko sprečavanja prodora Turaka na Balkan.[31] Ovaj zadatak oni će pod vodstvom svojih vrsnih priora u narednim stoljećima u nekoliko navrata najčasnije izvršavati.

Ivanovci su, međutim, bili izvrgnuti raznim neprilikama kako u Ugarskoj tako i u Hrvatskoj u vrijeme dinastičkih sukoba za posljednjih Arpadovića i prvih Anžuvinaca. Kao i veći dio Hrvatske i manji Ugarske, ivanovci se opredijeliše za Anžuvince, odnosno za Karla Martela, a iza njegove smrti (1295) za njegova sina Karla Roberta, kojeg Šubići na čelu s banom Pavlom dovedoše u Hrvatsku, da bi nakon iznenadne smrti posljednjeg Arpadovića Andrije III Mlečanina (14. I 1301) bio od bana Pavla doveden u Zagreb, odakle krene u Ostrogon gdje je u ožujku 1301. god. okrunjen za ugarsko-hrvatskog kralja kao Karlo I (1301—1342). Borbe

[29] D. Farlati, Illyricum sacrum, III, 290.

[30] A. Franzen, Pregled povijesti crkve, Zagreb 1970, 161; Enciclopedia Britanica XIII, London 1959, 1430; E. J. King, o. c.

[31] Fejér CD X/8, 184.

oko prijestolja time nisu prestale budući da su ugarska gospoda stala dizati razne protukraljeve (češkog kraljevića Većeslava kao Ladislava V 1301—1304, Otona Bavarskog 1304—1308. i srpskog raskralja Stefana Dragutina). Tek u kolovozu 1310. god. priznade sva Ugarska Karla I svojim kraljem i okani se postavljanja protukraljeva. Stojeći na strani Anžuvinaca ivanovci su toliko bili izloženi napadima protivnika da je morao intervenirati i sam papa Klement V, koji bulom od 21. prosinca 1307. god. nalaže ostrogonskom nadbiskupu neka nipošto ne dozvoli proganjati meštra i vitezove reda hospitala sv. Ivana Jeruzalemskog proti kojima su se podigli neki moćni protivnici.[32] Među ostalima bijahu to Gisingovci koji su u ovo vrijeme često mijenjali zastavu, tražeći što veću korist. Hrvatskim ivanovcima oni oduzeše utvrđeni grad Belu, koji je slabo branio neki kastelan.[33] Gubitak ovog grada bijaše velik udarac ne samo za ivanovce nego i za cijelu podunavsku Hrvatsku, i zato kad je ludbreški vlastelin Nikola Petrov s hrvatskim četama ponovo osvojio grad i opskrbio ga za dalju obranu, ivanovci mu se htjedoše dolično odužiti. Nakon nekih nesporazuma oko prve donacije darovaše mu (1320) imanje Černec u blizini Ludbrega i neki posjed među Lonjom i Zelinom.[34]

Kao što je poznato i iz opće povijesti, godine 1312. dne 22. ožujka slabašni papa Klement V ukinuo je pod utjecajem francuskog kralja Filipa IV Lijepog templarski red (non per modum definitive sententiae... sed per viam provisionis seu ordinationis apostolicae),[35] protiv volje većine sabora u Vienni, osumnjičivši ga i sam tobože zbog krivovjerja. Imanja templara proglašena su zakonitim vlasništvom ivanovaca, no u Francuskoj se Filip toga nije držao, bjesneći i nadalje protiv nedužnih vitezova, od kojih je mnoga, kao i njihova velikog meštra Jakova iz Molaya, poslao na lomaču kao krivovjerce.[35a] U našim krajevima prihvatiše nadbiskupi splitski i zadarski papinu odluku s time da prime ivanovce.[36] Bianchi međutim piše da su i poslije mnogi od templara ostali tolerirani u nekim krajevima Dalmacije i Slavonije a posebno u Vrani, dok je velik broj njih u drugim krajevima ušao u red ivanovaca i to u istom dostojanstvu koje su imali i kao templari.[37]

Posjedi koje dobiše ivanovci u Hrvatskoj poslije dokinuća templara bijahu Vrana, Dubica, Božjakovina (Sv. Martin kod Zeline), Čiće, Novaki, Novi Dvori u Međimurju, Pakrac, Našice, Ka-

[32] Theiner, o. c., 422.
[33] N. R. A. Fasc. 605, br. 1. AHZg.
[34] Ibid.
[35] A. Franzen, o. c., 180.
[35a] Ibid.
[36] Farlati III, 303; V, 93.
[37] C. F. Bianchi, Zara cristiana II, 362.

menica ili banski manastir u Srijemu,[38] te Glogovnica kod Križevaca.[38a] Odsada će ugled reda kao i moć njegova priora u javnom životu kraljevine toliko porasti da će njegovi članovi gotovo redovno stajati među prvim velikašima kraljevstva.

I Karlo I, ne zaboravljajući vjernost vitezova u najtežim časovima njegove vladavine, htjede se odužiti ivanovcima. Na molbu potpriora Gerarda od Granane poveljom od 15. siječnja 1322. god. potvrdi im sva ona prava i sloboštine koja im je još 1217. god. podijelio kralj Andrija II. Istu povelju ponovo potvrdi na molbu Filipa od Granane, priora hospitalaca rimskih i ugarsko-hrvatskih godine 1324.[39] Iako su dobili znatne posjede naslijedivši ih od templara, to nije moralo odmah značiti i veliko povećanje bogatstva, budući da su uz spomenute posjede prišli redu i raniji vlasnici. Nadalje za vrijeme dinastičkih sukoba ivanovci su sigurno pretrpjeli i dosta štete koja nam nije poznata, te su bili prisiljeni da se kao u Ugarskoj, tako i u Hrvatskoj i mnogo zaduže. Da bi što hitnije i uspješnije normalizirali svoj život dozvoli im papa Ivan XXII godine 1322. da mogu izvjesna svoja dobra prodati, založiti ili dati u vječni zakup.[40]

Da li su ivanovci u ovo vrijeme i prodali koja od svojih dobara nije poznato no zanimljiv je podatak da su godine 1321. franjevci u Našicama naslijedili od ivanovaca jedan samostan, koji su ovi opet dobili od templara.[40a] Dvije godine poslije toga prior Filip od Granane dariva nekom podložniku samostana sv. Martina jednu kuću u Našicama, zajedno s mlinom, vinogradom i ostalim pristojbama.[41] Isti prior 1325. godine dariva meštru Dominiku u požeškoj županiji posjed Beženicu, a dio istog posjeda i nekom Jakovu sinu Bartolovu.[42] Iduće godine dariva opet svome sucu Fabijanu Borislaviću posjed Slatinu.[43]

Posljedni put spominje se Filip od Granane, i to kao prior hospitalaca (ivanovaca) ugarskih, hrvatskih i od Kapue, godine 1328. u jednoj ispravi značajnoj za grad i samostan ivanovaca — Vranu. Naime, 26. svibnja iste godine, nalazeći se u vranskom samostanu, čuo je od svoje braće Gerarda od Granane, potpriora vranskog, Franje Grenje iz Karana, Marka iz Bologne, Gerardina iz Massadelore i ostalih vitezova da je zadarski građanin Kodul od Spignarole odvažno branio grad i samostan hospitalaca kad su

[38] Kukuljević, o. c., 48.
[38a] A. Crnica, Hrvati i Marija, Zagreb 1953 (ciklostilom), 44.
[39] Fejér, CD VIII/2, 543.
[40] Theiner, o. c., 485.
[40a] Kukuljević, o. c., 49.
[41] Fejér, CD VIII/2, 495.
[42] Fejér, CD VIII/2, 619.
[43] Fejér, CD VIII/3, 147.

Hrvati, vjerojatno pod banom Mladenom, opsijedali grad Vranu. Za spomenute zasluge nagradi ga prior nekim posjedom.[44]

Spomenuta isprava značajna nam je zbog više pojedinosti. Iz nje saznajemo da je i u ovim krajevima red imao dosta posjeda kada prior na nagovor svoje redovničke braće nagrađuje posjedom (praedium) privrženike reda. Nadalje jasno je da se ivanovci nisu držali po strani u sukobima koji su rezultirali iz kraljeve namjere da slomi moć i otpor hrvatskih feudalaca, a posebno knezova Bribirskih i bana Mladena II kao njihova vođe. Bribirskim pak knezovima, koji su u svojim rukama držali najvažnije utvrde kao Omiš, Klis, Skradin i Ostrovicu, Vrana u rukama kraljevih privrženika morala je biti kao trn u očima. Nije stoga čudno da su je pokušali osvojiti, jer bi da su u tome uspjeli mogli držati u šahu čitavu Dalmatinsku Hrvatsku. Ivanovci su međutim ustrajali uz Karla I, uz kojeg su pristali na samom početku njegove vladavine, zbog čega su pretrpjeli izvjesne gubitke, ali i dobili potvrdu svih svojih privilegija. Uzevši ovo u obzir, shvatljivo je zašto su Hrvati udarili na Vranu, kao i to zašto su ivanovci prstajali uz Karla I Anžuvinca.

Od spomenutog događaja pa nadalje možemo pratiti uspon vranskog potpriorata. Naime, u spomenutoj listini fratar Gerard spominje se kao potprior vranski. Godine 1322. on je bio potprior i kastelan belski.[45] Svakako od godine 1333. u Vrani se nalazi prior, budući da te godine mletačko vijeće nalaže svojem poslaniku u Hrvatskoj da po mogućnosti posjeti u Vrani priora vranskog i da se radi nekih stvari s njim dogovori.[46] Koji je bio taj neimenovani vranski prior i da li je Vrana bila sjedište ivanovskog priorata i ranije, nije još utvrđeno. Međutim, budući da se u isto vrijeme spominje Petar Kornuto kao prior cijele Ugarske i Hrvatske (per Hungariam et Sclavoniam), koji se kasnije ističe kao prior vranski, to Kukuljević izgleda s pravom njega smatra »prvim priorom vranskim, s kojom časti bijaše skopčan priorat čitave Ugarske i Hrvatske«.[47]

Petar Kornuto isticao se posebno kao odani pristaša i pomoćnik Ludovika I (1342—1382) u njegovim borbama s Mlečanima za Dalmaciju, te je radi toga 1345. god. mletačka vojska i vojska kraljevih protivnika u Hrvatskoj napala Vranu, poubijala mnoge

[44] Fejér, CD VIII/3, 341.
[45] Kukuljević, o. c., 51.
[46] Š. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike I, Zagreb 1868, 398.
[47] Kukuljević, o. c., 51.

branioce i upalila vransku tvrđavu, na veliko iznenađenje same mletačke vlade, koja je smatrala ivanovce svojim saveznicima (qui sunt intimi et devoti nostri Dominii).[48] Bez sumnje, jedan od glavnih razloga zašto su protivnici ivanovaca uspjeli u svom napadu na Vranu u prosincu 1345. god. bijaše taj što su u to vrijeme vjerojatno još bili odsutni mnogi hrvatski ivanovci, pa vjerojatno s njima i vranski, nalazeći se u borbi protiv Turaka. Naime, 28. listopada iste godine zajedno s kraljem Cipra i Mletačkom Republikom ivanovci na juriš osvoje trgovački grad Smirnu i otisnuše Turke od Jonskih otoka. Hrvatski i ugarski ivanovci bijahu u rat pozvani od pape Klementa VI, preko ostrogonskog nadbiskupa.[49] Da su pak vranski vitezovi pristajali uz Ludovika I, potvrđuje činjenica što se je on 1348. god. vraćajući se iz napuljskog rata zadržao upravo u popravljenom gradu vranskih ivanovaca, svojih vjernih privrženika, a odatle krenuo za Ostrovicu, koju je godinu dana ranije dobio od Grgura i Jurja Šubića u zamjenu za grad Zrin.[50]

Poslije godine 1347. nema spomena prioru Petru Kornutu. Kao njegov nasljednik spominje se Monialis,[51] zatim Baudon Kornuto (1349—1370),[52] za čijeg se priorovanja uvriježio mjesto naziva prior ugarskih i hrvatskih vitezova sv. Ivana samo naziv »prior vranski«.[53] Baudona Kornuta naslijedio je privremeno Arnold Belmonte (1367—1369).[54] Godine 1370. opet je priorom Baudon Kornuto do 1374,[55] a za njim Rajmund Belmonte (1374—1378)[56] Ovdje su dani samo neki izvori koji govore o spomenutim priorima, koji su odreda bili vrlo viđeni i utjecajni muževi u kraljevstvu. Ali bez sumnje su među svim vranskim priorima najvidnije mjesto i glas uživali Ivan od Paližne i Petar Berislavić, o kojima će ovdje i biti glavna riječ.

[48] Ljubić, Listine II, 247.

[49] Theiner, o. c., 658, 697.

[50] J. Lucius, Memorie di Traù, Venezia 1674, 244.

[51] G. Pary, De prioratu Auranae, 15.

[52] G. Pray, o. c., 16ss; Fejér CD IX/7, 94, 170; 188; IX/2, 369, 373, 624; IX/3, 195, 198, 390, 455.

[53] Kukuljević, o. c., 59.

[54] Arhiv grofova Oršića, Svezak 22, br. 20, HAZ; Kukuljević, o. c., 59—60.

[55] Kukuljević, o. c., 60—61; Pray, o. c., 19; Fejér CD IX/4, 258, 263, 371; IX/7, 343; Lucius, Memorie di Traù, 291.

[56] Kukuljević, o. c., 61—63; Pray, o. c., 19—20; Fejér CD IX/4, 613—15; IX/5, 68, 149; J. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amsterdam 1666, 326.

II

Među vranskim priorima prvi po redu Hrvat,[57] Ivan od Paližne došao je na čelo ovog uglednog i znamenitog reda u jednom od najodsudnijih doba hrvatske povijesti. Kraj vladanja Ludovika Anžuvinca, koji je centralističkom politikom učvrstio kraljevski auktoritet ali i uništio moć najuglednijih velikaških porodica Ugarske i Hrvatske, doveo je samo do privremena reda i mira. Čudljivost vladavine njegove udovice Jelisavete Kotromanić i kćerke Marije, koja je bila zaručena za lakomislenog i nedoraslog Sigismunda Luksemburgovca,[58] koje su svojim privrženicima dijelile časti i posjede, zaboravljajući često na zaslužne muževe iz Ludovikova vremena, unašajući usto u sudstvo i upravu nesigurnost i pometnju, izazivale su stalno sve veće nepovjerenje i nezadovoljstvo, posebno kod hrvatskih velikaša. Kad je kao Marijin muž zavladao Sigismund, situacija se nimalo nije poboljšala. U isto

[57] O podrijetlu i porodici toga znamenitog muža još se uvijek malo znade. Laurencius de Monacis (Carmen de casu illustrium reginarum et de lugubri exitu Caroli Parvi. ap. Cornelius: Chronicon de de rebus Venetis, Venezia 1758 u dodatku), koji je pisao na želju kraljice Marije, kaže o njemu da ga je Ljudevit I podigao iz sirotinje (egresti de tugurio, partem vulgi, tenebrisque iacentem) do vranskoga priorata, što zacijelo znači da su Paližne bili siromašni plemići (v. F. Šišić, vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba, Zagreb 1902, 247, bilj. 15). Ivan od Paližne bio je sin Ivana, o kojem se veli da je bio »de Palixna (Paulus de Paulo, memoriale, ap. Lucius de regno..., 423), Palisna, Palysna, Palissna (Fejér CD X/1, 125; X/2, 145; X/3, 312—322), a na jednom mjestu piše se »Palis (ili z/hna (Katona, Historia critica regum Hungariae XI, 213). Ovo su imena mjesta koje se zvalo Paližna, odakle je bio rodom ili imanjem otac vranskog priora. Ovome imenu izgleda da odgovara mjesto Pališnik u križevačkom kraju, 9 km sjeverno od Garešnice (St. Stanojević, Narodna enciklopedija III, Zagreb 1923, 335). Ovo mjesto darovao je kralj Sigismund Filipu Korogyu, sinu Stjepanovu, kao bivši posjed nevjernoga Ivana Paližne i njegovih rođaka (Csánki, Körösmegye a XV-ik században, Budapest 1893, 25, v. Šišić, 1. c.). Ovaj podatak najjasnije upućuje gdje treba tražiti porodicu Paližna. Jedan od razloga koji potvrđuje istovetnost mjesta »Paližne« s Palešnikom jest i činjenica »što su glavni prijatelji politički Ivana Paližne bili s onoga kraja naše domovine.« (F. Rački, Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća, Rad JA 2/1868, 107). Jedna Paližna ili Palična ležala je u križevačkoj županiji oko današnjega Ludbrega, a spominje se po crkvi g. 1334. kao »ecclesia s. Petri de Palichna« (F. Šišić, Vojvoda Hrvoje, ibid.) Ivan Paližna je imao brata Tomu (Memoriale, 424; Rački, o. c., 107), nećaka Berislava (Fejér CD X/1, 413 »ac Werizlo nepote ipsius Joannis cruciferi«) i sinovce Ivana i Nikolu, koji su svi bili njegovi politički istomišljenici.

[58] Sigismund je najbolje sam sebe okarakterizirao uspoređujući se s papom Eugenom IV: »U tri si mi stvari nalik«, reče kralj, »a opet u tome nijesi: ti spavaš dugo, ja ustajem rano, ti piješ vodu, ja volim vino, ti bježiš od žena, ja ih ganjam; ti rasiplješ blago crkve, ja ne prištedim ništa; tebe bole noge, mene ruke, ti upropašćuješ crkvu, a ja državu.« (Aenea Silvius Piccolomini, suvremenik Sigismundov, kasniji papa Pio II 1464. ap. Palacky, Reise nach Italien, p. 113. v. Šišić, Vojvoda Hrvoje, 55.

vrijeme bosanski kralj Stjepan Tvrtko traži načina da proširi svoju državu na kopnu i na moru i to na račun ugarsko-hrvatske krune. Budući da saveznike nalazi među hrvatskim velikašima, sukob s budimskim dvorom bijaše na dnevnom redu. Dodamo li svemu ovome aspiracije Napuljaca za gospodstvom nad dva mora i nastojanja Mlečana da to onemoguće, te stalnu i prijeteću opasnost od Turaka, koji su pobijedili na Marici i približavali se Kosovu, bit će nam sasvim jasno da je politička situacija bila toliko kompliciranа da je vrlo često bilo gotovo nemoguće odlučiti se za jedan pravac i unaprijed znati da li će on biti ispravan ili pogrešan. Svako imalo ugledno i utjecajno lice i Hrvatske i Ugarske moralo je s jedne strane biti diplomat, a s druge vojskovođa. I kada se zaplelo vrzino kolo svih mogućih političkih kombinacija i zakulisnih operacija teško je bilo biti i vjeran podanik, i rodoljub i dalekovidan političar koji će znati upotrijebiti svoju vojnu silu, odvagnuti riječi i izabrati put.

Ivan od Paližne javlja se kao vranski potprior još 1370. godine.[59] Godine 1378. postaje priorom ivanovaca[60] i djelokrug mu se proteže na sve templarske samostane u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj. Tako je došao u red najznatnijih velikaša kraljevstva koji je imao uza se najsnažnije, najdisciplinirаnije i najurednije čete svoga reda. Kao prior ovako znatnog reda najprije je uznastojao da učvrsti pozicije u samom redu brigom za očuvanjem svih pripadajućih im posjeda. Zbog toga dolazi 1381. god. u sukob s gradom Zadrom, jer je istjerao iz posjeda dvaju sela Bojišća i Zablaća zadarske građane Zanina Butasa, Ivana Viktorova i Krešu Gala Varikašića. U posjed ovih sela spomenute građane je uveo ban Nikola Szécsy (Seč), pošto su ih kupili od Paližnina prethodnika Rajmunda Belmonte,[61] koji ih je prodao vjerojatno protiv volje redovničke braće, budući da je upravo Bojišće bio njihov matični posjed u Dalmatinskoj Hrvatskoj. Zadarski su se građani više puta potužili na Ivana od Paližne kralju Ludoviku, no izgleda uzalud, jer 26. svibnja njihovu tužbu poprati i samo zadarsko vijeće, te sada kralj naređuje prioru da vrati oduzeta sela. Međutim, ni na kraljevu intervenciju Paližna ne vraća spomenute posjede,[62] vjerojatno zato što je bio u pravu. Nije poznata nikakva kraljeva reakcija, a iz događaja koji su uslijedili vidi se da su priorov ugled i njegova moć i dalje ostali neokrnjeni.

[59] Godine 1388. tužili su se Splićani Sigismundu da već 18 godina trpe progone od fratra križara Ivana Paližne. (Lucius, Memorie, 339—340). Prema Kukuljeviću (o. c., 63) i Šišiću (o. c., 247, bilj. 15) Paližna je u to vrijeme bio vjerojatno potprior ili preceptor vranski.

[60] Pray, De prioratu, 20.

[61] Lucius, Historia Dalm., 326.

[62] Ibid.; Kukuljević, o. c., 63.

11. rujna 1382. god. umro je u Trnavi blizu Požuna kralj Ludovik u 56. godini života i nakon 40-godišnjeg kraljevanja, tokom kojega su procvale u svakom pogledu Ugarska i Hrvatska. No osobita mu je zasluga bila što je Zadarskim mirom od 18. veljače 1538. god. sjedinio s Hrvatskom nakon više vjekova cijelu obalu Jadranskoga mora od Rijeke do Kotora i sveukupno otočje. Iza sebe je ostavio dvije malodobne kćeri, stariju Mariju, vjerenicu češkoga kraljevića Sigismunda Luksemburgovca, sina cara i kralja Karla IV, i mlađu Hedvigu, te ženu Jelisavetu.

U vrijeme kraljeve smrti nalazio se na ugarskom dvoru i Ivan od Paližne.[63] Tom prilikom mogao je upoznati i sve uplivne muževe na dvoru, a isto tako doznati za njihove bar momentane planove. Osamnaest dana iza kraljeve smrti nalazimo ga u Stolnom Biogradu u samostanu tamošnjih ivanovaca, koji ga u svojim javnim ispravama nazivaju »Dominus Frater Joannes, Prior de Aurana, Prelatus noster«.[64] Ivan je ovamo donio pismo od kraljice kojim mu ona uz suglasnost svojih prelata i velmoža dozvoljava da za crkvene potrebe založi preceptorat Nove Dvore (Uj udvar) u Zaladskoj županiji na rijeci Kaniži. Spomenuti posjed založio je za 4000 zlatnih forinti sinovima Ivana od Kaniže.[65] Pojedini autori smatraju da je Paližna već sada smjerao poduzimati akciju protiv kraljica te da mu je u tu svrhu i trebao novac, a ne »in presidium et augmentum sancte matris Ecclesiae«. Mislim ipak da je još prerano bilo nešto takva očekivati od priora, budući da još u ovo doba ni kraljice ni njihov savjetnik palatin Nikola Gorjanski nisu ničim naročitim ozlojedili plemstvo i samoga Paližnu. To pak što je Marija okrunjena »za kralja« dan poslije Ludovikove sahrane nije po sebi moglo izazvati duhove. S jedne strane plemstvo se sjećalo velikih Ludovikovih zasluga,[66] a s druge, i sam je Ludovik za svog života sve pripremio da ga naslijedi kćerka kao da je sin.[67]

[63] Kukuljević, o. c., 63.

[64] Pray, o. c., 21.

[65] Pray, o. c., 21—22; Fejér, CD X/1, 52; Ivan Franić, Ivan Paližna, prior vranski..., Narodne novine 99/1933, 39, 5.

[66] Tokom 40-godišnje vladavine ulagao je znatne i uspješne napore u sređivanju unutrašnje situacije u Ugarskoj i Hrvatskoj, ali mu je bez sumnje najveća zasluga s obzirom na naše zemlje ta što je Zadarskim mirom od 18. II 1358. god. prisilio Veneciju da se odreče »od polovice Kvarnera do granica Drača, svih gradova, naselja, kaštela, otoka, luka i prava koja su imali i držali« (Š. Ljubić, Listine III, 368—371).

[67] O tome nema direktnih i vjerodostojnih podataka, ali sačuvani spomenici na to upućuju. Prema pisanju Tome Ebendorfera Haselbachskog, historičara i univerzitetskog profesora u Beču, koji se rodio potkraj XIV st., Ljudevit je na umoru odredio da Mariji i budućem joj mužu Sigismundu ostane Poljska, a Hedvigi i Vilimu, sinu austrijskog hercega Leopolda II Habsburgovca, Ugarska i Hrvatska (Pez, Scriptores rerum Austr. vol. II p. 819, v. Šišić, Vojvoda Hrvoje, 24, 246, bilj. 2). Poljski velikaši ne samo što

U travnju 1383. god. još je Ivan od Paližne vjeran podanik kraljice Marije, koja na njegovu molbu vlastoručnim pismom naređuje stolnobiogradskom kaptolu da povede istragu protiv meštra Jakova, župana kraljičinih dvorjanika, koji je bez dozvole gospodareve s priorova posjeda Gerenas odveo kmeta Ivana, sina Vogićeva.[68] Iste godine i kraljevski dvorski sudac Ivan Szécsy potvrđuje u priorovu korist, da je još 1381. u njegovo (priorovo) ime potprior Luka pozvao pred kraljevski sud Stjepana Lackovića, sina vojvode Dionizija.[69] U polovici 1383. god. još je bio u milosti na dvoru, dapače i Paližnin rod, jer je jedan od glavnih časnika one vojske koja je u veljači iste godine iz Zadra odjedrila put Apulije bio njegov sinovac, inače neimenovan. Podatak o ovoj vojsci koju su kraljice poslale u pomoć Karlu Dračkom a protiv francuskog princa Ludevita Anžuvinca[70] donosi suvremeni zadarski ljetopisac Paulus de Paulo u malo nejasnoj formi, tako da se u tumačenju podatka historičari razilaze. G. Pray[71] i F. Rački[72] smatraju da je u Apuliju upućen prior Ivan. U riječima »qui (Ungari) debebant transfretari in Apuliam in subsidium regis Caroli cum Joane B. et nepote dicti prioris Auranae« prema Račkome naznačen je vojvoda: »Mislim da je onaj B. krivo upisan mjesto P(aližna), jer taj Ivan nije bio onda ban«. Prema Kukuljeviću[73] i Šišiću [73a] spomenutu vojsku vodio je ban Ivaniš Horvat, uz kojeg se nalazio priorov sinovac. Međutim, ako uzmemo u obzir da je Ivan od Paližne još za Ludovikova vladanja s vojskom operirao u Italiji i to u prosincu 1372, 14—27. lipnja 1378. i u siječnju 1379,[73b] onda je najjednostavnije zaključiti da su kraljice i sada s vojskom tamo poslale upravo Ivana od Paližne. Ovome se mora dodati i činjenica da će, sigurno ne bez razloga, kada bude došao u Hrvatsku Karlo Dračko odlikovati baš Paližnu najvećim povjerenjem i čašću imenovavši ga banom Hrvatske, Dalmacije i Slavonije kao osobu posebnog povjerenja i bez sumnje lično dobro poznatu. Da li je pri ovom susretu u Napulju bilo govora o situaciji u Hrvatskoj i mogućoj intervenciji u svojstvu arbitra, može se samo nagađati.

priznaše Mariji nasljedno pravo nego se također pokloniše 25. VII 1332. god. u slovačkom Zvolenu i 13-godišnjem Sigismundu kao njezinu vjereniku (Cf. Huber, Geschichte Oesterr. vol. II, Gotha 1885, 325; Šišić, o. c., 24—25).

[68] Fejér CD X/1, 125.

[69] Ibid., 130.

[70] F. Šišić, o. c., 39.

[71] »Veri est tamen simile, ut Paulus de Paulis memorat, Priorem reginarum jussu in Apuliam, ut Carolo Duracio opem ferret.

[72] F. Rački, o. c., 109—110, bilj. 5.

[73] Kukuljević, o. c., 81.

[73a] F. Šišić, o. c., 39, 248.

[73b] Galeazzo e Bartolomeo Gatari, Cronaca Carrarese I »Rerum Italicarum scriptores, f. 82, t. XVII, str. 74, 152, 161 (Na ove podatke upozorio me je prof. dr S. Antoljak).

Uskoro se, naime, situacija u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu počela iz temelja mijenjati. Premda je prijestolje zapalo nejaku Ludovikovu kćer Mariju kao legitimnoga »kralja«, stvarnu je vlast imala njezina majka Jelisava Kotromanićka. Njezino upletanje u državne poslove doskora je urodilo kaosom u upravi i samovoljom u sudstvu. Zvanični akti nosili su na čelu »čas ime Marijino, čas Jelisavetino, a koji put i oba imena. Kakva je smutnja ubrzo nastala uz takav postupak, najbolje se vidi, piše F. Šišić, iz nekih sačuvanih odgovora na kraljevske naredbe; tako primjerice Nikola Tody, podžupan sabolčki, na pismo kraljice Jelisavete ne odgovara njoj nego, kako i jest red, Mariji. Naličnо su postupali i drugi, dok opet neki rade obratno. Dapače ima slučajeva, kao što kod Pavla Fraknoija, da nije pisma ni primio ni pogledao, a zgodilo se i to da kraljica Marija izdaje listinu u Seksardu, istoga dana glavni kancelar Jelisavetin u Višegradu, također u ime Marijino, izdaje jedan spis, pa nemajući uza se kraljičina pečata, to ga je ovjerio svojim!«[74] Nadalje, potiskujući različite porodice, koje su za Ludovikova vladanja postale ugledne, Jelisava je omogućila uspon do vlasti palatinu Nikoli Gorjanskom, koji se tom vlašću obilato koristio u borbi protiv drugih feudalaca. I tako je nezadovoljstvo zahvaćalo sve veći broj velikaša, dajući otporu protiv »ženske vladavine« sve više obilježje političkog pokreta koji je težio za promjenom na prijestolju. Premda su u tom pokretu sudjelovali i mnogi istaknuti ugarski velikaši, pa se o nekom njegovom nacionalnom obilježju ne može nipošto govoriti, njegovo je pravo središte bilo od početka do kraja u južnim, pograničnim hrvatskim i srpskim oblastima.[74a]

U međuvremenu se Jelisava trudila da svojoj starijoj kćerki uz ugarsko-hrvatsko pribavi i poljsko prijestolje.[75] No poljski se velikaši odlučno opriješe ne htijući da njihov vladar stoluje u Ugarskoj, te je 25. studenog 1382. god. na velikopoljskom saboru u Radomskom zaključeno da će prihvatiti samo onu od Ludovikovih kćeri koja će među njih doći i ostati u Poljskoj. O tome je obaviještena kraljica Jelisava i malopoljski sabor u Vislici.[76] Poslije niza pregovora okrunjena je za poljsku kraljicu mlađa Ludovikova kćer Jadviga 15. listopada 1384. god. i tako se Poljska odijelila od Ugarske.[77]

[74] Šišić, o. c., 34—35.

[74a] Historija naroda Jugoslavije I, 740.

[75] Dan poslije sahrane Ludovikove u Stolnom Biogradu 17. IX skup visokog svećenstva, državnih staleža i plemića okrunio je Mariju za kralja, uz uobičajene ceremonije (D. Zavoreo, Historia Dalmatina, 1603. Rukopis u Naučnoj biblioteci u Zadru, Ms 28.272, Liber V p. 115v.; Zala vármegye története. Oklevélter. Vol. II, Budapest 1890, 188; Šišić, o. c., 247, bilj. 5).

[76] Šišić, o. c., 26.

[77] Huber, o. c., 325—329; Rački, o. c., 105—106.

Dok se kraljica Jelisaveta trudila oko zamršenih poljskih poslova, dotle se u Hrvatskoj uzeše spremati ozbiljne promjene, koje su ugrožavale integritet kraljevine. Već spomenuto nezadovoljstvo velikaša podijelilo je državu na nekoliko tabora. S jedne strane bili su privrženici Jelisave, Marije i Gorjanskog, uz koje su bili i dalmatinski gradovi, a s druge strane nezadovoljnici na čelu s Ivanom Paližnom i braćom Horvatima, koji su bili za promjenu na prijestolju u korist anžuvinca Karla Dračkog, surađujući u isto vrijeme s bosanskim kraljem Stjepanom Tvrtkom, koji se za vrijeme dok su nezadovoljni velikaši postizali uspjehe zadovoljavao samo time da ih pomaže, iako mu se već sada pružala izvanredno povoljna prilika za proširenje bosanskog državnog teritorija. Bojeći se ipak Tvrtkova širenja, posebno na moru, jer je Tvrtko već prije poduzimao kod Venecije korake za dobivanje vlastitog brodovlja pa i mornarice,[78] zamisli palatin Nikola Gorjanski obrambeni savez s Mletačkom Republikom, ali ga ova ne prihvati.[79] Nezadovoljstvo se međutim sve više širilo, posebno u Dalmatinskoj Hrvatskoj.

Na vijesti iz Hrvatske i Dalmacije kraljica Jelisava je za prvo vrijeme odgovorila skidanjem s hrvatsko-dalmatinskoga banskoga dostojanstva Mirka Bubeka, poslavši ga u Galiciju, a na njegovo mjesto imenovala bivšega erdeljskog vojvodu Stjepana Lackovića od Čakovca (15. VI 1383),[80] koji dolazi u Zadar 1. kolovoza.[81] Ova je promjena ličnosti svakako bila od zamašnih posljedica, budući da je Stjepan Lacković bio veoma samostalan, a nipošto sliiepo odan kraljicama, kao što je bio i ostao, izuzev neko kratko doba, Mirko Bubek.[81a] Da umire Hrvate, odlučile su se napokon kraljice da će poći među njih. Već dne 2. rujna 1383. obavijesti Jelisava grad Trogir da ga je naumila doskora pohoditi.[82] Dne 24. listopada stigla je Jelisava u Zadar, gdje je odsjela u ženskom benediktinskom samostanu sv. Marije. S njom su još bile obje kćeri, Marija i Jadviga, kardinal Valentin Alsani, hrvatsko-dalmatinski ban Stjepan Lacković, slavonski ban Lendvay i drugi.[82a]

[78] Dne 8. III 1383. mletačko vijeće dozvolilo je svom građaninu Nikoli Bazeju da primi kod Tvrtka admiralsku čast (Ljubić, Listine IV, 194—195). Dne 27. III prodaje isto vijeće Tvrtku, tobože kao mletačkom građaninu, jedan dobar brod (Ljubić, o. c., 195), a 30. VII Mlečani ponovo uvode u svoju zlatnu knjigu počasnih građana Stjepana Tvrtka, djecu mu i nasljednike, jer da se pokazao »vjernim i pravim Mlečanom«, koji rade za korist republike, (Ljubić, o. c., 200—201), te mu iz istih razloga 5. X dozvoljavaju da može sebi u Veneciji sagraditi dva broda (o. c., 203).

[79] Ljubić, o. c., 195—196, 197—200, 201—203, 206—207.

[80] Listina o imenovanju Lackovićevu ap. Lucius, Mem. di Traù, 326—7.

[81] Paulus de Paulo, o. c., 423.

[81a] Lucius, o. c., 327.

[82] Paulus de Paulo o. c. 423.

[82a] Rački, o. c. 108.

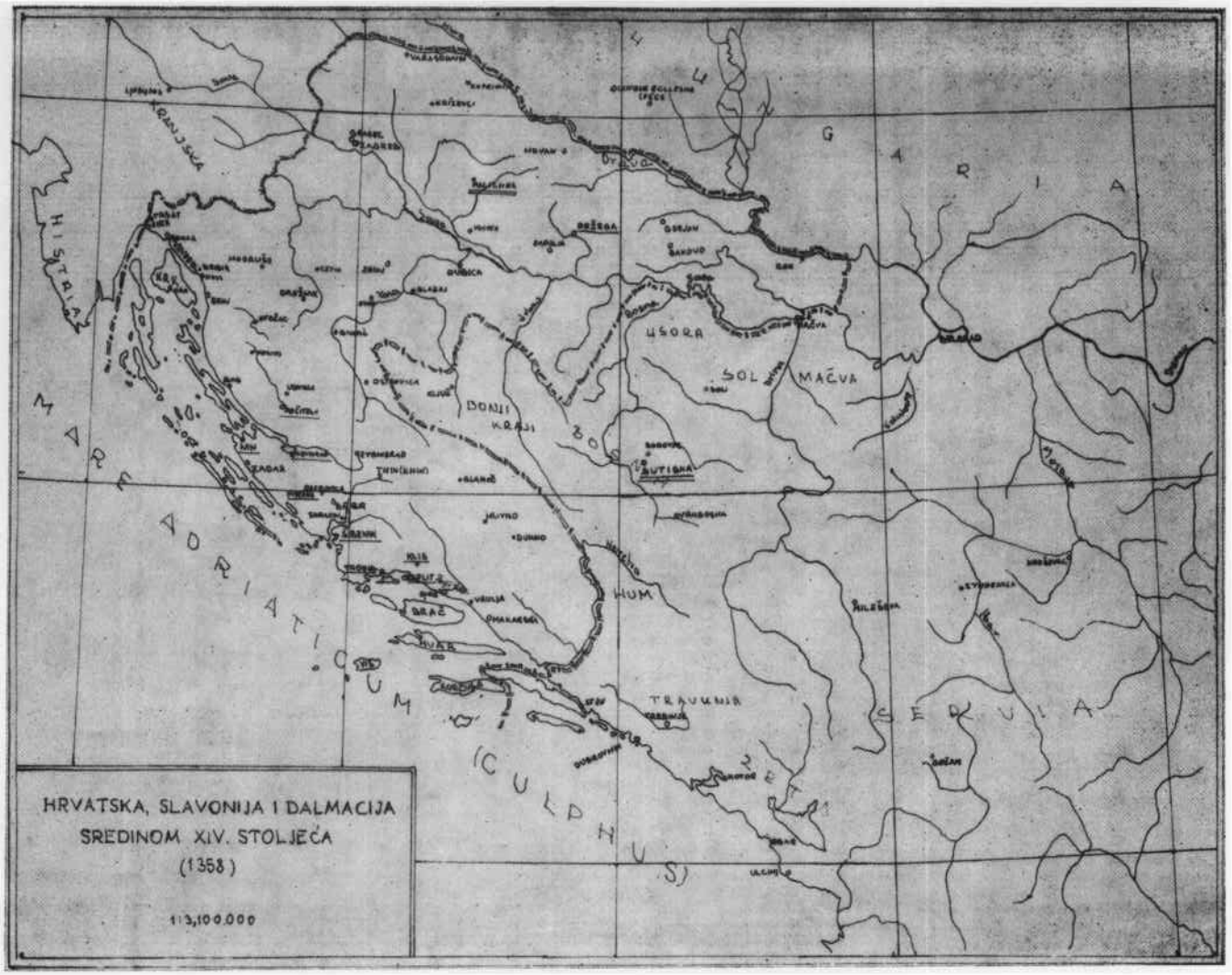
HRVATSKA, SLAVONIJA I DALMACIJA
SREDINOM XIV. STOLJEĆA
(1358)
1:3,100.000
HUNGARIA
SERVIA
MARE ADRIATICUM (CULPHUS)
HISTRIA
KRANJSKA
USORA
SOLMAČVA
DONJI KRAJI
BOSNA
HUM
TRAVUNIA
ZETA
BRAČ
HVAR
ZADAR
SIBENIK
KLIS
DUBROVNIK
ULCINJ
BELGRAD
SOFIJA
DRŽEGA
GUBICA
ZAGREB
KRIŽEVCI
MOVAN
SARAJEVO
SOLI
MAČVA
BOSNA
SUTISKA
MILEŠEVA
SVIDNIK
GOŽAN
ZAGREB
KRK
MOGRUŠE
GRAŽAN
ZEMLJ
GLAZAJ
OSTROVICA
KLIVE
THIN(ENNO)
GLAMOČ
HUVNO
DUNNO
VRULJA
MAKARSKA
HUM
ZETA
ULCINJ

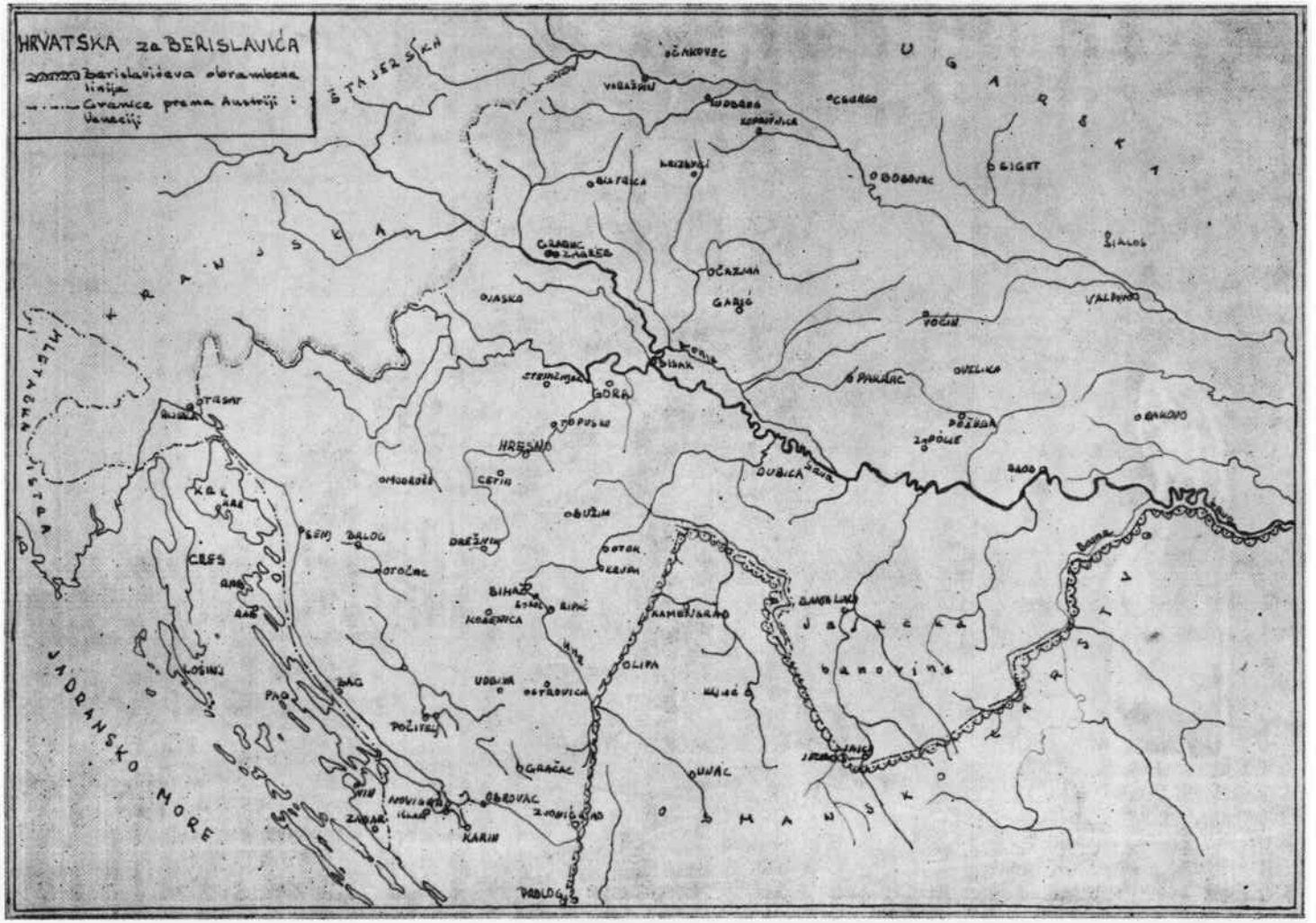
HRVATSKA za BERISLAVIĆA
Berislavićeva obrambena linija
Granice prema Austriji i Veneciji
ŠTAJERSKA
KRANJSKA
UGARSKA
MLETAČKA ISTRA
JADRANSKO MORE
OSMANSKO CARSTVO
Jajačka banovina
ČAKOVEC
VARAŽDIN
SUDBRUG
KOPRIVNICA
CGURGO
BOBOVAC
SIGET
SIRLOS
BISTRICA
GRADIC
ZAGREB
OČAZMA
GARIĆ
JASKO
VOČIN
VALPOVO
SISAK
GORA
PAKRAC
VELIKA
POŽEGA
ZAPOLJE
RAKOVO
TOPUSKO
HRESNO
DUBICA
CETIN
MODROŠE
BUŽIM
OTOK
KRUPA
BRLOG
DREŽNIK
OTOČAC
BIHAĆ
RIPAČ
KOBENICA
KAMENGRAD
LIPA
UDBINA
OSTROVICA
POČITELJ
GRAČAC
OBROVAC
KARIN
ZADAR
NOVIGRAD
ZVONIGRAD
PRBLOG
UNAC
JAJCE
CRES
LOŠINJ
PAG
BAG
RAB
KAR
TRSAT
RIJEKA
SENJ
Kolpa
Sava
Bosna
Una


BOSNA U VRIJEME TVRTKA
(1391)
Granica
Dubica
Dobor
Srebrenik
Bijeljina
Tešanj
Zvornik
Žepče
Kiseljak
Jajce
Sokol
Bobovac
SUTJESKA
Olovo
Srebrenica
Visoki
Kreševo
Fojnica
Hadžići
Višegrad
Foča
Goražde
Drina
Podrinje
Mileševa
Sokolac
Bijelopolje
Brskovo
Bileća
Trebinje
Dubrovnik
Cavtat
Sokol
Risan
Kotor
Nova
Dobrun
Prača
Borač
Drvar
Glasinac
Ključ
Mrkonjić
Jajce
Šipovo
Zenica
Vareš
Kreševo
Fojnica
Hadžići
Ilidža
Sarajevo
Konjic
Mostar
Neretva
Humska zemlja
Hum
Trebinje
Popovo
Dubrovnik
Cavtat
Konavli
Risan
Kotor
Herceg Novi
Dalmacija
Dalmatinska krajina
Zapadne strane
Dalmatinska zagora
Dalmatinska krajina
Dalmatinska zagora
Dalmatinska krajina
Dalmatinska zagora
Dalmatinska krajina

Za vrijeme boravka kraljicâ u Zadru ili nešto prije pobunio se protiv njih prior vranski Ivan od Paližne. Paulus de Paulo koji nam je ovdje jedini izvor ne govori o uzrocima pobune i vrlo je kratak u opisivanju ovog interesantnog događaja, o kojem u svojim Memorialima piše: »Eodem anno (MCCCLXXXIII) die 28. Octobris castrum Auranae reddidit se, quod modicum prius rebellaverat jusu Joannis de Palisna, olim Prioris Auranae«.[83] Podatak nas upućuje da je pobuna izbila nešto prije, no kada i koliko se dugo priorov grad odupirao ne možemo zaključiti. Možda je pobuna trajala ipak više od nekoliko dana, a vjerojatno je imala i dosta ozbiljan karakter kada je Paližna kažnjen oduzimanjem prioratske časti, a zamijeni ga Rajmundo Belmonte.[84]

U prvim svojim akcijama kao prior vranski Ivan od Paližne je još 1382. god. došao u izvjestan sukob s kraljevskim dvorom ne htijući se složiti s Ludovikovom odredbom da vrati Zadranima otete posjede. Kasnije ga nalazimo na kraljičinu dvoru, gdje se u više navrata izlazi ususret njegovim traženjima. Zatim do listopada 1383. god. izvori o njemu šute. Da li je za to vrijeme on bio u Napulju, ili je samo preko sinovca podržavao veze s Karlom Dračkim, prateći u isto vrijeme razvoj prilika u zemlji, nije poznato, ali je to vrlo vjerojatno i tako u ovo vrijeme možemo tražiti prve početke povezivanja nezadovoljnih velikaša, među kojima će u prvi plan doći Paližna i svrgnuti Stjepan Lacković. Izgleda ipak da odaziv nije bio onakav kakav je mogao očekivati prior, a vjerojatno je izostala i pomoć od bosanskog kralja Tvrtka kojoj se možda Ivan nadao. Inače bi, bez računanja na pomoć sa strane, sam čin pobune bio bez ikakva ozbiljna smisla.

Nakon sedmodnevnog boravka u Zadru krenula je kraljica 4. studenoga da razvidi osvojeni grad Vranu. Došavši tamo bila je od ivanovaca lijepo ugošćena i primljena. Da li po nalogu i u prisustvu priorovu, ne zna se, no vjerojatno ne. Inače teško bi kraljica Marija baš u to vrijeme Paližni oduzela priorat[84] da se on bar i pokušao pokoriti, kako to pretpostavlja Ferrari-Cupilli.[85] Najvjerojatnije je da se on sklonio kod kralja Tvrtka i upravo tada zamislio suradnju o zajedničkim akcijama u Dalmaciji uz pomoć bosanske vojske, budući da domaće plemstvo nije bilo pouzdano.[87]

[83] Ibid.

[84] Prema mišljenju V. Klaića, Poviest Bosne do propasti kraljevstva, Zagreb 1882, 167. Ivan Paližna je podigao bunu još u rujnu 1383. god. Moglo bi se možda zaključiti da je on skinut s prioratstva čim se čulo za bunu, a što su kraljice u Vrani lijepo dočekane, možda je trebalo da bude most pomirenja.

[85] Ferrari-Cupilli u La voce Dalmata 1/1860, 25, 208.

[86] To potvrđuje činjenica što je Paližna sam digao ustanak.

Dne 25. studenoga bijahu kraljice u Zagrebu i tu Marija naloži biskupu Pavlu Horvatu da samostanu dubičkih pavlina povrati posjed Otok, koji Ivan »bivši prior vranski« i drugi priori bijahu oteli spomenutom samostanu. Iduće godine pavlini su sudskim putem uvedeni u dotični posjed.[87]

Početkom 1384. god. još uvijek je Ivan od Paližne u javnim hrvatskim ispravama priznavan zakonitim priorom vranskim i velikim županom dubičkim, iako je kraljica za dubičku županiju imenovala Janka i Ivana Ivanoviće za upravitelje (occupatores), dok je u isto vrijeme knez Filip Markov bio priorov podžupan dubički.[88] Ova činjenica kao i priznavanje Paližne priorom upućuje s jedne strane na solidarnost društvene javnosti s Paližnom a s druge i na neslaganje s politikom budimskog dvora. I sama činjenica da se Jelisava preko dva mjeseca zadržavala po Dalmaciji i Slavoniji govori da nezadovoljstvo nije bilo ograničeno samo na Dalmaciju, Paližnu i Vranu nego da je bilo mnogo širih razmjera. I ponovna izmjena dalmatinsko-hrvatskog bana 15. svibnja 1384. god. u osobi Tome od Sv. Đurđa svjedoči a nisu svi bili za kraljičinu politiku.[89] Dne 8. srpnja 1384. god. otkrivena je u Zadru urota protiv kraljica koju su snovali Ivan Draparij, njegov zet dum Karol, Petar Franka Lance i Mirko Milešić. Vlada je odmah poduzela najoštrije mjere. Urotnici Ivan i Petar su već 11. srpnja javno smaknuti, a njihov imetak prodan. Dne 18. srpnja sam je ban Toma u crkvi sv. Barbare primio od sudaca i zastupnika grada Zadra prisegu vječne vjernosti ugarskoj kruni i kraljicama Mariji, Jadvigi i Jelisavi.[90]

Da li u vezi s gore spomenutom urotom zadarskih građana ili iz nekih drugih razloga, i opet je bio na udaru budimskog dvora Ivan od Paližne. Dok se s drugim nezadovoljnicima nastojalo biti blag i popustljiv, njemu su po nalogu kraljice Marije i naputku Jelisave i Nikole Gorjanskog sudskim putem oteta sva imanja kao i imanja njegova brata Tome i rođaka Jurja i Berislava, sinovca Nikole, Ivana, Nikole i Mate sinova Petra, također priorova brata. Ova imanja bijahu: Paližna, Sivec i Čokovština u križevačkoj županiji.[91]

Kako Paližnu nisu pokorile kazne, te oduzimanja prioratske časti i ostalih posjeda, tako isto ni ostale nezadovoljnike nije uspjela smiriti makar i drugačija politika od one koja je vođena prema prioru. Ni popuštanja, ni blagost kraljica i palatinova nisu ništa postigli. I tako se 1385. god. nezadovoljnici povežu u »ligu« kojoj

[87] Acta monasterii de Dubicza, Fasc. I, br. 10 AHZ.
[88] Kukuljević, o. c., 64.
[89] Paulus de Paulo, o. c., 423.
[90] Ibid., 424.
[91] Kukuljević, o. c., 67.

pristupiše bivši dalmatinsko-hrvatski ban Stjepan Lacković i sinovac mu Andrija od Dobrogošća, Pavao Horvat biskup zagrebački, njegov brat Ivan ban Mačve i župan srijemski i požeški i treći brat Ladislav, zatim Stjepan Frankopan knez Krčki, senjski i modruški, Ivan i Ladislav Korpad, bivši dvorski sudac i nekad ban hrvatski Nikola Szécsi, bivši dvorski blagajnik Nikola Zémbo i mnogi drugi.[92] U jednom službenom aktu, koji ćemo kasnije spomenuti, a koji spominje spomenute članove »lige«, nema spomena Ivanu od Paližne. Iz ovoga se može zaključiti da u vrijeme stvaranja »lige« on nije bio čvršće povezan s nezadovoljnicima iz gornje Hrvatske. Razlog nam nije poznat, no možemo se domišljati da je poučen iskustvom vlastitog neuspjeha preispitivao mogućnosti otpora zasnovana na široj osnovi i uz pomoć određene snage izvana. Dalja Paližnina aktivnost to će i pokazati. On će držeći se linije lagitimiteta nastojati da na prijestolje dođe Anžuvinac Karlo Drački, služeći se pri tome izdašnom pomoći kralja Stjepana Tvrtka. U ovo vrijeme mislim da se još ne može govoriti o namjeri da Tvrtko bude kraljem Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, no već sama uska povezanost priorova s njime morala je pobuditi sumnje i strahovanja na budimskom dvoru.

Stvaranjem »lige« odnosno »bunom braće Horvata«[93] situacija je posebno u hrvatskim krajevima bila vrlo kritična. Trebala je još samo otvorena Tvrtkova angažiranost na strani nezadovoljnika i dvor bi u Budimu bio u bezizlaznom položaju. Sagledavajući svu opasnost od takve suradnje Tvrtka i članova lige, palatin Nikola Gorjanski odlučuje se na lični kontakt s kraljem Tvrtkom, kojemu odlazi na proljeće 1385. god. u Sutjesku, da ga nagovori na savez i prijateljstvo s kraljicama. Trenutak je bio povoljan budući da se Tvrtko još nije opredijelio jasno ni na jednu stranu, a k tome je želio na bilo koji način doći do što većeg svog dijela na hrvatskoj obali Jadrana. Imajući ovo u vidu zatražio je od Gorjanskog da mu se ustupi grad Kotor kojim su, reče, vladali njegovi preci, misleći pri tom na Nemanjiće, s kojima je po ženskoj liniji bio u srodstvu.[94] Kada mu je palatin obećao ispuniti želju, sklope njih dvojica ugovor prema kojemu kralj Tvrtko obeća »svom predragom prijatelju i kumu« Nikoli Gorjanskom da će mu u buduće sve do smrti biti vjeran saveznik »protiv svake osobe u mjestu i vremenu zgodnu osim jedino presvijetle i preljubljene sestre Jelisavete i

[92] Šišić, o. c., 36—37.

[93] Ova distinkcija došla je vjerojatno radi toga da se povuče razlika između bune koju je 1383. god. podigao Paližna i za koju nije bilo razumijevanja kod ostalih hrvatskih velikaša, i ove kojoj su u prvoj fazi na čelu braća Horvati, a koju prihvatiše i drugi velikaši, posebno sam Ivan od Paližne.

[94] Historija naroda Jugoslavije I, 581.

Marije, kraljice Ugarske, i Jadvige, kraljice Poljske.«[95] Ugovor je bio sklopljen 28. ožujka 1383, a već 20. srpnja iste godine bijaše Kotor u Tvrtkovoj vlasti.[96] Ova pomirba prisilila je nezadovoljnike da se i sami pomire s kraljicama.

Oko Spasova 1385. god. sastali su se u gradu Požegi nezadovoljnici, koji su se, kako sami kažu, upravo organizirali i složili u »ligu«, s obim kraljicama i palatinom Gorjanskim. Nakon duljega raspravljanja dođe do izmirenja te biskup Pavao Horvat, Stjepan Lacković od Čakovca, Nikola Széczi, Ivaniš Horvat, Nikola Zámbo i Stjepan Lacković od Šimontornje u ime svoje i ostalih velikaša i privrženika izdadoše 13. svibnja 1385. god. proglas kojim objavljuju da su se izravnale razmirice između kraljica i lige. Proglas je ovjeren s tri pečata, Szécsijevim, Lackovićevim i Zámbovim.[97] Na istom je sastanku utanačeno da se kraljica Marija neće udati za Sigismunda Luksemburgovca s kojim je već bila zaručena nego za orleanskog vojvodu Ljudevita, sina francuskog kralja, po kojega ima smjesta poći posebno poslanstvo u koje su ušli krčki knez Ivan Frankopan, krbavski knez Juraj Kurjaković i erdeljski vojvoda Ladislav od Lučenca.[98] U momentu je izgledalo da će pobuna biti likvidiran već u samom začetku.

Za dalji razvoj događaja važno je istaknuti neke propuste učinjene sa strane kraljica i palatina u Požegi. Kao prvo, a možda i najsudbonosnije, Paližna nije tamo bio prisutan i o njemu se nije vodilo računa osim kada je trebalo postupiti čvrsto i s kaznama. Možda je po srijedi i neki lični dosad nerazjašnjeni obračun između Paližne i Gorjanskog. Nadalje kod ovjeravanja sporazuma, odnosno zajedničkog proglasa, nema pečata braće Horvata. Ne zna se razlog, ali se može naslutiti. Dvor je nastavio dotadašnju praksu zapostavljanja ove porodice a posebno biskupa Pavla,[99] pa možda

[95] Arkiv za poviestnicu jugosl. II, 16 (Kukuljević).

[96] Ljubić, o. c., 219.

[97] Fejér CD X/8, 182—183; Rački, o. c., 118; Šišić, o. c., 38; V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani I, Zagreb 1901, 173—174; S. Ćirković, Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd 1964, 153; M. Perojević, Kralj Stjepan Tvrtko I, Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1942, 327.

[98] V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani, 174; isti; Povjest Hrvata II, dio 1, Zagreb 1900, 220.

[99] Biskup Pavao Horvat bio je osobit pouzdanik i miljenik kralja Ljudevita; on i pečujski biskup Valentin Alsani bili su njegovi zastupnici kad se u Turinu 1381. god. sklapao mir s Mletačkom Republikom. (Ljubić, Listine IV, 119—163). Poslije smrti Ljudevitove on je naumio otići u Svetu zemlju i u tu svrhu moli od mletačkoga vijeća jedan brod; u travnju 1384. on se vraća natrag u Hrvatsku (Rački, o. c., 113), a u međuvremenu Alsani postaje glavni kraljičin kancelar (Codex dipl. comitum de Zichy IV, Budapest 1878, 294; Fejér CD X/1, 214), a uskoro i kardinal (Tkalčić, Spomenici grada Zagreba I, 334). Nadalje, kraljica je Jelisava 29. IX 1384. god. naredila građa-

nisu ni vodili računa o tome da nisu Horvati svojim pečatom potvrdili proglas. I dalje, ubrzo po izmirenju Nikola Szécsi postaje palatin mjesto Gorjanskog, Zámbo kraljevski blagajnik a Stjepan Lacković od Šimontornje konjušnik.[100] Ni biskup Pavao, ni bivši ban Ivaniš, ni Stjepan Lacković nisu ničim odlikovani, kao što ni Paližna nije pomilovan. Ovi propusti načinjeni u Požegi i odmah poslije nje kraljicama će se teško osvetiti.

Glavni vođa urote drže i nadalje svoje tajne sastanke, o čemu svjedoči sama Jelisava, koja se u pismu od 14. kolovoza 1385. god. tuži da Stjepan Lacković i njegovi pristaše drže buntovničke sastanke te da nastoje u svoj savez uvući i one koji su kraljicama vjerni. Na to upućuje i činjenica što u francuskom poslanstvu nije sudjelovao ni jedan od bivših nezadovoljnika. Po složnom dogovoru odluče oni negdje krajem srpnja 1385. god. da biskup Pavao pođe s Nikolom od Kaniže u Napulj po kralja Karla III Dračkog, dok se u Hrvatskoj i Ugarskoj proširio glas da je otišao u Rim pokloniti se papi.[101] Nakon duljeg nagovaranja a unatoč prosvjedima kraljice Margarite, Karlove žene, biskup Pavao uspije predobiti kralja za svoju osnovu te on krene s napuljskom pratnjom i ugarsko-hrvatskim poslanstvom 14. rujna 1385. god. preko Manfredonije u Hrvatsku, a odatle preko Senja dođe u Zagreb, gdje je već prije stolovao kao hrvatski herceg. Većina Hrvata odmah ga prizna svojim kraljem. U Zagrebu se zadržao u dvorima biskupa Pavla do prosinca 1385. god.[102]

Na budimskom dvoru već su, bez sumnje, mogli naslutiti da nezadovoljni velikaši misle nešto drugo nego što su ugovorili u Požegi, no kraljice kao da nisu znale dovoljno ocijeniti opasnosti što im prijete s te strane. Međutim ni Sigismund se nije lako dao izigrati. Ne pouzdavajući se više u svečane ugovore provali s vojskom svoga brata, češkog kralja Vaclova, početkom kolovoza u Ugarsku, zaplaši kraljice i iznudi ženidbu s Marijom i svrgne palatina Gorjanskog, imenovavši na njegovo mjesto Nikolu Szécsija,

nima zagrebačkim da provale na Kaptol i ondje poharaju nekretnine i stvari, tobože pod izlikom što su biskup Pavao i njegov namjesnik (po svoj prilici ovaj posljednji) oštetili sakupljača papine desetine Ivana de Pensaura (Tkalčić, o. c., 360). Ako svemu ovome dodamo i činjenicu da je nakon sporazuma u Požegi Nikola Szécs postao palatin, Zémbó kraljevski blagajnik, a Stjepan od Šimontornje konjušnik (Šišić, o. c., 39), a da Horvati nisu koliko nam je poznato ničim odlikovani, nije čudo što su ovi bili prema sporazumu rezervirani a kasnije i prvi od njega odstupili.

[100] Fejér CD/X, 1, 232; X/3, 35, 29; X/8, 210.

[101] Ljubić, o. c., 222.

[102] Gataro Andrea (Istoria padovana ap. Muratori, Scriptores rerum italicarum vol. XVII, p. 521); Thuróczy ap. Schwandtner, Scriptores rerum hungaricarum I, Tyrnaviae 1765, 326; Kukuljević, o. c., 68; M. Perojević, o. c., 326; Šišić, o. c., 42.

jednog od kolovođa nezadovoljnika, da bi tako umirio protivnike, te se odmah vrati u Češku da sakuplja vojsku protiv Karla Dračkog.[103] Što se tiče poslanstva Ljudevitu Orleanskom, ono je uspješno završilo svoju misiju te se mladi vojvoda već spremao na put i došao do Troyesa, kad mu 16. listopada stiže vijest da se je kraljica Marija nedavno udala za Sigismunda.[104]

Karlo Drački, videći da broj njegovih pristaša raste, krene krajem godine u Budim, glumeći ulogu posrednika.[105] Kraljice su pak prema svome rođaku pokazale istu neodlučnost kao i prema Sigismundu Luksemburškom. Primile su ga naizgled srdačno i pod pritiskom plemstva saglasile se s Karlovim krunjenjem, te je on na Staru godinu 1385. u prisustvu obiju kraljica u Stolnom Biogradu okrunjen za ugarsko-hrvatskog kralja.

Kod Karlova krunjenja nije bio prisutan Ivan od Paližne. Kao izabrani prior hospitalaca on mora da je u to vrijeme bio zauzet slanjem četa u rat protiv Turaka. Naime, 18. prosinca 1385. papa Grgur uputio je nalog svim vitezovima sv. Ivana ugarskim i dalmatinskim da pošalju u Romaniju 500 vitezova i isto toliko štitonoša.[106] Kako nakon svrgavanja Paližnina od strane kraljice Marije nije nitko drugi bio postavljen za vranskog priora, to je razumljivo da je i nadalje on važio kao pravni poglavar reda[106a] u Hrvatskoj i Ugarskoj te je kao takav morao biti zadužen da odgovara papinu pozivu. Što se tiče njegova stava prema Karlu Dračkom, stvar je posve jasna iz činjenice da ga ovaj odmah početkom 1386. imenuje banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.[107] Vranski priorat i čast župana dubičkog vratio mu je vjerojatno još za boravka u Zagrebu ili neposredno po krunjenju, budući da je vršio i druga imenovanja i funkcije spojene s kraljevskom vlašću. Palatinat ostavi Nikoli Szécsiju, Mirka Bubeka imenuje državnim sucem, Blaža Forgača kraljevskim peharnikom a Ivaniša Horvata banom slavonskim.[108] Dana 22. siječnja 1386. god. potvrđuje kćeri Stjepana Krčkog Je-

[103] Fejér CD X/2, 34—51; Pór, Kis Keroly és Erzsébet utolsó évei, Századok 1896, p. 129—130; Ćirković, o. c., 154; Šišić, o. c., 42.

[104] V. Klaić, Knezovi Frankopani, 174.

[105] Šišić, ibid.

[106] Fejér CD X/8, 184.

[106a] Situacija je zapravo bila vrlo zamršena. Pod konac 1384. god. po nalogu kraljice Rajmund Belmonte iznova primi naslov vranskog priorata (Kukuljević, o. c., 66), a potpisivao se i kao župan dubički. Dana 16. XI 1384. god. on je banu hrvatskom Tomi od Đurđevca darovao dva sela u šoprunskoj županiji zbog zasluga za hospitalce i vranski priorat (Fejér CD X/2, 179). Iza Bellmonta bijaše g. 1385. prior Ivan od Hedervára dok se Paližna i dalje služio naslovom priora vranskog (Kukuljević, ibid.). Što se tiče samih vranskih hospitalaca, izgleda da su oni cijelo vrijeme pristajali uz Ivana Paližnu.

[107] Kukuljević, o. c., 68.

[108] Codex Zichy IV, 312; Fejér CD X/1, 271; Šišić, o. c., 44.

lisavi i njenim potomcima nasljedno pravo poput muškarca (praefectio).[109] Sve ovo pokazuje da je cijela država prihvatila Karla Dračkog kao zakonitog vladara, čime se Jelisava nikako nije htjela pomiriti.

Samo po sebi je razumljivo da Karlo ipak nije mogao posve zadovoljiti svakog velikaša posebno, a naročito ne one koji su u ovim mutnim vremenima pod sumnjivim okolnostima došli do većih imanja ili časti. I tako se pomalo oko potisnutih kraljica počela okupljati stranka njegovih protivnika, koja će mu mjesec i pol dana kasnije oduzeti i krunu i život. Jelisava je, izgleda, u ovom planu igrala najvažniju ulogu u dogovoru s bivšim palatinom Gorjanskim.[110] Jelisava je, naime, najprije pozvala Karla sebi na neki dogovor. On se, kako je i inače običavao pohađati kraljice, odmah odazove te 7. veljače 1386. god. pođe k njima oko 9 sati ujutro. U toku razgovora kojem su prisustvovali Nikola Gorjanski, Blaž Forgeč, kardinal Alesani, Đuro Bubek i sin mu Mirko, Blaž Forgač iznenada udari kralja mačem po glavi, na što utrčaše u prostoriju pristaše i Karlove i Jelisavine te se razvije žestoka borba, u kojoj je kralj bio još triput ranjen, a njegovi pristaše odbijeni. Teško ranjenog Karla zatvore najprije u dvostruku kulu, a zatim ga nakon nekoliko dana prenesu u Višegrad, gdje već 21. veljače umre, po svoj prilici od otrova.[111]

Na vijesti o događaju u budimskom dvoru prodriješe Hrvati oružanom rukom kroz nagomilane ugarske čete i straže te pod vodstvom Stjepana Lackovića od Čakovca i Ivaniša Horvata opkole cio Budim. Vidjevši, međutim, da neće ništa uspjeti, krene Ivaniš Horvat sutradan u Zagreb.[112] Ustanak će odsada dobiti sasvim nov pravac koji je okarakteriziran potpunom suradnjom s Ivanom Paližnom, otvorenom pomoći bosanskog kralja Stjepana Tvrtka, savezništvom i donekle zajedničkim akcijama sa srpskim knezom Lazarom Hrebljanovićem, tako da će ustanici bar u jednom momentu biti gospodari cjelokupne situacije u državi.

Dobivši poslije Karlove smrti ponovo vlast u ruke, Jelisava je velikom broju pristalica ubijenog kralja oprostila, odnosno dopustila da zadrže svoja dostojanstva, po svoj prilici čekajući povoljniju priliku za obračun, budući da je momentana situacija nalagala krajnju opreznost i taktičnost, jer su hrvatski i ugarski pristalice ubijenog kralja pozivali narod na osvetu. Međutim, usko-

[109] Documenta Medievalia Varia br. 102 AHZ. Dokumenat je proviđen dvostrukim pečatom Karlovim, i to kao sicilskog kralja.

[110] Šišić, o. c., 47.

[111] Klaić, Poviest Bosne, 168; Rački, o. c., 125—126; Šišić, o. c., 48; kraljica Marija u listini kojom dariva Blaža Forgača malo poslije spomenutog zlodjela, v. Pray, o. c., 24—25; Fejér CD, X/1, 279; Gataro, o. c., 522—524.

[112] Gataro, o. c., 523.

ro provali Sigismund s vojskom u Ugarsku i 12. svibnja se sporazumi s kraljicama o zajedničkim akcijama oko ugušivanja pobune i vođenja državnih poslova.[113] Dolazak Sigismundov makar je bio kratkotrajan utjecao je na smirivanje duhova u Ugarskoj, dok su u Hrvatskoj braća Horvati i Ivan od Paližne sticali sve više privrženika, zauzeli mačvansku banovinu, vukovsku i požešku županiju i spremali se da građanski rat prenesu i preko Drave u Ugarsku.[114]

Nadajući se da će ličnom intervencijom ugušiti pobunu koja je sve više zahvaćala maha u Hrvatskoj, kraljice Jelisava i Marija s palatinom Nikolom Gorjanskim, brojnom pratnjom i nešto vojske krene u palatinov grad Gorjane kod Đakova, a odatle su vjerojatno namjeravali poduzeti dalje korake. Međutim, kad su kraljice s pratnjom 25. srpnja 1386. god. napustile Đakovo i uputile se za Gorjane, navališe iznenada kako sama kraljica Marija veli, »poput ptica grabljivica i groznih krvnika« ustanici pod vodstvom Ivana Paližne, Ivaniša Horvata i drugih velikaša i u čas razbiju kraljevske i gorjanske čete. U okršaju koji je nastao kraljičina je pratnja dijelom poginula a dijelom zarobljena. U zarobljeništvo padoše i same kraljice. Ubojici Karla Dračkog Blažu Forgaču pred očima kraljica odrubiše glavu, dočim je palatin Gorjanski poginuo u samom okršaju.[115] Kraljice su potom odvedene najprije u Gumnik (sada Bosiljevo), grad biskupa zagrebačkoga, a odavle preko Krupe u Novigrad Dalmatinski, dok su zarobljeni velikaši utamničeni u Požegi, Orljavi, Čakovcu i ličkom Počitelju.[116]

[113] Fejér CD X/1, 283—289; Lindner, Geschichte des deutschen Reiches unter König Wenzel, I. Braunschweig 1875, 264—266.

[114] Klaić, o. c., 168.

[115] Fejér CD X/1, 333, 334, 355, 367; X/3, 312, 322; Thuroczy, o. c., 349—351; Klaić, o. c., 168; Historija naroda Jugoslavije I, 741; Šišić, o. c., 51; Isti, Pregled povijesti, 216; Windecke, Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds, Berlin 1893, 13; G. Praga, Storia di Dalmazia, Padova 1954, 130. Opisujući ovaj događaj D. Zavoreo, o. c. 239. neispravno navodi: »Dopo la morte di Carlo è stata retenta Maria con la madre Elisabetta da Giovanni Prefetto di Croatia. Elisabetta *gettata nel fiume Bosna*, e Maria incarcerata. Prema Annales Vincentini Conforti Pulicis, Tomus XIII, A. 1386 p. 1264, kraljice i palatin dođoše »ad partes Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae subditas regno Hungariae, et ut fertur, *causa vendendi et impegnandi eas Venetis* praeter scientiam aliorum Majorum Regni« i dalje, »quidam Nobilis et strenuus vir Dominus Iohannes Banus et quidam Nobiles et potentes de Regno, non conscii de praedictis, hoc indigne ferentes, cum admiratione non parva secuti sunt eos, ubi congressione et certamine factis pars Magni Comitis succubuit... Regine quoque captae fuerunt.« (Kukuljevićeve bilješke, v. Kukuljevićeva ostavština u Arhivu JA u Zagrebu, XV 23/D IV 19, 1). Ovim se podatkom sam Kukuljević u raspravi o vranskom prioratu nije poslužio. Da li zato što ga je kasnije pronašao ili jer ga je smatrao nepouzdanim, nije poznato. Neke bliže podatke o ovim Analima ja nisam uspio pronaći.

[116] Rački, o. c., 132; Kukuljević, o. c., 69.

Ovaj događaj, piše Rački,[117] prije svega potvrđuje da su braća Horvati i Ivan od Paližne našli među svojim zemljacima toliki odaziv da su se mogli s kraljevskom vojskom ogledati na bojnom polju te da nisu bile odlučne pobjede mačvanskog bana Stjepana od Koroga kod donje Drave nad ustaničkim četama. Nadalje i položaj gore spomenutih gradova kuda su poveli kraljice i zatvorili sužnje — od kojih jedan leži u sredini donje Slavonije (Požega), drugi na Dravi (Orljava), treći u sredini gornje Save i Drave (Čakovec), četvrti (Počitelj) na podnožju hrvatskog Velebita, a peti (Novigrad) kod zaljeva Jadranskog mora — položaj dakle ovih gradova svjedoči da se već prvih mjeseci poslije Karlove smrti buna proti ugarskoj vladi raširila po cijeloj Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, počevši od Mačve i Beograda pa sve do Jadranskog mora. Ustanici su k tome, kako iz iznesenog slijedi, razbili ugarsku vladu pogubivši palatina, ispraznili prijesto zarobivši kraljice i ojačali svoju stranku zarobivši velik dio svojih protivnika.[118] Tako su praktično imali u svojoj vlasti Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Mačvu i severinsku banovinu.[119]

U državi je sada nastao pravi kaos. Širom zemlje obračunavali su se odredi zavađenog plemstva. Karlovi pristaše tražili su da na prijesto dođe Ladislav Napuljski, sin ubijenog kralja; u Budimu je grupa velikaša držala vlast u ime zarobljene kraljice;[120] u isto vrijeme Sigismund imenuje svog brata, češkog kralja Vaclava, za skrbnika svojeg i zatvorenih kraljica te dođe u Ugarsku i stade kao »regni Hungarie capitaneus« i »dominus et capitaneus«[121] u ime svoje supruge vršiti prava upravitelja Ugarske, imenovavši Nikolu Gorjanskog, sina poginulog palatina, banom Mačve a Ladislava od Lučenca vrhovnim zapovjednikom vojske koja se imala suprostaviti ustanicima.[122]

Prior Ivan od Paližne postade glavnim vođom pokreta služeći se naslovom bana Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.[123] Početkom siječnja 1387. god. sastanu se u Zadru na dogovor o daljim akcijama Ivan od Paližne i braća Horvati mačvanski ban Ivan i biskup Pavao. Dne 16. siječnja, dok su oni još u Zadru zasijedali, stigne u

[117] Rački, ibid.

[118] Rački, o. c., 132—133.

[119] Kukuljević, o. c., 70.

[120] Provizorna budimska vlada izdavala je listine pod posebnim pečatom s natpisom: »Sigillum regnicolarum Hungariae« (Fejér CD X/1, 323). U nekim mjestima listine su datirane po kraljici Mariji: »Anno dom. 1386. indic. 9. regnante serenissima domina nostra Maria... 27 mensis septembris.« (Fejér X/1, 304). Neke su opet izdavane s formulom »Maria regina impedita« (Fejer CD X/1, 323).

[121] Ljubić, o. c., 231—232; Fejér CD X/1, 298, 299, 301.

[122] Šišić, Vojvoda Hrvoje, 53—54.

[123] Joanes prior assumit titulum Bani Dalm. Croat et Slav. (Fejér CD X/3, 66; Kukuljevićeva ostavština, XV 23/D V 8, 11).

grad vijest iz Novigrada da je kraljica Jelisava umrla.[124] Većina naših povjesničara smatra da je smrt kraljice Jelisave bila nasilna i to prema odredbi Ivana od Paližne, no premda to tvrdi sama kraljica Marija,[125] mislim da se to ne da dokazati.[126] Dajući svoj sud o kraljici Jelisavi Rački piše za nju da je bila »žena puna duha, odvažna, neumorna, noseća brigu vladanja više desetak a dijeleća ju posljednjih pet godina s Nikolom Gorjanskim. Kano majka nije Jelisava propustila ništa, kako bi Mariji sačuvala ugarsko-hrvatsku, a Jadvigi poljsku krunu.«[127] Dodajmo ipak da ju je njezina želja za vlašću[128] dovela do tih neugodnosti i poraza, koje je bez sumnje mogla izbjeći s malo više pravednosti i skromnosti.[129]

[124] Paulus de Paulo, o. c., 427: »1387... die 16. jan. applicuit *novum*, quod domina regina senior obiit in castro Novigrad in captivitate.«

[125] Fejér X/3, 316: »et tandem antefatum dive memorie ill. dom. Elizabeth... in dicto castro Ujvér (Novigrad) vocato, inopinabili austerae necis interitu ferientes, nobis cernentibus immaniter iugularunt«, (sc. braća Horvati i Paližna. Šišić, o. c., 251, bilj. 95).

[126] Šišić, o. c., 51, izričito govori: »Prema bilješkama savremenoga Zadranina Pavla Pavlovića (v. bilj. 124) svakako bi trebalo zaključiti, da je Jelisaveta umrla naravnom smrću, no to *nije tako bilo:* ustaše je dadoše na oči kćeri joj kraljice Marije, kako nam to ona sama pripovijeda, na najokrutniji način zadaviti, (v. gore) a onda je mrtvu tajno prenijeli u Zadar, gdje bude oko 9. februara u crkvi sv. Krševana sahranjena. Tek u januaru 1383. dade je ugarski dvor prenijeti u stolno-biogradsku grobnicu.« Padovanac Gataro (o. c. 542) tvrdi da je Jelisava smaknuta na zapovijed i u nazočnosti bana Ivaniša Horvata, pa da mu se Marija tom prilikom zagrozila osvetom kad iziđe na slobodu (Šišić, o. c., 251, bilj. 95). Suvremeni Mlečanin Rafael Caresini (ap. Muratori, Scriptores XII, 476) kaže: »... subsequenter ipsa regina Elisabeth extitit in carcere (proh dolor!) onterfecta.« U »Pregledu povijesti hrv. naroda« Šišić Elizabetinu smrt pripisuje Paližni: »Ondje dade njihov čuvar Ivan od Paližne... oko polovice januara 1387. kraljicu Jelisavetu, na oči njezine kćeri Marije udaviti.« (216). Mišljenje o nasilnoj Jelisavinoj smrti zastupaju i drugi naši historičari: Historija nar. Jug., 741; Klaić, Poviest Bosne, 168; M. Perojević, o. c., 327; I. Franić, o. c., 5. Unatoč iznesenim mišljenjima smatram da nije sasvim uvjerljiva tvrdnja da je Jelisava umrla nasilnom smrću. Dne 22. ožujka još se u Veneciji ne zna ništa o njezinoj smrti (Ljubić, Listine IV, 232), jer se tog dana određuje poslanik »serenissimarum dominarum reginarum Hungariae.« U Budimu se tek sredinom travnja pouzdano znalo da kraljica Jelisava nije više na životu (Géresi, Codex dipl. comitum Karolyi, I, Budapest 1882, 423). Možda su upravo ovako kasno dobivene vijesti pogodovale fami o nasilnoj smrti, koju će sama Marija proširiti s određenim političkim ciljem. Jednostavni izvještaj Pavla Pavlovića, koji je bio najbliži događajima i k tome vjeran ugarskoj kruni, ne dozvoljava nikakve kombinacije. To prihvaća i G. Praga (o. c., 130): »Elisabeta morì di morte naturale verso la metà di gennaio del 1387. Che fosse assassinata è certamente una seriore calunniosa invenzione della corte di Sigismondo, interessata a gettare il discredito sulla corte di Napoli e a creare pretesti per eliminare persone e incamerare beni. Lo zaratino Paolo Paoli, spettatore e testimonio oculare degli avvenimenti, attesta la morte naturale.«

[127] Rački, o. c., 132.

[128] C. Šišić, Vojvoda Hrvoje, 34—35, 37.

[129] F. Cupilli, o. c., 209—210.

Smrt kraljice Jelisave, bez obzira da li je bila prirodna ili nasilna, po sebi nije mnogo mijenjala političku situaciju u državi, budući da je nosilac kraljevskih prava bila Marija a ne njezina majka. Svjestan da mu se sada treba boriti protiv pristaša zarobljene kraljice i još više protiv njezina muža Sigismunda, Ivan od Paližne daje Firentincu Chionu Mariniju u zakup sav prihod od soli i carina za godinu 1387. u Dalmaciji, da tako dobije izvjesnu sumu potrebita novca. O tome obavijesti Ivan 28. siječnja sve dalmatinske gradove pozvavši ih ujedno na poslušnost spomenutom zakupniku i njegovu osoblju. Iz ove se odredbe može razabrati da se ban Ivan od Paližne[130] smatrao gospodarom Dalmacije, koji može slobodno raspolagati njezinim prihodima.

Dana 22. veljače 1387. god. otplovi iz Zadra u Napulj biskup Pavao Horvat s priorovim bratom Tomom od Paližne i s nekoliko zadarskih plemića na pregovore s kraljicom Margaritom, ženom ubijenog Karla Dračkog i majkom Ladislava Napuljskog.[131] Sutradan Ivaniš Horvat krene u Hrvatsku k vojsci a u isto vrijeme ide i vojvoda Hrvoje s bratom Vukom u pomoć urotnicima i to preko posjeda knezova Zrinskih, koje usput oplijeni, jer su Zrinski pristajali uz Sigismunda.[132] Krajem veljače sjediniše se čete Paližne, Horvata i Hrvojeve i zajednički udare na grad Zagreb, odnosno na Grič, koji je držao ban Ladislav od Lučenca. Kaptol je zajedno sa svojim biskupom pristajao uz napuljsku dinastiju. Ban je uzalud naređivao stanovnicima Griča da udare na Kaptol, koji je bio gotovo napušten od malobrojnih branitelja. »Ako Kaptol utvrđen dođe u ruke buntovnika, govorio je ban Ladislav, doći će u opasnost cijela Kraljevina Slavonija, a Gradec će u prvom redu teško stradati.«[133] Banove su naredbe i uvjeravanja ostala bez ikakva rezultata i tako su urotnici mogli ne samo zaposjesti Kaptol i susjedni

[130] G. Lucio, Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù, Venetia 1674, 331: »Frater Ioh/ann/es de Palisna Prior Aurane etc. Regnorumque Sclauonie Dalm. et Cro. Banus. Universis, et singulis Comitibus, Iudicibus, cos. ac côobus iuit. Regni Dal. quibus presentes ostendentur sal. et sincere dilectionis affectum. Cum ego officium Camerarum vniversarum aliis, et trigesime de Regno Dalm. vtilitatesq. et prouentus earundem anni presentis nob. et prud. viro Chiono Mazini de Florentia... pro certa quantitate pecunie vendiderim, et alienaverim conductione pred. cameras, et vtilitates, et prouentus earundem diligenter gubernaturo... Ipsumque Chium, et suos officiales contra quamlibet in dicto offitio molestare volentem fauorabiliter protegere, et defendere mea in persona intuitu mee protectionis aliud non facturi. Datum in meo exercitu in obsidione Castri Nomach 28. men. Ianu. An. Dni. 1387.«

[131] Memoriale Pauli de Paulo, 424: »Die 22. mens. Febr. d. episcopus zagrabiensis et c. Thomas frater d. prioris et b/ani/ iter arripuerunt versus Apuliam, cum quibus ivit d. Paulus de Georgiis et certi alii nobiles de Jadra.« M. Perojević, o. c., 327; I. Franić, o. c., 5.

[132] Memoriale, ibid.; Šišić, o. c., 253, bilj. 113.

[133] Fejér CD X/1, 393—394; Tkalčić, o. c., 307—308.

Medvedgrad nego i Gradec (Grič), odakle protjeraše bana Lučenca. Nakon ovog uspjeha pođe ustanička vojska u Slavoniju pod vodstvom Ivana Horvata i priorova sinovca Berislava.[134]

U međuvremenu kraljica je Marija budno čuvana u Novigradu. Sigismund se je najviše bojao da bi Marija mogla biti prebačena u Napulj i zato se obraća Mletačkoj Republici da to onemogući.[135] Ako bi, naime, kraljica bila prebačena u Napulj, Sigismundovi izgledi da zavlada Ugarskom i Hrvatskom bili bi svedeni na nulu, budući da još nije bio okrunjen za ugarsko-hrvatskog kralja. »Nova država se već mogla u glavnim linijama sagledati: Napulj, Albanija, Dalmacija, Hrvatska i Ugarska ujedinjene pod jednim suverenom. Ono što su uzalud sanjali Koloman i Ludovik, a čega se bojala Venecija«,[135a] bilo je na vidiku i to je potaklo Republiku da se opredijeli za Sigismundovu stranu. Njezin poslanik Pantaleon Barbo dobio je u tom smislu i posebne instrukcije.[136]

Možda upravo inspirirani od mletačkog poslanika, 31. ožujka 1387. god. jedan dio ugarskih velikaša izabere Sigismunda za svoga kralja i okruni ga u Stolnom Biogradu po starom običaju i propisu.[137] Četiri dana poslije krunidbe izdade Sigismund proglas za Hrvate kojim ih poziva na mir,[138] a zatim se odmah dade na oslobađanje kraljice iz novigradskog zatvora, tražeći pri tome pomoć od Venecije, koja je spremno pružila zatraženu pomoć, jer je bila sigurna da će i odatle izvući korist za sebe.[139] Pored toga Venecija je aktivno pomagala Sigismunda u dalmatinskim gradovima, ocijenivši da se sama, poslije velikih kriza koje je preživjela, ne može upustiti u osvajanje, koje bi neminovno izazvalo teške zaplete i ratove. Duždevi poslanici uvjeravaju dalmatinske gradove da trebaju ostati vjerni zakonitoj kraljici i kralju,[140] a brodovi Republike, njih 25, pod komandom Ivana Barbadiga u isto vrijeme ometaju veze hrvatskih velikaša i napuljske kraljevine. Od hrvatskih velikaša Sigismundu se na poseban način stavio na raspolaganje krčki i modruški knez Ivan Frankopan, koji je obećao da će osloboditi kraljice.[141]

Uplitanje Venecije nije ostalo bez rezultata: u vrijeme kad je Sigismund privremeno uspostavio kontrolu nad Hrvatskom, a Horvati i Paližna prenijeli poprište ratovanja na istočnu Slavoniju,

[134] Kukuljević, o. c., 81.
[135] Ljubić, Listine IV, 237—238.
[135a] G. Praga, o. c., 130.
[136] Šišić, o. c., 55; I. Franić, ibid.
[137] Fejér CD X/8, 240.
[138] Lucius, De Regno Dalm., 254; Šišić, o. c., 55—56.
[139] Ljubić, Listine IV, 237—238.
[140] Ibid., 236, 238—239.
[141] Ibid., 237.

gdje su ih pomagali kralj Tvrtko i knez Lazar, dalmatinski su gradovi odlučno stajali na strani Luksemburgovca.[142]

Nastavljajući s akcijom oko utvrđivanja svog položaja u Hrvatskoj Ivan od Paližne i Horvati provele u Baranju i Temišvar te osvoje Pečuh i Temišvar,[143] koji uskoro izgube, ali zato u Srijemu osvoje Berkasovo i Ilok i uđu u Bačku županiju.[144] Ivan od Paližne pođe zatim u Počitelj, gdje su bili zatvoreni neki velikaši, dok Stjepan Hedervary i krički knez Stjepan, brat Ivanov, udare na grad Ivanić, vlasništvo novog zagrebačkog biskupa sigismundovca Ivana Smila.[144] Ali situacija se u Hrvatskoj uskoro počne okretati u Sigismundovu korist, budući da je on ipak bio okrunjeni kralj, dok protivna stranka nije imala svojeg legalnog predstavnika koji bi se mogao i s te strane suprostaviti Sigismundu, koji premda okrunjen od malog broja velikaša[145] ipak bijaše kralj. Vojska, dakle, koju je predvodio Sigismundov mačvanski ban Nikola Gorjanski razbije kod Cernika Ivaniša Horvata i stade ga opsjedati u Požegi,[146] odakle ga spasi Stjepan Lacković od Šimontornje, koji ga kao nekadašnji zavjerenik propušta u Bosnu.[147] U isto vrijeme sigismundovci ponovo zadobiju Zagreb, Medvedgrad i Čakovec, koje su nešto prije osvojili Horvati, Paližna i Hrvoje.

U ovakvoj je dakle situaciji Ivan od Paližne požurio u Počitelj,[148] gdje su se nalazili zatvoreni bivši mačvanski ban Stjepan od Koroga, Stjepan od Kaniže, Ladislav i Nikola Alsani i neki drugi velikaši. Međutim, sredinom svibnja stade Paližnu u Počitelju opsjedati Ivan knez Krčki zajedno s knezovima Kurjakovićima od plemena Gušića Butkom, Nikolom i Tomom. Unatoč hrabrom danonoćnom otporu, nakon malo dana zbog znatnih gubitaka u ljudstvu i oskudice u hrani, »istrošen gladom i neprekidnim ratovanjem«, predade Ivan od Paližne grad na vjeru, pusti zarobljenike i sa svojom vojskom ode u Novigrad da čuva tamo zatvorenu kraljicu.[149]

Istovremeno s vojnim akcijama protiv Paližne i Horvata, Sigismund je poduzimao i diplomatske korake kod Mlečana, da bi njihovom pomoću ne samo spriječio prebacivanje kraljice u Napulj

[142] Čirković, o. c., 155.
[143] Fejér CD X/3, 316—317; Géresi, Cod. dipl., 420.
[144] Fejér CD X/4, 664.
[145] Šišić, o. c., 56.
[146] Windecke, Sigismundov tajnik i životopisac, to izričito govori: »Also man zalt 1300 und 87 jor des lesten tages in dem merzen, do wart konig Sigemont zu Ungerschen Konige gecrönet von etlichen landsherren. die von seine teile waren. »Ed. Altmann (Berlin 1893), 14.
[147] Fejér CD X/2, 415—416.
[148] Nalazi se u Lici, a narod ga danas naziva Vuksanova gradina (Šišić, o. c., 254, bilj. 130).
[149] Fejér CD X/1, 317, 357.

i onemogućio veze ustanika s napuljskom kraljevinom nego da bi uz njihovu pomoć i iz Novigrada oslobodio svoju suprugu. Radi toga posebno razgovara s mletačkim poslanikom Barbom[150] i izražava spremnost da sa Republikom sklopi savez koji su svojevremeno namjeravali sklopiti njegova žena i punica. U isto vrijeme i papa Urban VI šalje u Dalmaciju jednu delegaciju u kojoj su bili kardinal Nikola Caracciolo, bl. Rajmund delle Vigne, biskup iz Nice Dominik Zavaglio i biskup iz Molfetta Simon de Lopa.[151] U vrijeme boravka ove delegacije u Dalmaciji, pritisnuti s morske strane od Mlečana a s kopnene od Ivana Krčkog i Budislava Krbavskog, Paližna je odsječen od saveznika i opet sam morao braniti tvrđavu i čuvati dragocjenu zarobljenicu. Dugo i s rijetkom hrabrošću održavao se je Ivan od Paližne, ali mu napokon iznemogoše sile te je i opet prisiljen pregovarati. Kako pak nije htio priznati krčkoga kneza zakonitim i ovlaštenim zastupnikom kralja kojeg je izabrala tek manjina plemstva, obrati se na zapovjednika mletačke mornarice Barbadiga i s njim 4. lipnja utanači sporazum prema kojemu je kraljica imala biti puštena na slobodu uz uvjet da on (Paližna) sa svojom vojskom i oružjem slobodno napusti grad i krene u pravcu koji sam odabere.[152] Mletački zapovjednik pristade na ove uvjete i tako kraljica bude oslobođena. Prema mišljenju G. Prage, Paližna nije pustio kraljicu toliko prisiljen od protivnika s kopna i mora koliko na intervenciju papine delegacije, »a posebno kardinala Caracciola koji je bio iz iste obitelji iz koje je potjecao i veliki meštar ivanovaca Rikard Caracciolo, prior Cipra, kojeg je Paližna slušao, kao i zbog smetnji zadarske komune.«[153]

Napustivši Novigrad Paližna je pošao u Slavoniju, gdje je ratovao Ladislav Horvat. Uz pomoć bosanske vojske i one Ivaniša Horvata potisnuše Stjepana Koroga, ali samo za kraće vrijeme, jer Korogu ubrzo stigne pojačanje i on potisne ustanike iz vukovske i požeške županije, kojom prigodom pogine Stjepan Lacković. Krajem srpnja Ivan Paližna i Ivaniš Horvat bijahu s onu stranu Save, spremajući se uz pomoć kralja Tvrtka i kneza Lazara uz nove borbe.[154] Tokom kolovoza bilo je više manjih sukoba po Slavoniji između Sigismundove i ustaničke vojske.[155]

[150] Ljubić, o. c., 237—238.

[151] Praga, o. c., 130.

[152] Memoriale, 424; Fejér CD X/1, 415—416; Kukuljević, o. c., 71, Šišić, o. c., 60.

[153] Praga, o. c., 130—131.

[154] Fejér CD X/1, 415—416.

[155] Fejér CD X/1, 333, 336, 341; Ljubić, Listine V, 351—352.

Sredinom rujna, dok se Sigismund nalazio u sjeveroistočnoj Ugarskoj, sjedinjena vojska Ivaniša Horvata i Berislava Paližne prodre ponovo u vukovsku i požešku županiju, a pridružiše im se još Stjepan od Hedervarya, braća Korpadi, Ladislav Šuljak i biskup bosansko-srijemski Đuro.[156] Ovaj prodor ustanika toliko razgnjevi kraljicu Mariju da ona, koja je smatrala da su Horvati glavni vođe ustanka u ovim krajevima, sada liši biskupa Pavla i njegovu braću svih posjeda i preda ih Nikoli Gorjanskom.[157] Malo zatim dođe do bitke između sigismundovaca Nikole Gorjanskog i Stjepana Koroga, s jedne strane, te ustanika, s druge. U sukobu budu ustanici bačeni preko Save, a u zarobljeništvo padoše Ladislav Šuljok, Stjepan Hedervary i Berislav Paližna, koje Sigismund dade mučiti i pogubiti kao veleizdajnike.[158]

Dok su ustaničke snage u Slavoniji doživljavale poraze i neuspjehe dotle je u Hrvatskoj i Dalmaciji gospodar situacije bio Ivan od Paližne kao ban Hrvatske i Dalmacije, kojeg je otvoreno pomagao kralj Stjepan Tvrtko, naročito pošto je Marija oslobođena novigradske tamnice. Istina, Tvrtko je slao pomoćne čete i Ivanišu Horvatu u Slavoniju, no glavna mu je briga usmjerena na razvoj događaja u Hrvatskoj i Dalmaciji. Naime, oslobađanjem kraljice Marije bijaše Sigismundu Luksemburškom osigurano ugarsko-hrvatsko prijestolje, a znajući da s time ne bijaše zadovoljan dobar dio upravo hrvatskih velikaša, mogao je Tvrtko pomišljati na proširenje svog kraljevskog naslova i moći i nad Hrvatskom i Dalmacijom. To mu je moglo tim lakše doći na misao, jer Ladislav Napuljski, sin Karla Dračkog, nije pokazivao preveliku spremnost da dođe preuzeti krunu zbog koje mu je otac izgubio život. Nadalje, kao što je na osnovu baštinskoga prava ljeti 1377. god. obnovio kraljevstvo Nemanjića, okrunivši se na grobu sv. Save »sugubim vijencem« za kralja »Srblem, Bosni, Primorju, Hlmsci zemli, Dolnim Krajem, Zapadnim Stranam, Usori, Soli i Podrinju k tomu«,[159] tako je i sada kao rođak knezova Bribirskih po svojoj materi Jeleni, kćerki kneza Jurja II Kliškoga, mogao naglašavati u neku ruku svoje baštinsko pravo na posjed Dalmacije i Hrvatske.[159a] I tako će se, posebno u Dalmaciji, pored Ivana od Paližne među Tvrtkovim prijateljima i pristašama naći i svi prijatelji i pristaše nekad moćne porodice Bribirskih knezova Šubića.[160] S najvećom vjerojatnošću može se reći da je Ivan od Paližne upravo u ovo vrijeme posvemašnjom odanošću i vjernošću stao na Tvrt-

[156] Venzel, ibid., Kukuljević, o. c., 72.
[157] Fejér CD X/3, 312—322.
[158] Fejér CD X/1, 417—418; X/4, 664—665.
[159] I. Franić, o. c., 39/1933, 5.
[159a] Rački, o. c., 66—67; Kukuljević, Jura regni Croatiae, I, 493.
[160] V. Klaić, Poviest Bosne, 170.

kovu stranu, i to iz istih razloga iz kojih je i Tvrtko počeo misliti na ove krajeve: ličnost Sigismundova i kolebljivost Ladislava Napuljca.

Nastojeći uz pomoć Ivana od Paližne Sigismundovu vlast i utjecaj zamijeniti svojim, Tvrtko prvi uspjeh postiže u srpnju 1387. god. kada njegovu vlast priznade tvrdi Klis,[161] koji je i prije za razliku od ostalih gradova stajao uz Paližnu. Tvrtko potvrdi gradu sve privilegije i autonomiju koje je svojevremeno dobio od banova Mladena i Pavla, te kneza Jurja od plemena Šubića. Zauzimanje Klisa imalo je veliko značenje za vođenje dalje borbe, jer je odatle bio otvoren pristup Splitu, a ujedno presječena veza ovoga grada s unutrašnjošću Hrvatske. To je bilo tim lakše postići što je i Vrana bila u vlasti Ivana od Paližne. To što je Sigismund nakon postignutih uspjeha u Slavoniji svrgnuo s banske i priorske časti Ivana od Paližne imenovavši banom Ladislava Lackovića od Velikog Miholjca a priorom vranskim Alberta Lackovića, brata banova, nije mnogo utjecalo na prilike u Dalmaciji. Novoimenovani je prior doduše pokušao uz pomoć krbavskih knezova Tome i Butka zauzeti sijelo priorata, ali uzalud, jer su stanovnici Vrane i njezini ivanovci ostali vjerni Paližni. Sada je Sigismund pokušao Paližnu potisnuti iz Vrane pomoću Ivana Krčkog, kojemu dariva Cetin-grad, ali je i to bilo uzalud.[162]

Budući da Albert Lacković ni uz pomoć knezova Tome i Butka Gušića nije uspio osvojiti utvrđeni grad Vranu, bio je prisiljen tražiti pomoć od dalmatinskih gradova i otoka. Rečeni se knezovi zato obrate na spomenute gradove i otoke preporučujući im novog vranskog priora i potičući ih da mu pošalju pomoć pod vranske zidine.[163] No sve bijaše uzalud. Vojska pod zapovjedništvom Albertovim i knezova Gušića počela je opsjedati Vranu u listopadu, da bi se polovicom studenog morala povući u sigurni i Sigismundu odani grad Nin. Razlog ovome povlačenju bijaše »veliko mnoštvo Bosanaca« — pomoć koju je kralj Tvrtko poslao Ivanu od Paližne.[164] Ovo obrazloženje daje Lacković Splićanima, kojima u isto vrijeme (17. XI) javlja da su mu upravo stigli glasovi iz Ugarske da se sam Sigismund sprema da se svom silom dođe na jug.[165] Sigismund se doista i spremao za takav vojni pohod i u tu svrhu na raznim stranama pozajmljivao novca, ali ipak nije došao.[166]

[161] Kukuljević, Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, Zagreb 1861, 493; Rački, o. c., 66—67.
[162] I. Franić, ibid.
[163] Lucius, Memorie di Traù, 333.
[164] Ibid., 334; F. Cupilli, o. c., 209.
[165] Fejér CD X/1, 395; Lucius, o. c., 334.
[166] Zichy, Codex dipl., IV, 344.

Opravdano ili ne, Sigismundovo stvarno zanemarivanje južnohrvatskih posala pružalo je odlične šanse Paližni i njegovim saveznicima Ivanišu Horvatu i bosanskoj vojsci da se učvrste u ovim krajevima. Čim se je Albert Lacković s kraljevskom vojskom povukao u Nin bosanske čete koje su dotada pustošile zadarskim kotarom krenu prema Vrani i tada zajedno krenu na sjever kroz zadarski kraj pod utvrđeni Nin. Jednomjesečno nastojanje da se osvoji ovaj utvrđeni grad nije dalo nikakva rezultata, ali zato oko 17. prosinca osvojiše tvrdi grad Ostrovicu,[167] odakle se moglo kontrolirati Zadar i Nin kao i Split iz Klisa. Unatoč neuspjelu osvajanju Nina ugled Ivana od Paližne i njegova saveznika kralja Tvrtka toliko je porastao da se moglo najozbiljnije pitati dokle će Sigismundu vjerni dalmatinski gradovi izdržati u svom sadašnjem stavu. U gradu Trogiru koji je još 10. prosinca poslao Albertu Lackoviću pomoć izbije 27. prosinca pobuna protiv sigismundovaca koji htjedoše poslati kralju poslanstvo, tražeći pomoć umjesto da pregovaraju s Paližnom i bosanskim vođama. U buni su neki sigismundovci ubijeni a drugi protjerani pobjegoše u Split.[168] Spomenuti događaj uzbuni druge gradove i oni uskoro šalju Sigismundu poslanstva, prikazujući u najcrnijim bojama svoj položaj. Neprijateljska vojska pustošila je njive, posjekla vinograde i drveće, uništila kuće i mlinove i spriječila svaki saobraćaj sa zaleđem.[169] Pa ipak gradovi nisu bili spremni kapitulirati pred Tvrtkom i Paližnom. Jedino su pristajali da Tvrtku ukažu svaku dužnu počast uz uvjet da od njih ne traži da se odmetnu od Sigismunda i tako izvrše vjerolomstvo. No svi pokušaji da se Tvrtka skloni na mir i Sigismunda da pošalje pomoć bijahu uzaludni.

Tvrtko koji je početkom 1388. god. imao u svojim rukama Klis, Vranu i Ostrovicu, a po svoj prilici i Knin, koji je bio ključ tadašnje Hrvatske,[170] postizao je iz dana u dan sve veće uspjehe tako da je smatrao posve normalnim da imenuje Paližnu svojim namjesnikom i hrvatsko-dalmatinskim banom sa sjedištem u Klisu.[171] Iz Klisa je Paližna stalno uznemirivao Splićane, koji u njemu gledaju svog najvećeg i najopasnijeg neprijatelja.[171a] U isto vrijeme Trogirani se ponude za posrednike između Splita i Tvrtka te u tu svrhu pošalju 1. ožujka svog poslanika Ivanu Paližni u Klis da bi saznali njegovo mišljenje. Nešto kasnije, 6. ožujka, poklanjaju

[167] Memoriale, 424.
[168] Lucius, o. c., 334—335; Memoriale, 424; Klaić, o. c., 174.
[169] Ćirković, o. c., 155.
[170] Klaić, o. c., 175.
[171] ibid. 179.
[171a] Lucius, o. c.: Et quoniam sumus in grauiore conditione... quotidianis horis oprimimur ab hoc pestifero olim priore Aurane, et sepe, et sepius à Rege Bosne, et utilitas sit eradicare ipsum pestiferum olim Aurane Priorem...« (p. 341); F. Cupilli, o. c., 64.

Ivanu Paližni, »prioru vranskom i banu Dalmacije i Hrvatske, veću količinu žita,[172] a dva dana poslije šalju poslanika u Split i Klis da posreduju za mir, ali do sporazuma nije došlo.[173] Iduća akcija za miroljubivim rješenjem, ali na svoj način, potječe od Tvrtka, koji šalje poslanike u Split i ostale dalmatinske gradove, no primi ih jedino Trogir.[174] Za sve ovo vrijeme Sigismund nije poduzimao ništa da pritekne u pomoć vjernim gradovima. Jedino što je poduzeo bijaše pismo koje 7. travnja 1388. god. upravi na hrvatsku gospodu i gradove Dubrovnik, Split, Zadar, Šibenik i Nin i na priora Alberta Lackovića, da pomognu njegova pristašu Kažotu Kažotića, koji je za prošlogodišnje bune morao pobjeći iz Trogira.[175]

Dok je Sigismund slao ohrabrujuća pisma i preporuke, Tvrtkova vojska pod Paližninim vodstvom opet provaljuje u splitski kotar, gdje se zadržava 13 dana, počevši od 18. svibnja, harajući i pljačkajući bez milosrđa ne bi li tako poljuljao Splićane u njihovoj privrženosti Sigismundu. Ali oni ne sustaju nego 10. lipnja šalju ponovo poslanstvo u Budim i poručuju: »Već više od tri godine bije nas mač kralja bosanskoga, a već osamnaest godina trpimo progone od Ivana Paližne... Bosna i Klis puni su naših zarobljenika... Sve što imamo, oštećeno je, uništeno, popaljeno do samih gradskih bedema... Uvijek stojimo pod oružjem, noću ne spavamo... danju nemamo mira.« U svom očaju traže ili pomoć, ili slobodu da se sami brinu za sebe »bez žiga veleizdaje«, jer izdržati mogu »samo još kroz mjesec srpanj, a ne dulje.«[176] Rezultat poslanstva bio je isti kao i dosadašnjih. Kralj je samo obećavao i spremao se na odlučnije akcije,[177] no poduzeo ipak ni sada nije ništa.

Situacija za Splićane, koji su se pokazali kao najodlučniji protivnici Tvrtkove supremacije, postaje sve teža i oni pokreću sklapanje saveza za međusobnu zaštitu »najviše od Stjepana Tvrtka kralja bosanskoga i Ivana Paližne« te ostalih nevjernika, neprijatelja i buntovnika svete krune ugarske. Inicijativa za sklapanje saveza dana je 28. kolovoza, a sklopljen je 6. listopada 1388. god. u crkvi svete Katarine u Skradinu i to između Splita, Skradina i

[172] Fejér X/3, 71, 73; Lucius, o. c., »Die 6. Martij Ioanni de Palisna Priori Aurane, et Bano Dalm. et Cro. largiantur centum modii Ordei.«

[173] Lucius, ibid.

[174] Ibid.

[175] Lucius, o. c., 338—339.

[176] Lucius, o. c. 339—340: »... a tribus annis citra Dni Regis Bosne ense ferimur, annis vero 18. fratris Iôhis de Palisna cruciferi oppressionibus, qui olim quidem diuisim à die vero Februarii 18. vnitis viribus nos premunt, destruunt, feriunt... Nam Banatus Bosne, et Castrum Chlisse pleni sunt.....«

[177] Fejér CD X/3, 69.

Šibenika te kneza Nelipića i Vida Ugrinića, kneza Bribirskog, »proti okuženomu (postiferum) prioru vranskom. Jer od njega nemaju mira ni u jednoj uri ni po danu ni po noći«, i zato planiraju opkoliti Paližnu »sa svih strana u njegovu gradu Klisu, jer ako njega uhvate, pasti će svi gradovi i sva zemlja u ruke kraljeve.«[178] Međutim, zbog unutrašnje nesloge savez je ostao neefikasan te je vlast Tvrtkova i Paližnina ostala netaknuta, štoviše Tvrtkovi poslanici vojvoda Hrvoje i brat mu Vojislav iz Knina, kamo dođoše početkom studenog, pozivaju dalmatinske gradove na predaju.[179]

Građani Trogira, koji su i inače bili simpatizeri Tvrtkove politike i nastojali s njim održavati dobre odnose iako su priznavali vrhovnu vlast Sigismundovu, odazvali su se zahtjevima Hrvojevim i Vojislavovim samo u toliko što su poslali k njima svoje poslanike da doznaju za njihove planove. Više nešto nisu ni mogli u tom momentu učiniti, jer se konačno budimski dvor odlučio na akciju, šaljući u Dalmaciju bana Slavonije Ladislava Lučenca, kojeg imenuje i gubernatorom Dalmacije i Hrvatske i vojvodom kraljeve vojske u tim krajevima.[180] Došavši 23. prosinca u Zadar nije odmah započeo vojnim operacijama, vjerojatno očekujući pomoć od vjernih gradova. Međutim, prema podacima kojima raspolažemo, pomoć mu poslaše samo Šibenčani, poslavši mu 50 momaka.[181] Od Splićana se zbog njihove stalne izloženosti napadima Paližne i Tvrtkove vojske ništa nije moglo očekivati. Trogirani ostadoše rezervirani a vjerojatno i Skradinjani i zato kad je 4. veljače 1389. god. Ladislav ostavio Zadar i krenuo protiv Paližne nije imao dovoljan broj vojnika da se suprostavi udruženim snagama Ivanovim i bosanskim koje je predvodio vojvoda Vlatko Hranić.[182] Nije nam poznat ishod ovog ratnog pohoda, ali činjenica da je krajem ožujka provalila vojska iz Vrane prema Zadru, gdje je popalila kuće koje su se nalazile izvan zidina, svjedoči s jedne strane o još stalno prisutnoj moći Ivana od Paližne a s druge o vjerojatnosti poraza koji mora da je zadesio Ladislava od Lučenca.

Novonastala situacija ponovo je dovela Paližnu i Tvrtka u prvi plan u rješavanju dalmatinskog odnosno južnohrvatskog pitanja. Kao glavni movens i vođa pobune, pun vitalnosti i predanosti u borbi za čovjeka kojeg je jedinog u ovom momentu smatrao pozvanim da preuzme kormilo vlasti u ovim krajevima, Paližna je bez sumnje želio Tvrtka kao hrvatskog kralja, budući da

[178] Lucius, o. c., 341; D. Zavoreo, o. c., 244; Kukuljević, o. c., 75; Klaić, o. c., 179; Šišić, o. c., 66; Ćirković, o. c., 156.
[179] Lucius, o. c., 343.
[180] Memoriale, 425.
[181] Klaić, o. c., 180.
[182] Klaić, Povijest Hrvata II, 1, str. 248; Šišić, o. c., 67; Memoriale, 425.

Anžuvinci koji su bili legitimni nasljednici Ludovikovi nisu ništa određenije poduzimali da ostvare svoje nasljedno pravo na ugarsko-hrvatski prijesto. Naime, neodlučnost kraljice Margarite, udovice Karla Dračkog a majke Ladislava Napuljskog, s jedne strane, i stalno prisutna vojna angažiranost Tvrtkova na strani ustanika bili su presudni razlozi koji su utjecali na to da Paližna posve prelazi na Tvrtkovu stranu i više ne vodi računa o Anžuvincima. Sukob sa Sigismundom sada prestaje biti borba dvojice legitimnih takmaca za dijadem koji jedan ima (Sigismund) a drugi ga traži (Ladislav) i postaje borbom južnog slavenstva protiv samovolje i nezainteresiranosti za urgentne državne potrebe lakomislenog Sigismunda. U njemu ne samo da su bili angažirani Tvrtko i Paližna nego i Lazar Hrebljanović kao saveznik braće Horvata, nadalje Jadviga Poljska koja zauzima Halič i Lavov, moldavski knez Petar koji postaje dobrovoljni vazal Jagielov. U isto vrijeme vlaški vojvoda Mirčet sklapa s Poljskom obrambeni i navalni savez protiv Mađara.[183] I tako je možda upravo zahvaljujući upornost hrvatskih ustanika opća sigurnost Sigismundova dovedena u pitanje i omogućena Tvrtkova akcija za proširenjem države na kopnu i na moru. Paližnina taktika pobune, povlačenja i napada dobiva sada puno opravdanje. On pridobija velikaše, plemiće i građane za veliku ideju jedinstvenosti akcije te povezivanja sa Tvrtkom i Lazarom Hrebljanovićem u cilju očuvanja unutrašnjeg jedinstva pred sudbonosnim događajima koj su bili na vidiku. Spomenuta jedinstvenost saveznika koji su svi bili protiv lakomislenog i netočnog Sigismunda prisilila je konačno gradove da misle na pregovore.

Dne 24. ožujka 1389. god. splitsko vijeće određuje dvojicu opunomoćenika koji će voditi pregovore sa Tvrtkom i doznati za mišljenja i stav ostalih dalmatinskih gradova ukoliko se njihovi poslanici nađu na Tvrtkovu dvoru. Vodeći pregovore oni su trebali nastojati što više zavlačiti ne bi li u međuvremenu došla jača pomoć od Sigismunda. Tvrtku su imali izjaviti spremnost da ga priznaju svojim kraljem jedino ako se uvjere da poslanstvo koje su ponovo poslali u Budim nije urodilo plodom: »Mi Splićani želimo biti sluge Vaše prejasnosti, ali na taj način da čast Vašega Veličanstva i mi sami ostanemo čisti od žiga izdajstva. Stoga bismo željeli poslati kralju ugarskomu poslanike, da mu prijavimo svoje

[183] Istina, pronašali su se glasovi o tome da će u Dalmaciju doći kraljica Margarita, ili pak njezin sin Ladislav, pa čak i to da će doći i dvojica kardinala koji će okruniti Ladislava (Ljubić, Listine IV, 261), ali od svega toga ne bi ništa. U to se je vrijeme na napuljskom dvoru nalazio biskup Pavao Horvat, ali nije ništa postigao (Ljubić, o. c., 261—262; Venzel, o. c., 659).

stanje i da ga zamolimo za pomoć ... ako nam on do zamoljenog roka pomogne, ostat ćemo njemu vjerni kao prije; ne pomogne li nam, onda želimo biti Vaši i prijeći jednakim načinom pod Vašu vladu.«[184] Iste želje izraziše i ostali dalmatinski gradovi. Tvrtko pristane na njihove želje, a Splitu dade najdulji rok, do 15. lipnja, da slobodno bude »od posljednjih u Dalmaciji, koji će se predati zaštiti bosanskog kralja.«[185]

Sigismundov odgovor na ponovljene molbe ugroženih gradova kao i dosada bijahu obećanja, jer se s jedne strane pripremao za rat protiv kneza Lazara Hrebljanovića, a s druge bojao se ponovne provale Ivaniša Horvata i Ivana Paližne u Slavoniju.[186] Uz spomenuto Sigismunda je sprečavala u pružanju pomoći dalmatinskim gradovima i prazna državna blagajna, kao i gore spomenuti otpad Haliča, Lavova, Moldavske i Vlaške. U općoj napetosti političke situacije do izvjesnog olakšanja je došlo kada je posredovanjem Lazarova zeta, mačvanskog bana Nikole Gorjanskog, došlo do mira između Lazara i Sigismunda.[187] No ovaj mir nije bio toliko plod diplomatske aktivnosti Nikole Gorjanskog koliko rezultat bojazni pred Turcima, koji su prijetili da najozbiljnije ugroze srpsku državu. Značenje ove opasnosti shvatio je ne samo knez Lazar nego i njegovi prijatelji i istomišljenici bosanski kralj Stjepan Tvrtko, Ivaniš Horvat, kojemu je Lazar do tada predstavljao sigurno zaleđe, i Ivan od Paližne, koji je kao faktični veliki prior križarskog reda ivanovaca u Ugarskoj i Hrvatskoj po samom svom položaju morao misliti na suprotstavljanje nevjernicima koji su se približavali granicama njegove redodržave.

Sudbonosna Kosovska bitka, koja će odlučiti o daljoj viševjekovnoj sudbini Srbije i susjednih država,[188] odvijala se 15. lipnja i nije mnogo trebalo pa da se pretvori u turski poraz i pobjedu udruženih snaga kneza Lazara, bosanske vojske pod vodstvom Vlatka Hranića i hrvatske pod vodstvom bana Ivana.[189]

[184] Lucius, o. c., 343—344; Rački, o. c., 96—97.

[185] Lucius, o. c., 345—346; Klaić, o. c., 181.

[186] Šišić, o. c., 69—70, 256; Nagy Gyrda, Gróf Sztéray családéd oklevéltéra I, Budapest 1887, 485.

[187] Fejér CD X/4, 665.

[188] Rački, Boj na Kosovu, Rad JA 97/1889, 58ss.

[189] Jedini dokumenat koji nam govori o tome jest forolinski ljetopis (Muratori, Scriptores rer. ital. XXII, 196), kojega citira F. Rački (o. c. 51): »Eodem anno (1389) de mense Junio, Contra Theucros quibusdam coniuratis Christi fidelibus: rege Rasci/ae/, rege Ungarie, comite Lazaro et domino *Johan/ne banno cum crucesignatis* interemptus est ipse Amorattus, utroque exercitu in campo remanente, maxime tamen cum caede.« Dajući svoj komentar ovom izvještaju u koliko se tiče »bana Ivana« Rački brani mišljenje da je to bio Ivan Horvat, budući da je on »nezadovoljnicima u Hrvatskoj stajao na čelu« i vojne operacije vršio u Hrvatskoj provaljujući »iz Bosne i podunavske Srbije« uz podršku kneza Lazara i kralja Tvrtka.

O kojem se zapravo Ivanu radi, da li o Ivanišu Horvatu ili pak o Ivanu Paližni, teško je sa sigurnošću utvrditi, jer su i jedan i drugi nosili naslov bana, Horvat mačvanskog a Paližna hrvatsko-dalmatinskog, i obojica bijahu saveznici Lazarovi kao i on njihov. Opredijelio bih se ipak za Ivana od Paližne, jer je on s jedne strane kao prior križarskog reda bio po dužnosti pozvan da se bori protiv neprijatelja kršćanskog imena, kako se tada govorilo, a s druge strane on ne samo da je bio nekoć ban kao Ivaniš Horvat već je faktično takvu vlast i vršio bar na onom teritoriju koji je mogao kontrolirati uz Tvrtkovu pomoć, a to izuzev gradova bijaše gotovo cijela Hrvatska i Dalmacija. K tome je kao Tvrtkov saveznik i istomišljenik najvjerojatnije bio i inicijator bosanskog angažiranja u Kosovskoj bici. U prilog tvrdnji da je Ivan od Paližne sudjelovao u Kosovskoj bici ide i činjenica da je upravo u to vrijeme došao ban Ladislav od Lučenca u Dalmaciju i napao Klis, kojega uspije i osvojiti.[190] Nije u ovom mjesecu poznata nikakva Paližnina protuakcija, što još više upućuje na vjerojatnost njegove odsutnost iz ovih krajeva.

Kako je poznato, Kosovska bitka završila je porazom Lazarove vojske i njegovom pogibijom, no bosanske, a s njima vjerojatno i hrvatske čete nisu bile poražene. One su dapače na svojem krilu i pobijedile Turke, pa je odatle, prema Tvrtkovu izvještaju, na zapadu zavladalo uvjerenje da su kršćani pobijedili tursku vojsku.[191] Ma koliko bio netočan podatak koji je Tvrtko, krivo obaviješten, prenio zapadu, on je u svakom slučaju znatno podigao njegov ugled i njegovu moć, posebno u odnosu na dalmatinske gradove, kojima je već istekao rok opredjeljivanja za Sigismunda ili Tvrtka. U mjesecu kolovozu ponovo nalazimo Ivana od Paližne u Vrani ili u njezinoj blizini, kamo Tvrtko šalje svoju vojsku, koja se zaobišavši Klis 30. rujna sastane s njim kod Vrane i odmah provaljuje u zadarski kotar, gdje spaljuje neke kuće zadarskih građana.[191a]

Nalazeći se u stisci građani Zadra šalju svog načelnika i ljetopisca Pavla Pavlovića u Senj da traži pomoć od kneza Ivana Krčkog — Frankopana. No jer je bio upravo i sam angažiran suko-

Izraz »cum crucesignatis« tumači »sa četom koja je uzela križ proti nevjernika«. Smatram, međutim, kako sam i gore istaknuo, da je vođa Hrvata na Kosovu bio Ivan od Paližne. Danas je, naime, već sasvim jasno da je bar u ovo vrijeme duša svih vojnih operacija u Hrvatskoj protiv Sigismunda bio upravo Ivan od Paližne, kako se to dade ustanoviti iz citiranih djela, premda se ne može nipošto mimoići ni djelovanje Ivaniša Horvata. »Cum crucesignatis« mislim da je najjednostavnije prevesti »s križarima«, tj. ivanovcima koji su bili »cruciferi«.

[190] Šišić, o. c., 74.

[191] Rački, Boj na Kosovu, 33—34.

[191a] Lucius, o. c., 350; Memoriale, 425.

bom s krbavskim knezovima Ivan knez krčki i senjski nije mogao udovoljiti zadarskim prošnjama.[192] Drugo poslanstvo koje se našlo 21. listopada kod spomenutog kneza urodilo je plodom, jer im on pošalje 400 konjanika. No prije nego je stigla krčka vojska pod komandom kapetana Marka Škinela,[193] 15. studenog ponovo provali Ivan od Paližne s bosanskom vojskom u zadarski kotar, gdje zaplijeni veliki broj stoke i počini mnoge druge štete, uznemirujući u isto vrijeme i kraljevske čete koje su se spremale za opsadu priorova grada Vrane.

Dne 16. studenog dođe krčka vojska u Zadar i krene odatle na jug da se sjedini sa zadarskim pješacima, njih 1000 na broju, koji su išli u pomoć kraljevskoj vojsci pod Vranu. 20. studenog sjedine se krčki konjanici sa zadarskim pješacima, a 21. studenog pridruži im se i četa od 200 pješaka s Paga te svi zajedno prenoće u Hraštanima. Sutradan se ova udružena vojska sjedini s kraljevskim četama pod Vranom, tada posljednjim utočištem Ivana od Paližne. Prema mišljenju Ivana Kukuljevića,[194] Paližna se tada nije nalazio u samom gradu i on je izvana pritekao u pomoć gradu i vjernim redovnicima. Do prve bitke došlo je 22. studenog i tom prilikom i jedna i druga strana pretrpi znatne gubitke. Dva dana kasnije, 24. studenog, došlo je do ponovne bitke i to pod samim zidinama utvrđene Vrane. Ranjen u bedro morao se Ivan povući u grad, izgubivši usto 120 vitezova i momaka te mnogo konja i marve. Bitka je međutim ostala neriješena.[195]

Uzalud je ranjenog priora i njegove decimirane vitezove opsjedala udružena kraljevska, zadarska, krčka i paška vojska. Grad je i dalje ostajao neosvojen a njegovi stanovnici ne samo da su se hrabro branili odbijajući navalu nadmoćnijeg neprijatelja nego su mu nanosili stalno i sve veće gubitke, tako da se on morao 10. prosinca u noći »sramotno« povratiti u Zadar. Suvremeni ljetopisac spomenuti zadarski načelnik Pavao Pavlović[195a] govoreći o sramotnom povlačenju kraljevske vojske ne navodi koji su razlozi utjecali na to, ali možemo bez sumnje zaključiti da je jedan od osnovnih razloga bio neuspjeh u opsjedanju Vrane, a nije nipošto isključen i neki teži poraz nanesen od Paližninih vitezova i pristaša negdje oko 10. prosinca. Svakako, činjenica povlačenja Sigismundove vojske dovela je ponovo do jačanja Paližnina utjecaja

[192] Kukuljević, Priorat vranski, 76.

[193] Memoriale, 425; Klaić, Krčki knezovi, 185; Šišić, o. c., 74; Lucius, o. c., 350; Kukuljević, o. c., 77.

[194] Kukuljević, o. c., 77.

[195] Ibid.

[195a] Paulus de Paulo, Memoriale, 425: Die Veneris de nocte 10. decembris idem exercitus discesit a campo *turpiter*, et reversus est Jadram.«

u ovim krajevima, a time i Tvrtkova. Pet dana kasnije grad Klis ponovo se predao u ruke Tvrtkove, čime je vlast bosanskog kralja bila ponovo utvrđena u Dalmaciji.[196]

Poslije spomenutog povlačenja kraljevske vojske ispod Vrane, koju je uzalud opsjedala, nema više spomena o Ivanu Paližni. Njegovi vojnici i iduće, 1390. godine ponovo plijene zadarsku okolicu sve do samih zidina, ali da li ih je vodio sam prior, nije poznato.[197] Javne isprave onoga vremena ne spominju ga ni kao bana ni kao priora. Vjerojatno je podlegao rani koju je zadobio u sukobu s kraljevskom vojskom pod zidinama Vrane.[198] Kao već pokojnoga spominju ga 26. travnja 1392. god. njegovi sinovci Ivan mlađi od Paližne, koji je svog strica naslijedio kao vranski prior, i Nikola od Paližne, knez od Ostrovice, pri obnavljanju prijateljstva s trogirskom općinom koje ona bijaše sklopila s njihovim pokojnim stricem »Ivanom priorom vranskim i banom Dalmacije i Hrvatske.«[199] Ivan mlađi od Paližne priorovao je u Vrani do 1395. god.,[200] kada se morao odreći vranskog priorata i preuzeti priorat belski.[201]

Što se tiče Tvrtkovih uspjeha u Dalmaciji i Hrvatskoj, poznato je da su mu se 1390. godine poklonili kao svome vladaru svi dalmatinski gradovi i otoci osim Zadra.[201a] Imajući u svojoj vlasti svu Hrvatsku južno od Velebita s gradovima Kninom, Ostrovicom i Klisom, Omišom, Splitom, Trogirom i Šibenikom prozove se iste godine još i kraljem Hrvatske i Dalmacije.[202] Namjesnikom Hrvatske i Dalmacije bijaše imenovan Ivaniš Horvat, vjerojatno zato što Paližna fizički nije mogao vršiti tako odgovornu i zahtjevnu službu u državi koja se u svojim novim obrisima, i to zahvaljujući najviše njegovim nastojanjima i upornosti, upravo počela formirati. No svemu uspjehu kraljevu i priorovu kao i svim njihovim osnovama iznenada učini kraj smrt. Oko 15. veljače 1391. umre kralj Stjepan Tvrtko, a malo zatim, u ožujku, možda dana 23. i Ivan od Paližne.[203]

Smrću ove dvojice velikana praktično je propala i zamisao da se na slavenskom jugu podigne samostalna država koja bi dopirala na zapadu do Jadranskoga mora, a prema sjeveru do Dunava i Drave. U svojim nastojanjima obojica su se služili i prego-

[196] Ibid.
[197] Kukuljević, o. c., 77.
[198] Kukuljević, o. c., 78.
[199] Lucius, o. c., 352—353.
[200] Kukuljević, o. c., 79—80.
[201] N. R. A. Fasc. 207, br. 26. AHZ.
[201a] Lucius, o. c., 350—352; Ljubić, Monumenta Slav. merid. IV, 280—283; Kukuljević, Jura regni, 493—499; Klaić, Poviest Bosne, 197—198.
[202] Šišić, Pregled, 217; Historija naroda Jugoslavije I, 741, 532.
[203] Lucius, o. c., 352.

vorima, i pritiskom i oružjem, od kojega je često stradalo ni krivo ni dužno stanovništvo zadarskog i splitskog podgrađa. Međutim, tek malo podalje od gradskih konfina obojica bijahu rado prihvaćani, što je i omogućavalo njihovoj udruženoj vojsci čest boravak u ovim krajevima i uspjeh u vojnim operacijama.

Što se samog Ivana od Paližne tiče, možemo kazati da je bio ne samo jedan od najglasovitijih priora naših ivanovaca nego i jedna od najsnažnijih ličnosti u hrvatskoj povijesti. Bio je čovjek posve jasnih i lucidnih koncepcija. Političar linije strogog legitimiteta doklegod je to vodilo dobrobiti i sigurnosti domovine i odlučnog skretanja na tegotni put otpora, bune i ratovanja kada se ovo pokazalo jedinim rješenjem, jedinim perspektivnim rješenjem ukoliko ga prihvati sav narod, odnosno oni koji su ga u to vrijeme predstavljali. Saveznike nije tražio daleko van granica domovine već tu u neposrednoj blizini, u vladaru iste krvi, istih želja, istoga naroda. Možemo kazati da je zajedno s Tvrtkom najprije htio osigurati Hrvatskoj mir pod žezlom Karla Dračkog, koji je najbolje poznavao hrvatske prilike, no kada je ovaj pao žrtvom izdaje obojici je bilo jasno da uz nestalnost Ladislava Napuljskog ili lakomislenost Sigismunda Luksemburgovca nema sreće za Hrvatsku. Iza neuspjelih poziva Ladislavu Tvrtko ostaje jedina snažna ličnost koja bi mogla okupiti oko sebe cijelu Hrvatsku i dati joj sigurnost. Osjećajući to, Paližna je svom odlučnošću pristao uz bosanskog kralja. Ne zaboravljajući pritom ni na ugrožene saveznike Srbe i njihova kneza Lazara Hrebljanovića koji su posebno pomagali braću Horvate. uz Tvrtkovu vojsku zajedno sa svojim vitezovima ivanovcima hita na Kosovo da spriječi prodor Turaka. Međutim, nije bila dovoljna samo pobjeda Tvrtkove i njegove vojske. Po povratku s Kosova trebalo je s još većom odlučnošću nastaviti misiju ujedinjenja i kao garanciju i bedem pred opasnošću od Turaka. I kralj i prior dadoše se na posao svom odlučnošću, i uspjeh nije izostao. Ali kako je već rečeno, smrt je imala zadnju riječ i veliki planovi i velike ideje dvojice državnika, vojskovođa i patriota bijahu na samom početku uspona presječene.

III

Nakon Ivana ml. od Paližne na čelo vranskog priorata dolazi osoba punog Sigismundova povjerenja. Bio je to Mirko Bubek, sin bana čitave Slavonije Detrika Bubeka. Odmah po dolasku na čelo priorata Mirko Bubek traži Sigismundovu podršku u vraćanju prioratskih dobara koja su za vrijeme bune oteta ili od priorâ darovana, rasprodana, založena ili dana u najam. I doista kralj 25. kolovoza 1395. god. izdaje naredbu palatinu, dvorskom sucu, hrvat-

skim banovima, svim sucima i činovnicima kako crkvenim tako i svjetovnim da iziđu prioru u susret.[204] U javnom se životu, međutim, prior Mirko malo ističe sve do 1401. godine, kada su 28. travnja velikaši na čelu s njegovim ocem, tada već i palatinom, osudili kralja Sigismunda na zatvor i zatvorili ga najprije u Višegrad a zatim u Šikloš. Izgleda da se s njima složio i prior Mirko, budući da ga dva dana ranije nalazimo u hospitalskom samostanu u Stolnom Biogradu, gdje kao prelat hospitalaca izdaje jednu listinu u vezi s nekom diobom.[205] U ovo vrijeme Mirko postaje i ban Hrvatske, no kada se Sigismund oslobodio tamnice hrvatski mu velikaši dodjeljuju druga u banskoj časti u osobi zagrebačkog biskupa Eberharda Albena, što se bez sumnje dalo lako protumačiti kao znak nepovjerenja ojačane Sigismundove stranke u Hrvatskoj. Uskoro je i skinut s banske časti, i to u rujnu 1402. god., te banom postaje Pavao Bešen. Ovo je pak bio presudni momenat u daljoj Mirkovoj orijentaciji, te on 12. listopada iste godine predaje grad Vranu Alojziju Aldemarisku, admiralu Ladislava Napuljskog, i prizna Ladislava za svoga kralja.[206]

Početkom 1403. godine prior Mirko zajedno s vojvodom Hrvojem potuku kod Bihaća Pavla Bešena, kojega je Sigismund bio poslao u Dalmaciju, i zarobivši ga blizu Zadra predadu ga Aldemarisku, koji ga zadrži u zatvoru.[207] Nakon toga prior se trudio da pridobije hrvatske plemiće i velmože za Ladislava Napuljskog te ga zato Sigismund smatra začetnikom i glavnim uzrokom pobune i odmetništva u Dalmaciji.[208] Uz svog oca prisustvovao je krunjenju Ladislava u Zadru 5. kolovoza 1403. god. i tu je od Hrvata izabran za vojskovođu te uskoro krene preko Velebita ususret mačvanskom banu Ivanu Moroviću, kojeg je Sigismund poslao protiv pristaša Ladislavovih. U sukobu je Mirko bio poražen, no ban ga Ivan nije progonio budući da nije imao dovoljno vojske već se zadovoljio opsjedanjem prioratskog grada Torna. Tu je međutim bio ranjen strelicom u glavu, od čega je bolovao četiri godine.[209] Uskoro je, 29. listopada 1403. god., Sigismund podijelio opću amnestiju svoim protivnicima, odnosno pristašama Ladislavovim, uključivši u nju poimence primasa Ivana Kanižaja i nje-

[204] Fejér CD X/2, 279.

[205] Kukuljević, Priorat vranski..., Rad JA 82/1886, 2. Prior Mirko spominje se i 1402. godine 1. VI i 17. XI u dvjema listinama izdanim u Stolnom Biogradu (Fejér CD X/2, 167, 169).

[206] Kukuljević, o. c., 3.

[207] Paulus de Paulo, Memoriale, v. Kukuljević, o. c., 4—5.

[208] »Emericus Bebek, prior Auranae, qui ferme totius rebellionis et defectionis auctor fuerat et causa efficiens« (Fejér CD X/4, 298; G. Pray, De prioratu Auranae, 35).

[209] Fejér CD X/4, 298.

govu braću Nikolu i Stjepana, te Mirkova oca Detrika i brata Detrika kao i njega samog.[210] Ovim je činom Sigismund pridobio mnoge dotadašnje protivnike i tako znatno oslabio Ladislavovu stranku, no prior Mirko se nije pokolebao u vjernosti Ladislavu te ga zbog toga poveljom od 28. studenog 1405. god. Sigismund liši priorata i svih njegovih posjeda.[211] Iste godine imenovani su upraviteljima priorata hrvatski banovi Pavao Seć i Pavao Bešen, dočim javne isprave iz 1405, 1406. i 1408. godine priznavahu mjesto priorovo ispražnjenim (quia idem Prioratus ipso Priore ad praesens carere dinosderetur. — Prioratus rectore ad praesens vacare dinoscitur.).[212]

Ladislav Napuljski, videći da mu poslovi u novostečenoj kraljevini ne idu od ruke, sam lično ništa ne poduzima da sanira situaciju nego imenuje vojvodu Hrvoja svojim namjesnikom i odlazi u Napulj. Prema D. Zavoroviću, Ladislav je najprije pomišljao na pomirenje sa Sigismundom te u tom smislu i ustupa svoja kraljevska prava, želeći da među njima vlada bratski mir, ali i da budu kažnjeni ubice njegova oca. Sigismund je na ovo rado pristao.[213] Ladislav međutim nije ostao lojalan ni prema svojim pristašama ni prema Sigismundu. Ne obaziruć se nimalo na to koliko su žrtava morali podnijeti njegovi pristaše da ga dovedu na očevo prijestolje, Ladislav je okaljao ime prodavši Mlečanima 1409. god. gradove Vranu, Zadar, Novigrad i Pag, zajedno s pra-

[210] O. c. 230—233.

[211] O. c., X/8, 470.

[212] O. c., X/4, 463, 590, 704.

[213] Zbog njegove zanimljivosti pismo ću navesti čitavo, ne ulazeći u njegovu autentičnost: »Ingennamente fratello, Sigismondo Re, sollecitato da molto tempo da Nobili Ungari, finalmente contro volontà sono venuto sino in Dalmatia, e mi sono alquanto fermato per veder l'esito de promessemi Regno; et osservare col proprio occhio ciò, che la stessa fortuna, et l'inconstante genio degli Ungari tramasse. Tu hai conosciuto pienamente l'inconstanza e gl'inganni di questa Natione e Dio volesse che in parte io non havessi esperimentato lo stesso. Niente hanno di più antico che innovar seditioni contro di Re; et all'hora operano volentieri, quando con arte pongono li Re in dissentioni; e di ciò ne fanno professione. Dunque m'havri per iscusato, perchè contro volontà ho accettato questa espeditione, e perciò accettata, mi son fermato di più, per penetrare il divino volere, donde procede la mortale potestà. Per il che spontaneamente a te cedo, giachè Dio t'ha preservato da tanti pericoli, e per l'avvenire mi conoscerai affetuoso amico, anzi parente, in tutte le cose prontissimo, nè min potrai fare niente di più grato, quanto che, se di quelli che si rallegrano de'travagli dalli Re, farai quelle vendette, che hanno tentato fare di tua persona. Sigismondo rispose di tenerlo in avvenire per fratello, e di dare le meritate pene a paricidi«. (D. Zavoreo, Historia Dalmatina, l. v. p. 123. In margine stoji In scrinio civ. Sib. N. 24. 25. 26. 28. 29. 30. et 31; Bonf. d. 3 1. 2).

vom na čitavu Dalmaciju za 10.000 dukata.[213a] Tako dođe Vrana, glavno mjesto i sijelo priorata, u mletačke ruke. Uzalud je Sigismund u toku 1411. i 1412. godine nastojao da povrati kruni vjerolomno prodane posjede. Ni kasniji njegovi nasljednici neće u tom biti bolje sreće, jer je upravo u to vrijeme najozbiljnije zaprijetila nova opasnost cijelom kraljevstvu od Turaka, te će otada stoljećima glavna preokupacija hrvatsko-ugarskih vladara biti obrana i oslobađanje zemlje od muslimanske opasnosti. Što se tiče samostana ivanovaca, on će nakon prodaje Dalmacije ostati netaknut izgleda do 1413. god., kada su Mlečani postali potpuni vlasnici grada Vrane.[214] Ostala je netaknuta još samo čast priora vranskog.

Nakon gubitka grada i samostana Vrane, videći k tome da su i mnoga dobra priorata propala, nastojalo je vrhovno poglavarstvo reda ponovo podići ugled i moć priorata, ali sve je bilo uzalud. Oko godine 1410. veliki meštar Filibert od Mailbat'a imenuje vranskim priorom viteza Mihajla Ferranda, no čini se da ovaj nije uspio ni doći do svoje vlasti, te se svojevoljno odreče prioratstva.[216] Njega naslijedi izgleda 1414. godine Sigismundov ljubimac Albert Velikomihaljski, za čijeg je priorovanja veliki meštar četiri puta uzaludno upravljao molbe Mletačkoj Republici da vrati grad Vranu redu ivanovaca, budući da su oni njegovi pravi vlasnici. Od godine 1419. do 1425. Albert je i ban Hrvatske i Dalmacije. Trudio se da sačuva i povrati posjede priorata.[217]

Po smrti Alberta Velikomihaljskog, godine 1434. naslov upravitelja priorata s pravom na uživanje svih prioratskih dohodaka u Hrvatskoj i Ugarskoj dobije Matko Talovac, koji je od godine 1435. do 1444. i ban »cijele Slavonije«.[218] Godine 1439. Matko se odreče uprave priorata u korist najmlađeg brata Ivana, dočim je drugi brat Perko dodijeljen Matku kao drug u banskoj časti.

Ivana, najmlađega od braće Talovaca, spominju kao vranskog priora javne listine prvi put početkom godine 1439. No pošto se ove godine ističe i Matko kao upravitelj, to je vjerojatno još neko vrijeme upravljao u ime svog mladog brata.[219] Godine 1440. novi kralj Vladislav Jagielović (1440—1444) odmah po nastupu na prijestolje imenuje priora Ivana kapetanom i zapovjednikom Beograda, vjerojatno u znak priznanja što je zajedno sa svojom bra-

[213a] Š. Ljubić, Monumenta spectantia HSMV, Listine V, Zagreb 1875, 123, 130, 132, 142—145, 155, 157—158, 177—179, 181—202.

[214] Isti, Listine VII, 93, 127.

[215] Kukuljević, o. c., 7—8.

[216] Fejér CD X/8, 558.

[217] Kukuljević, o. c., 8—11; Pray, De prioratu Aur., 40—45; Fejér CD X/8, 558; X/6, 113—116, 128, 243, 743; X/7, 564.

[218] Kukuljević, o. c., 12—15; F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, 226, 227, 230.

[219] Kukuljević, o. c., 15—19.

ćom nastojao da on dobije ugarsko-hrvatski prijesto.[220] Kako su upravo u to vrijeme započele borbe oko prijestolja između kralja Vladislava i pristaša novorođenog Ladislava V Postuma, sina pokojnog kralja Alberta, sultan Murat odluči prodrijeti u Ugarsku i osvojiti najprije Beograd, koji je bio najznamenitija tvrđava i vrlo važno strateško uporište prema Turcima. Međutim sultanovoj se sili suprostavio odvažni prior Ivan. Grad je bio opkoljen s kopna, sa savske i dunavske strane i udaran iz velikih opsadnih strojeva i topova koji su izbacivali okrugla kamena taneta. Ali svi juriši od svibnja do listopada 1440. god. bijahu uzaludni. Ivan Talovac je ravnao obranom grada, služeći se također i novim vatrenim oružjem takvom vještinom da se sultan Murat, izgubivši oko 17.000 ljudi, morao sramotno povratiti u Drenopolje.[221] Nakon ovog uspjeha mogla je kršćanska vojska pod vodstvom Janka Hunjadija nastaviti uspješno rat protiv Turaka (1443—1444). Nakon toga Ivan zamoli od pape Eugena IV za dozvolu da prijeđe na Rodos da ga brani od Turaka. Papa pristane na njegovu molbu i preporuči ga meštru i samostanu rodoskom,[222] no teško da je tamo otišao, jer ga iste godine nalazimo u nesretnoj bici kod Vrane 11. studenog 1444. god.[223] Dvije godine kasnije pogine u sukobu s Ivanom Vitovcem, vojskovođom grofa Ulriha Celjskog, braneći imanja svog priorata.[224]

Ivana Talovca naslijedi odmah Toma Sekelj od Sv. Đurđa, koji se isticao u nastojanju da povrati i sačuva prioratska dobra; sudjelovao je 1456. god. s Jankom Hunjadijem i Ivanom Kapistranom kod slavne obrane Beograda; godine 1457. spominje se kao ban Hrvatske i Slavonije; borio se protiv Mlečana u Dalmaciji u nastojanjima da im preotme Vranu; isticao se također i u čestim borbama protiv Turaka.[225] Od 1461. god. prioratskim dohocima upravljaju pojedini ljubimci kralja Matijaša Korvina (1458—1490).

[220] Na čelu poslanstva koje je iz Ugarske otišlo u Krakov da pozove Vladislava i ponudi mu krunu bijahu Matko Talovac, ban Hrvatske, Dalmacije i čitave Slavonije, Ivan de Dominis, biskup kninski, ujedno i legat papinski ,i Mirko Marcalj virovitički. Kao tajnik pridružio se i četvrti Hrvat iz križevačke županije mladi Ivan Vitez od Sredne, kasniji slavni državnik, odgojitelj kralja Matije Korvina i prvi promicatelj kulture, umjetnosti i književnosti u Ugarskoj. Kad su se poslanici vratili s potpisanim ugovorom dade kraljica udova po naputku grofa Ulrika Celjskog bana Matka i Mirka Marcalja zatvoriti. Ban se međutim ubrzo izbavi i zajedno s braćom među prvima pokloni novomu kralju. (Kukuljević, o. c., 16).

[221] Šišić, o. c., 227—228.

[222] Theiner, Monumenta Slav. merid., I, 383.

[223] Kukuljević, o. c., 19.

[224] Vitovec je zatim poharao mnoga imanja vranskog priorata. Među ostalim Božjakovinu, Đurđevac, Pakrac, Raču, Garić i Hrastovicu, zadržavši neka od poharanih imanja za sebe. (Kukuljević, o, c., 19—20).

[225] Kukuljević, o. c., 19—22. Mlečani su u ovo vrijeme darovali grad Vranu u leno zadarskoj obitelji Karnarutića.

Godine 1465. zamoli kralj rimsku stolicu da potvrdi Mirka Zapoljskog za upravitelja priorata za vrijeme od osam do deset godina, jer da to zahtijeva javna korist i potreba, a posebno obrana Bosne.[226]

Od 1475. god. spominje se kao izabrani prior vranski Petar Berislavić.[227] On potiče Nikolu sina Deše i njegovu braću Martina i Berislava od obitelji Berislavića Grabarskih da otmu imanja Joba Gorjanskog u Slavoniji, pomažući ih svojim četama koje je predvodio kastelan od Krasa, Broda i Szent Laszla. Zbog tog otimanja bijaše po nalogu kralja Matijaša povedena istraga protiv spomenutih Berislavića.[227a] Godine 1480. spominje papinski legat Bartola među prvim velikašima kraljevstva.[228] Velikim marom, ali bez naročita uspjeha zalagao se za povratak razgrabljenih prioratskih dobara, a posebno grada Bele te imanja i grada Velika u križevačkoj županiji.[229] Ne uspijevajući u svojim opravdanim nastojanjima da legalnim putem zadobije ono što mu pripada, pokušao je neka imanja povratiti prioratu silom, zbog čega ga neki kasniji povjesničari neopravdano prikazuju u crnom svjetlu.[230]

Poslije smrti kralja Matijaša prior Bartol zastupa interese i pravo na krunu Ivana Korvina, nezakonitog sina Matijaševa, kojega je ovaj nemajući druge djece, pred kraj života htio odrediti kao svog nasljednika, davši mu ime »Korvin« i mnogobrojna imanja, štoviše i čast kraljevskog princa na dvoru. Međutim, poslije Matijaševe smrti sve je pošlo drugim putem. Iako su naime velikaši i kraljevski slobodni gradovi položili kralju prisegu da će po njegovoj smrti izabrati za kralja njegova sina Ivaniša, velika većina ugarskog plemstva počne se nagađati s drugim pretendentima. Pobijedila je stranka najnesposobnijeg među kandidatima, stranka Vladislava II Jagielovica (1490—1516). Ne želeći izazivati sukobe Ivaniš se sa svojim pristašama[231] povuče iz Budima i krene

[226] Kukuljević, o. c., 22—23.

[227] Isti, o. c., 23—34; M. Mesić, Pleme Berislavića, Rad JA 8/1869, 47 ss.

[227a] Acta mixta, Transumpta 422—425 u AHZg.

[228] M. Mesić, o. c., 47; Kukuljević, o. c., 26—27; E. Laszowski, Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb 1925, 27.

[229] Kukuljević, o. c., 24, 25. N. R. A. fasc. 458, No 31.

[230] Ferrari-Cupilli, Il bano Berislavich, 10, a za njim J. Sundečić, Ban Berislavić, Glas dalmatinski, 9/1857, 47, 3; Arhiv nadb. zagrebačke, Acta Juridica, vol. I, No 59.

[231] Među Korvinovim pristašama osim priora Bartola ističu se herceg Lovro Iločki, sin Nikole naslovnog kralja bosanskog, Đorđe Branković, despot srpski, Matija Vardaj, nadbiskup kaločki, Sigmund Ernušt, biskup pečujski, Blaž Raškaj, ban jajački, braća Juraj, Vladislav i Stjepan od Kaniže, knezovi od Sv. Jurja i Bozina, braća Berislavići Grabarski, Bernardo i Gjuro od Talovca, braća Frankopani, Ivan Banfi, sin Perka Talovca, Gjuro od Velike, Nikola Kalimanić, Petar Klesić, Ivan Talovac, sin Nikole, braća Hlapčić iz Kamičca, braća Sekelji Kevendski, itd. (Kukuljević, o. c., 25).

u Hrvatsku. Međutim njegovi protivnici iznenada navale kod potoka Šare na njegovu vojsku, razbiju je i uhvate ranjenog priora Bartola te ga zajedno sa sedamdeset drugova odvedu u Budim u zatvor, dočim Ivaniš s ostalima sretno uteče preko Drave u Hrvatsku. Doskora kraljica udova Beatrica pusti na slobodu zarobljene Korvinove drugove. Prior Bartol ode u Hrvatsku i opet se pridruži stranki Ivanovoj. Kada su se, međutim, nagodili Vladislav II i Ivaniš Korvin, i Bartol zajedno s Ivanišem sudjeluje kod kraljeve krunidbe u Stolnom Biogradu 18. rujna 1490. god. Time međutim još nije bio uspostavljen mir u državi, jer 1. studenog iste godine mnogi Korvinovi drugovi, a s njima izgleda i Bartol, priznavaju pravo na prijestolje Maksimilijanu od Austrije, pozivajući se na njegov ugovor o nasljedstvu s kraljem Matijašem. Za uzvrat Maksimilijan obeća potvrditi staležima prava i povratiti zemlje otete od Turaka. U građanskom ratu koji je nastao izgledalo je neko vrijeme da će konačno pobijediti Maksimilijan, no sukob se završi mirom u Požunu 7. studenog 1491. god. Uz mirovni ugovor pristadoše i Hrvati, te u Budimu 7. ožujka 1492. god. potpisaše posebni primjerak ugovora 63 velikaša i plemića hrvatska. Uz ugarske i hrvatske prelate nalazi se i potpis priora vranskog Bartola Berislavića.[232]

Kako je zagrebački biskup Osvald Tus nastojao da se obogati na račun hospitalskih posjeda, a bio je i protivnik Korvinove stranke, to se prior Bartol dogovori s hercegom Lovrom Iločkim te stanu vraćati biskupu milo za drago. Na pritužbe biskupove kralj pošalje vojsku na Bartola i Lovru pod vodstvom erdeljskog vojvode Bartola Dragfija, kojemu se krajem godine (1492) pridruži i župan temeški Josip Som. Kraljevska vojska stade sada opsjedati hercegov grad Ilok, a nakon podulje opsade dođe pod grad i sam kralj. Konačno je grad osvojen i sav oplijenjen, a herceg bi prisiljen tražiti milost u kralja. Pod utjecajem uglednih hercegovih i priorovih prijatelja sazove kralj početkom 1495. god. hrvatski sabor u Viroviticu, gdje je plemstvo nastojalo dokazati da su neistiniti glasovi koji tretiraju hercega i priora kao kraljeve neprijatelje, buntovnike i nasilnike. Izgleda da je sve bilo uzalud, jer kraljeve čete i dalje napadaju i plijene hercegova imanja. Da se konačno izvuče iz teške situacije dođe herceg Lovro u pratnji svojih utjecajnih prijatelja pred kralja u Pećuh i tu se opravda bacivši svu krivnju na Bartola. Kralj sada dade po Josipu Somu Bartola uhvatiti i unatoč prosvjedima onih koji su znali da je ugledan i pravedan muž dade ga zatvoriti. Na saboru održanom

[232] Firnhaber, Beiträge zur Gesch. Ung. unter der Regierung d. Kön. Wladisl. II und Ludwig II, Arch. für Kunde österr. Gesch. III 1849, 516; M. Perojević, Petar Berislavić za oslobođenje Dalmacije, Jadran (Split) 2/1920, 82, 2.

u svibnju Bartol je osuđen na doživotnu tamnicu, a njegova imanja kao i prioratska postadoše laki plijen silovitih protivnika.[233]

Međutim, kolikogod su bili snažni i brojni priorovi protivnici, još su ustrajniji bili njegovi prijatelji, među kojima se isticao njegov sinovac ili pak rođak Petar Berislavić. Godine 1499. Bartol se nalazi na slobodi i 17. svibnja pokreće pred papom parnicu zbog svog zatvora i svoje osude. Istraga je povjerena kaločkom nadbiskupu Petru, a ovaj je pak povjeri Brcku Gorjanskom, doktoru, kanoniku i vikaru bačke crkve. U parnici je bilo naglašeno da je jedini razlog Petrovoj osudi bila pohlepa njegovih protivnika za priorovim blagom i prioratskim imanjima. Petar se inače ove godine spominje u mnogim listinama među dostojanstvenicima kraljevine kao prior vranski.[234] Iduće godine traži od kralja pomoćne čete da bi udario na mletačku Dalmaciju i osvojio Vranu, no bez koristi, jer je tada najutjecajnija ličnost na dvoru bio nadbiskup ostrogonski i primas Ugarske kardinal Bakač, koji je bio veliki prijatelj Mlečana.[235] Godine 1505. sudjeluje na Rakoškom saboru, gdje je donesena odluka da nijedan stranac ne smije biti predlagan za ugarsko-hrvatskog kralja i to pod prijetnjom kazne zbog veleizdaje.[236]

Godine 1507. Bartol je dobio još jedno visoko odlikovanje budući da je imenovan jajačkim banom, dobivši uz to na račun plaće 2000 forinti.[237] Posebno od godine 1509, iz razloga koje ćemo navesti kada bude govora o Petru Berislaviću, Bartol je zajedno sa svojim vjerojatno daljim rođakom despotom Ivanom Berislavićem nastojao da se osvoji mletačka Dalmacija, te ga mletački poslanik u Ugarskoj Petar Pasqualigo 17. studenog 1509. god. prikazuje kao najvećeg neprijatelja republike.[238] Dne 7. siječnja 1510. god. isti Pasqualigo javlja da je prior vranski zajedno s despotom srpskim Ivanom Berislavićem određen za vođu vojske koja je imala udariti na mletačku Dalmaciju.[239] Godine 1511. u studenom namjeravao ga je palatin Emerik predložiti za bana Hrvatske, Dalmacije i Slavonije zajedno s knezom Krbavskim Ivanom Karlovićem.[240]

[233] M. Mesić, o. c.
[234] Kukuljević, o. c., 31.
[235] D. Kniewald, Feliks Pentančić i njegova djela, Posebna izdanja SAN, CCCL, Beograd 1961, 28.
[236] F. Šišić, Pregled povijesti hrv. naroda, 238.
[237] M. Mesić, o. c., 83.
[238] Š. Ljubić, Commisiones et relationes venetae I, Zagreb 1876, 111.
[239] O. c., 115.
[240] »Palatino me ha dicto — piše 20. X Pasqualigo — che fano pensier de far el conte Zuanne de Corbavia ban de Croatia in luogo del quondam Bot Andreas, ma li voriano dar un adiuncto, si che fusseno duo bani et non un solo; et in questo è la difficultà, per che el palatino voria, che fusse adiuncto el prior de Laurana, et altri voriano altri«. (Ljubić, o. c., 127).

Nije poznato što je konačno utjecalo da do imenovanja nije došlo. Početkom 1512. godine, nakon preko 36 godina priorovanja, Bartol je završio svoj život zaslužan bez sumnje i za državu i za svoj red.[241]

Prema aktima lateranskog koncila, godine 1512. spominje se kao vranski prior: »Dominus Grimanus, Prior de Ungaria, miles ordinis S. Joannis Hierosolymitani«. Prema Kukuljeviću on je morao biti Mlečanin i postavljen Bakačevim utjecajem.[242] Međutim već iduće godine 1513. (4. kolovoza) spominje papa Julije II čast vranskog priora ispražnjenom u ispravi kojom ostrogonskim nadbiskupima dozvoljava da u vrijeme ispražnjenja priorata ili ako je izabrani prior još mlad upravljaju duhovnim poslovima priorata i pobiru sve njegove prihode.[243] Ovim je papa izišao ususret Bakaču, kojemu nikada nije bilo dovoljno prihoda i blaga, no u to je doba kraljevom naredbom već upravljao Petar Berislavić, jedan od najznačajnijih i najčuvenijih ljudi svojeg vremena.

IV

Kratak prikaz povijesti priorata od Ivana ml. od Paližne dan je ovdje jedino radi bar donekle cjelovite slike povijesti samog priorata i bez bilo kojih drugih pretenzija. O svakom pojedinom prioru ovdje samo ukratko spomenutom dalo bi se vrlo mnogo pisati, a posebno o samom prioru Bartolu, ali prilično podataka se može naći u već citiranim povijestima priorata od G. Praya i I. Kukuljevića, a o Bartolu Berislaviću posebno još i u spominjanom djelu M. Mesića.

Lik i djelovanje Petra Berislavića do sada je od mnogih i s raznih aspekata prikazivano. Ima i pojedinih nesuglasica među autorima u odnosu na datume i časti, ali nigdje do sada nije u potpunosti dat cio njegov život i sve njegovo mnogostruko djelovanje. Ovdje ćemo pokušati prikazati njegov život kao diplomate i vojskovođe, život čovjeka koji je u svim svojim djelima iznad svega i prije svega bio rodoljub i altruist.

[241] Kukuljević, o. c., 33—34: »Od suvremenika kuđen i hvaljen, od slaba kralja usljed krivih potvora zatvoren, od kasnijih povjestnika lakoumno i pogriješno suđen, zaslužio je barem to, da se o njemu reče, da je svršio svoj veoma okretan život tiho i skromno, da je bio zaslužan za državu i za svoj red... Gdje je umro, gdje li zakopan nezna se.«

[242] Kukuljević, o. c., 34.

[243] Ibid.

Petar Berislavić je rođen u drugoj polovici XV stoljeća u Trogiru.[244] Majka mu bijaše trogirska vlastelinka Magdalena Statileo, a otac mu je bio vjerojatno u srodstvu sa sjevernim Berislavićima Grabarskim.[245] Budući da mu je otac rano umro, za njegov se odgoj osim majke brinuo jedan trogirski arhiđakon, za koga jedni smatraju da je bio Petrov stariji brat,[246] a drugi da je to kasniji prior vranski Bartol Berislavić — Petrov stric.[247] U Trogiru je Petar započeo kleričku školu i tu primio niže redove, da bi uskoro napustio rodni grad ne htijući živjeti pod mletačkim gospodstvom.[248] Otišao je u Ugarsku nadajući se da će poduzetni kralj Matija Korvin uspjeti osloboditi njegovu domovinu.[249] Samo se za kratko vrijeme vratio u Trogir 1494. god. da tu odsluži svoju prvu misu, a zatim se ponovo vrati u Ugarsku, gdje je vrlo srdačno primljen od priora Bartola i ostalih Berislavića koji ga preporuče kaločkom nadbiskupu Petru, te ga ovaj imenuje kanonikom kaločke crkve.[250]

Malo poslije Petrova povratka u Ugarsku, bio je prior Bartol uhvaćen i osuđen na doživotnu tamnicu. Zahvalan za usluge koje mu je Bartol već učinio, Petar se zajedno s ostalim rođacima i prijateljima zauzeo svojski za priorovo oslobođenje, izlažući se i sam opasnosti da padne u kraljevu nemilost.[251] Došavši na slobodu

[244] Kukuljević, o. c., 35, veli da je rođen između 1450. i 1460; M. Perojević, Zašto Trogirani dižu spomenik banu Berislaviću, a zašto Talijani psuju i vrijeđaju, Berislavićeva akcija za oslob. Dalmacije, Jugoslavenski list XVII/1934, 158, 4. navodi samo da je rođen u Trogiru polovicom XV st.; J. Sundečić, o. c., 47, 3, veli da se rodio 1475. god.

[245] V. Kalećak, Berislavić Petar, Vojna enciklopedija I, Beograd 1958, 625; M. Perojević, Petar Berislavić za oslobođenje Dalmacije 81, 2.

[246] Ferrari-Cupilli, o. c., 1—2.

[247] M. Perojević, o. c., ibid.

[248] M. Perojević, ibid.; P. Grgec, Petar Berislavić, Hrvatska enciklopedija II, Zagreb 1941, 423.

[249] Kad su 1470. god. Mlečani tražili od kralja Matijaša pomoć protiv Turaka odgovorio im je da će se i on i narod odazvati, ako samo vrate što su u Dalmaciji osvojili (Perojević, ibid.).

[250] J. T. Mrnavić, Vita Berislavi Bosnensis, episcopi vesprimensis, Dalm., Croatiae, Slav. Bosnaeque bani, MHHS III 1827, 227; F.-Cupilli, o. c., 10; J. Sundečić, o. c., 47, 3.

[251] J. Sundečić (o. c., 47, 3) prevodeći Cupillija (o. c., 10) piše: »Njegov (Bartolov) pad razdraži mnoštvo njegovih uglednih privrženika pa između ostalih i Berislaviće s kojima je prior bio u krvnom srodstvu. Oni zato upute kralju najusrdnije molbe, ali bez uspjeha premda priznavahu da je bio pravedan njegov gnjev stadoše se tajno dogovarati s bosanskim pašom o zauzeću Ugarske i dadoše mu kao dokaz iskrenosti za taoce nekoliko plemića među kojima i Petra. U opasnosti od Turaka, kralj koji je imao potrebe od prioru odanih velmoža pomiluje Bartolomeja, a ovaj premda nije bio najbolji čovjek na svijetu ipak je osjećao zahvalnost te zbog žrtve koju je radi njega prihvatio Petar obavezao mu se na doživotnu i iskrenu privrženost«.

i dobivši natrag sve časti, Bartol se svojim velikim utjecajem bez sumnje zauzimao za svog odvažnog i sposobnog rođaka i kod nadbiskupa i kod kralja za čitava svog daljeg života.

Sa 1500. godinom počinje Petrov izvanredno aktivan život. Najprije ga nadbiskup Petar šalje sa svojim tajnikom Martinom Madi papi Aleksandru VI. Tu je imao zagovarati nadbiskupovu kandidaturu za kardinalsku čast. Međutim, iako je po riječima samog pape Petar odlično izvršio povjereni mu zadatak, imenovan je kardinalom (28. rujna 1500) ostrogonski nadbiskup Petar Bakač u znak priznanja što se je zalagao da se kralj Vladislav priključi savezu pape i Venecije protiv Turaka.[252] Pošto se vratio iz Rima, zauzimanjem Bartolovim i ostalih Berislavića te zbog naklonosti kaločkog nadbiskupa, Petru je povjerena prepozitura crkve sv. Lovre od Haja blizu Pečuha.[253] Kao kanonik kaločki i prepozit zastupa Petar 12. kolovoza 1502. god. pred kaločkim kaptolom priora Bartola i tom prilikom predaje kaptolu neku povelju kralja Ludovika s molbom da je prepiše i preda prioru Bartolu.[254]

Uskoro je na nagovor kaločkog nadbiskupa kralj imenovao Petra svojim kancelarom te će ga odsada slati na razne evropske dvorove u vrlo delikatnim diplomatskim misijama.[255] Dne 29. rujna 1503. god. određen je zajedno s Matejem Jurišićem da ide u Skradin i izvidi štete koje su kraljevi podanici u Dalmaciji učinili mletačkim podanicima. Došavši u Skradin Petar je preko dva mjeseca čekao da dođu odgovarajući mletački poslanici, ne htijući raspravljati ni s kim drugim. Kako ovaj nije dolazio, Petar se 18. studenog vraća kralju, koji potpuno odobrava njegov gest i opravdava ga 21. siječnja 1504. god. u pismu duždu Leonardu Lauredanu.[256]

Pred stalnom opasnošću od Turaka, koji su ugrožavali i Hrvatsku, a isto tako i Dalmaciju, sklopi kralj Vladislav 15. veljače 1504. savez s Mlečanima, koji mu obećaše davati godišnju pomoć od 30.000 dukata. Kako je pak zbog posjeda u Romagni u to vrijeme papa bio u ratu s Mletačkom Republikom, zatraži vojnu pomoć i od kralja Vladislava. Nalazeći se u vrlo delikatnu položaju i ne želeći se zamjeriti ni papi ni Republici određuje Vladislav Petra

[252] D. Kniewald, o. c., 25.

[253] Kukuljević, o. c., 32; Perojević, o. c., 82, 2; Mrnavić, o. c., 228: »Ea legatione cum Petrus optime sese gessisset, quamquam galerus Thomae datus fuisset a pontifice Alexandro, magis Thomae gazas quam Colocensis insignia merita recipiente; revocatur in Hungarima, ubi cum vacaret prepositura S. Laurentii prope Quinqueeclesias, opera Bartholomei et Berislavorum, favore archiepiscopi ipsi confertur«.

[254] Kukuljević, o. c., 32; Katona XVIII, 334.

[255] Mrnavić, ibid.

[256] M. Sanudo, Arkiv za povj. jugosl. VI, Mleci 1863 (dalje samo Sanudo) 248, 253, 257, 258. Pismo duždu, ibid. 280—281.

Berislavića za svog poslanika u Veneciji. Tu je Petar nastojao da dođe do mira između pape i Republike, što je papa u početku vrlo povoljno ocijenio. Kada je međutim vidio da Mlečani ne misle popustiti, naređuje Berislaviću da kralja izvjesti o njihovoj tvrdoglavosti, i smatrajući da nema više koristi da nastavlja započeti posao potiče ga da i dalje nastavi djelovati na korist crkve kako je i započeo.[257] Na povratku iz Mletaka imao je prema kraljevu nalogu Berislavić ponovo doći u Skradin i riješiti započeti spor, ali nije poznato da li je tamo išao i da li je što postigao.[258]

Nakon poslanstva u Mlecima povjerena je Petru druga diplomatska misija. Određen je naime da ide u Poljsku kralju Sigismundu i s njim utanači ugovor za obranu od Turaka. Povjerenu dužnost Petar je s uspjehom izvršio i tako je 1507. sklopljen savezni ugovor između Vladislava II i Sigismunda, na kojem je potpisan i prior Bartol Berislavić.[259] Malo kasnije imenovan je stolnobiogradskim prepozitom, dobivši time najugledniju službu u državi iza biskupske. Kao takav bit će pošiljan i caru i papi u momentima kada je bilo najteže izabrati jedan određen i jasan politički kurs.[260]

U ovo je doba, naime, papa Julije II odlučio obnoviti svjetovnu vlast crkve kao centra Italije, jer se je bojao da bi u Italiji koja je bila dijelom pod Francuzima a dijelom pod Španjolcima i crkva mogla izgubiti svoju slobodu. Prema njegovu planu papa je trebao biti »il dominus et maistro del mondo«.[261] Međutim, prije nego okupi cijelu Italiju trebao je imati bar sve ono što je pripadalo papinskoj državi. Kako pak Mlečani nisu htjeli vratiti Faenze i Rimini, koje su zauzeli u vrijeme opadanja moći Borgije, papa se ogledao sa saveznicima, koje je i inače Venecija na bilo koji način oštetila. Koristeći se, naime, borbama među Francuskom, Španjolskom i Njemačkom Venecija je što oduzela, što odmamila od Francuza Cremonu, Cremu, Bresciju i Bergamo; Napulj joj je založio nekoliko gradova na istoku kraljevstva; car je Maksimilijan žalio za Veronom, Vicenzom, Padovom, Furlanijom i nedavno izgubljenim gradovima Goricom, Trstom, Rijekom i Trsatom. U cilju usklađivanja akcija protiv Republike sklope car Maksimilijan

[257] M. Perojević, o. c., 83, 2.
[258] Ibid.
[259] F.-Cupilli, o. c., 12.
[260] Prema Cupilliju (o. c., 12) Berislavić je imenovan prepozitom stolnobiogradskim radi toga što je trebao pred papom zastupati kralja u sporu između njega i udovice Matije Korvina, kraljice Beatrice, zbog kraljičina miraza. Kniewald (o. c. 20—21) govori da je papa Aleksandar VI još početkom 1500. god. oslobodio kralja svake obaveze prema kraljici, koja je insistirala na tome da je Vladislav oženi, jer joj je to obećao. Da li se ovdje radi o istom sporu pa je Mrnavić krivo datirao, ili samo o mirazu, teško je kazati. U svakom slučaju odsada će Petar doista zastupati kralja u slučajevima gdje se tražila i taktičnost i velika razboritost.
[261] G. B. Picotti, Giulio II, Enciclopedia italiana XVII, 325.

i francuski kralj Luj XII 10. prosinca 1508. god. u Cambrayu savez — ligu. Ligi pristupi 23. ožujka 1509. god. i papa Julije II i 27. travnja udari Veneciju ekskomunikacijom i interdiktom.[262]

Pozvan je i Vladislav II da pristupi cambreyskoj ligi, a za uzvrat mu je obećano da će u slučaju pobjede dobiti natrag sve one posjede koje je njegovoj kraljevini Venecija oduzela.[263] Poslije 100 godina od Ladislavove prodaje Dalmacije bio je to najpovoljniji momenat za reinkorporaciju izgubljenih krajeva. Na žalost na čelu države nije bio odlučan vladar. Nakon izvjesnog kolebanja Vladislav je 12. srpnja 1509. god. uputio iz Praga poziv hrvatskom banu Jurju Kanižaju i Ivanu Ernuštu da što prije dođu u Budim gdje će se s ostalim velikašima raspravljati o pohodu na Dalmaciju. Sabor se doista održao u Budimu i na njemu je zaključeno da se oslobodi Dalmacija i da se u tu svrhu pošalje 6000 konjanika s dovoljnim brojem pješaka, da bi se pothvat što bolje izveo; svim županijama je naređeno da budu spremne za pothvat, a palatinu da piše Zagrebu da u istu svrhu odmah spreme o svojem trošku 100 pješaka. Međutim, kako nas izvještava Pasqualigo 18. studenog 1509, stvarni pohod omeo je kardinal Bakač prijedlogom da se prije pošalju poslanici vladarima koji su zaratili protiv Republike.[264]

Pasqualigo, koji je budno pratio najprije iz Zagreba a kasnije s kraljevskog dvora[265] sve što se dešavalo u ovo vrijeme u kraljevstvu, izvještava 16. studenog 1509. prema riječima krbavskog kneza Ivana da je u te krajeve došao despot Ivan Berislavić s izvjesnim brojem vojnika i pozvao svu hrvatsku gospodu da zajedno s njim siđu u Dalmaciju bez obzira na druge naredbe. Međutim na odaziv nije naišao budući da su mnogi knezovi na krajini radije tražili mletačku zaštitu i pomoć nego da protiv njih ratuju.[266] I opet dan kasnije piše Pasqualigo da su se u Topuskom sastali ban Andrija Bot, knez Mihovil Slunjski, vranski prior, »najveći neprijatelj Mletačke Republike«, despot Ivan Berislavić i neki okolni kastelani. Zbog čega su se sastali, nije bilo njemu jasno, ali se bojao da se radi o Dalmaciji.[267]

[262] D. Kniewald, o. c., 27.

[263] M. Perojević, o. c., 84, 2; G. Novak, Prošlost Dalmacije, Zagreb 1944, 189.

[264] Ljubić, Commissiones — I, 111: »reverendissimo Strigoniense tanto sape dir et operar, che fo differida questa loro deliberatione fino a tanto, che se mandasse ambasciatori a tutti i potenti christiani, che havevano coniurato contra la celsitudine vostra, et questo non per altro che per metter tempo de mezo a cussi firiosoe et irreationabil decreto«.

[265] Zbog izopćenja i interdikta nad Venecijom nije smio pred kralja prije nego je Republika oslobođena ove kazne (Kniewald, o. c., 27).

[266] Ljubić, o. c., 110, 111, 112.

[267] Idem., 111.

Uzalud su francuski i njemački poslanici nastojali da kralj pristupi osvajanju Dalmacije. Osim sporadičnih upada Andrije Bota na teritorij mletačke Dalmacije, u toku 1509. ništa konkretno nije poduzeto. Što je pak kralj nekoliko dana prije Božića odredio za vođe spomenute operacije u Dalmaciji Bartola i Ivana Berislavića i pisao palatinu da se vojska spremi što prije, također nije urodilo nikakvim rezultatom, bez sumnje zato što kraljevi savjetnici nisu bili jedinstveni. Pasqualigo naime sasvim jasno piše: »Palatin, prior vranski i despot protive se ostrogonskom nadbiskupu i tako su u Ugarskoj dvije stranke, ali je druga mnogo jača te se može nadati dobromu«.[268]

Došavši u Zagreb 1. siječnja 1510. god. despot Ivan posjeti Pasqualiga te mu tom prilikom predloži da Republika prepusti kralju Dalmaciju u zamjenu za posjede koje bi mogla dobiti u velikoj vojni protiv Turaka, našto mu ovaj odgovori neka se i on odreče sadašnjih posjeda u zamjenu za cijelu Srbiju kad bude osvojena.[269] Dne 6. siječnja pozove kralj iz Praga sve staleže na izvanredni sabor u Ugarsku za 12. ožujka na kojem se imalo raspravljati o ratu protiv Turaka i ulasku u ligu. Hrvati su međutim poslali samo svoje komesare.[270] Na saboru koji je održan u Budimu tek krajem ožujka jedino je donesen na papino insistiranje zaključak da se organizira vojna na Turke. Razlog ovoj promjeni bijaše pomirenje između pape i Republike 15. veljače 1510. god. kao i odluka papina da uz pomoć Švicarske i Venecije oslobodi Italiju od francuske dominacije: »per liberare l'Italia dai barbari«.[271] Računajući s Vladislavovom nestalnošću, Maksimilijan i Luj XII šalju svoje poslanike potičući ga da već jednom pristupi ligi i da ne sklapa s Mlečanima nikakva ugovora prije nego mu vrate Dalmaciju.[272]

Što je za ovo vrijeme radio Petar Berislavić, iz dosada poznatih dokumenata ne može se ništa konkretno zaključiti. Međutim, iz Pasqualigova izvještaja, gdje ga na jednom mjestu naziva »naš neprijatelj«, možemo zaključiti da to nije napisao bez razloga.[273]

Početkom lipnja 1510. god. došao je u Ugarsku papin poslanik Achiles de Grassis koji je imao skloniti kralja na mir s Repu-

[268] Id., 115.
[269] Ibid.
[270] Id., 119: Pasqualigo je pisao 21. III 1510: De questi signori de Croatia che furono chiamati ala dieta, non e homo de loro, che habi voluto andar, ma ben hano mandati suo commessio«. Ovakav stav Hrvata Pasqualigo je protumačio ranije time što Hrvati redovno nisu pozivani na godišnji sabor u Budimu, budući da su o svojim poslovima raspravljali na svom saboru u Hrvatskoj (Ljubić, o. c., 116—117).
[271] G. B. Picotti, o. c., 325.
[272] Ljubić, o. c., 118, 120.
[273] Id., 121.

blikom i na rat protiv Turaka.[274] Dne 12. lipnja dođe kralju i modruški biskup Šimun Kožičić-Benja noseći mu od pape na dar blagoslovljeni mač i šešir — dar koji su pape u to vrijeme davali najsjajnijim ratnicima, vjerojatno da ga i time potakne na vojnu protiv Turaka.[275] I opet poslanici lige, a posebno francuski nastoje nagovoriti kralja na osvajanje Dalmacije.[276] Konačno je donesena odluka da se odaberu 40 predstavnika plemstva i velmoža koji će nastaviti pregovore s poslanicima. Na čelu ove komisije bijaše pečujski biskup Juraj Skakmari, a jedan od članova Petar Berislavić.[277] Pred njima su 2. srpnja nastojali papin poslanik, poslanici francuski i njemački te mletački obraniti svoja stajališta i pridobiti komisiju. Odgovoreno je svima da će dobiti odgovor nakon završenog konsultiranja.[278] U međuvremenu stupa na scenu modruški biskup koji izjavljuje da papa prepušta Dalmaciju kralju, našto je Pasqualigo požurio de Grassisu da traži od njega razjašnjenja. Ovaj je pak preko Bakača odgovorio da nije točna izjava modruškog biskupa te da bi papi bilo žao da se pokrene vojna na Dalmaciju, jer on želi mir.[279]

U vezi s izjavom modruškog biskupa vrlo je interesantna primjedba Pasqualigova, koji govori da je on bio pod utjecajem Petra Berislavića, »Dalmatinca i našeg neprijatelja«. Na drugom opet mjestu izričito navodi: »On je također naveo modruškog biskupa... da reče kraljevom veličanstvu...«[280] No izgleda sasvim nevjerojatno da bi biskup Kožičić pred kraljem nastupio s ovakvom laži i to nagovoren od prepozita Berislavića. Bit će vjerojatnije da je papa doista i nastojao da Mlečani vrate kralju Dalmaciju i da je u tom smislu dao i upute biskupu da bi lakše odvratio kralja od lige. De Grassis je morao znati istinu, ili ju je zatajio

[274] Id., 120, 121.

[275] Id., 121.

[276] U svom govoru održanom pred kraljem 23. VI 1510. god. potiče kralja »a prender la Dalmazia, in cui 300 isole, 14 terre episcopali, due provincie ecc., usando ogni modo sconcio contro Veneti, chiamandoli: *bestie, feres, coluvies hominum* ecc« — kako izvještava Pasqualigo (Ljubić, o. c., 121).

[277] Id., 121; M. Perojević, o. c., 89, 2.

[278] I opet se istakao francuski poslanik koji upire sve sile da dokaže i prikaže kako su Mlečani nepravedno ugrabili Dalmaciju, a sada je drže nevjerojatnim tiranstvom i na veliku sramotu i štetu ugarskog kraljevstva. Poziva zato staleže da osvoje Dalmaciju i obeća im 34 galije i drugih brodova. Oslobođena bi se Dalmacija zatim lako branila, jer bi joj u svakoj potrebi Dubrovčani priskočili u pomoć sa 60 i više brodova, kojima bi lako mogli štititi otoke ma bilo protiv komu. Braneći Republiku Pasqualigo je nastojao dokazati da je Dalmacija pasivna i da brani Ugarsku. Papin pak poslanik nastoji da se pokrene rat protiv Turaka i sklopi mir u Italiji (Ljubić, o. c., 121).

[279] Id., 121—122.

[280] Id., 122.

bojeći se još većih zapletaja, ili ju je možda čak i potvrdio, ali ju je kardinal namjerno drugačije interpretirao.[281]

Dne 5. srpnja donesen je zaključak da se povede vojna za oslobođenje Dalmacije te je poslije deset dana saopćeno Pasqualigu da Republika mora dobrovoljno — »pacifice et quiete« — prepustiti Dalmaciju, u protivnom da će biti poduzete druge mjere. Odgovor je Republika morala dati kroz 30 dana. Oba zaključka donesena su bez sumnje nastojanjem pečujskog biskupa, kojeg Pasqualigo nazivlje »il più inimico«.[282] Tako je pisao 15. srpnja, ali izgleda da je ubrzo doznao da je jedan od najagilnijih zagovornika pohoda na Dalmaciju upravo Petar Berislavić te odmah 17. srpnja izvješćuje dužda: »Ovdje se nalazi jedan gospodin Petar Berislavić, stolnobiogradski prepozit, Trogiranin: to je onaj koji je bio poslanik ovog veličanstva kod vaše prejasnosti prije časnog Filipa Morea. Taj nikada nije prestao i ne prestaje u nastojanju oko ovog osvojenja Dalmacije, govoreći svakom pojedinom od ove gospode da ima puno rodbine u mnogim mjestima rečene Dalmacije, a najviše u Trogiru i Šibeniku, te da bi mu bio dovoljan vrlo mali broj ljudi da bez poteškoće osvoji (steče) za kralja rečena mjesta; da bi mu ovaj posao lakše uspio iznosi neka pisma, koja mu izgleda šalje neki prijatelj iz Rima i piše da su Padova i Treviso izgubljeni i da je 9000 vojnika vaše prejasnosti sasječeno. Ova pisma on svakom pokazuje. On je također naveo modruškog biskupa, papina nuncija, da reče kraljevskom veličanstvu da se papa neće miješati u pitanje Dalmacije nego da je prepušta ‚in arbitrio de sua maestà'. Vaša će prejasnost moći istražiti koji su to njegovi rođaci u Trogiru i Šibeniku i poduzeti što smatra za shodno«.[283] Svojevrsni komentar i dopunu ovom izvještaju dat će nešto kasnije drugi mletački prijatelj, Filip More.

U međuvremenu određeni su poslanici caru, papi i francuskom kralju. Smatrajući da su poslanici caru najvažniji, Pasqualigo navodi samo njihova imena. Bili su to Petar Berislavić i župan Ambroz Šarkanj.[284] Papi je upućen kaločki biskup Grgur Frankopan, a Luju XII bivši senjski kapetan Albert Lonjaj.[285] Poslanici su bili određeni 19. srpnja. Dne 22. srpnja je određeno da se u Dalmaciju pošalje 4000 pješaka i 2000 vojnika, ali ništa nije odre-

[281] Perojević (o. c., 88, 2) smatra da je Grassis zatajio istinu.
[282] Ljubić, o. c., 122.
[283] Id., 122—123.
[284] Id., 123.
[285] M. Perojević, o. c., 89, 2. Prema izvještaju Nikole Marthumirija, skradinskog biskupa, kralj je 16. svibnja 1510. odlučio poslati Lorenca Ducha de Ylach papi a kneza Josipa Tamiškog u Francusku i Španjolsku (Sanudo VI, 343). Da li su ovi poslanici išli papi, nije poznato, ali najvjerojatnije nisu, jer o tome ništa ne govori Pasqualigo, koji je svoju vladu o svemu redovito izvještavao.

đeno kako tu vojsku uzdržati, niti je dana naredba hrvatskim knezovima da upadaju u Dalmaciju.[286]

U Ugarskoj je u ovo vrijeme Berislavićeva riječ bila toliko uvažena i uvjerljiva da se je zastalno držalo da će čim stigne i najmanja četa Dalmatinci odmah rastvoriti vrata i donijeti gradske ključeve. Stoga je Filip More preko Pasqualiga opomenuo Republiku neka za kratko vrijeme, dok prođe »ovo bjesnilo«, odstrani iz tih krajeva, osobito iz Zadra, Trogira i Šibenika, sve one koji su nezadovoljni ili sumnjivi i neka stavi u Dalmaciju vojsku, te neka dobro pazi na Berislavićevu rodbinu u Trogiru i Šibeniku, jer on s pomoću nje mnogo obećava ugarskoj gospodi. More još dodaje da se ugarskoj gospodi osvojenje Dalmacije čini tako lakim da se pečujski biskup i Pomeniska, vrhovni kraljev komornik, nisu stidjeli već sada pitati od kralja na dar neka ona mjesta, pripravljajući štono riječ ražanj bez zeca.[287] I modruški biskup ponudi kralju usluge svoje braće i rodbine u slučaju prodora kraljeve vojske u Dalmaciju.[288] Izgledalo je da će Berislavićeva struja slaviti pobjedu, posebno kada su 25. srpnja određeni i zapovjednici vojske, i to krbavski knez Ivan, bivši ban Franjo Balaš, komoranski kastelan Osvald Korlathekewy te šipuški knez Ivan Zapolja. Istovremeno je naređeno prokušanom diplomati Feliksu Dubrovčaninu da ide u Dubrovnik zbog mornarice.[289]

Uskoro su međutim propali svi planovi o osvajanju Dalmacije s jedne strane pod utjecajem papinim a s druge što Ivan Karlović i drugi određeni vođe nisu htjeli poduzeti ništa konkretno. Svoj stav knez Krbavski je opravdavao time što je Hrvatska siromašna i ne može uzdržavati spomenutu vojsku, a i zato jer je on sam bio ovisan o Mlečanima koji su mu davali pomoć. Poslanici caru trebali su krenuti tek 11. rujna i to s instrukcijom da ga nastoje nagovoriti na mir s Venecijom.[290] Dne 10. rujna pozvan je Pasqualigo pred vijeće te mu je u kraljevo ime saopćeno da bez obzira što se govorilo u Tati kralj nikada nije mislio na rat s Republikom i da želi znati što je ona spremna učiniti za Ugarsku ako se obnovi savez između nje i kralja. Odgovor Pasqualigov da će Republika još više pomagati Kraljevstvo bijaše preopćenit i nije zadovoljio kralja, zato je rečeno Pasqualigu da piše u Veneciju da bi Republika trebala ponuditi bolje uvjete.[291]

[286] Ljubić, o. c., 123.
[287] Idem.
[288] Id., 124.
[289] Id., 123.
[290] Id., 123, 124.
[291] Id., 124. Izgleda da je ovaj Pasqualigov odgovor utjecao na to da se kralj opredijeli za ligu, te je u tom smislu i dao privatno upute Berislaviću i Šarkanju, o čemu Pasqualigo nije znao ništa. Kasnije izjave kardinalove bez sumnje su najviše odraz upravo njegovih nastojanja da pomogne

Kardinal Bakač izjavi 8. listopada Pasqualigu da je pitanje Dalmacije skinuto s dnevnog reda, no uza sve to je nastojao da Republika poveća godišnju pomoć Ugarskoj. Da li je poslušan savjet kardinalov, nije poznato, ali vjerojatno nije jer se kralj još jednom priklanja ratnoj stranci. Dne 1. studenog sklopiše Berislavić i Šarkanj u Kostanzu savez sa carem Maksimilijanom i najviše kraljev pristup ligi.[292] Međutim, do ratificiranja ugovora nikako nije dolazilo s jedne strane zbog kraljeve neodlučnosti, a s druge zbog stalne opasnosti od Turaka i nastojanja da se s njima sklopi mir.[293] Ovu situaciju možda najbolje ilustrira zanimljivi podatak da je 30. kolovoza 1511. god. kralj preko Pasqualiga tražio od Republike pomoć u hrani za ugrožene krajeve i da mu istog dana dolaze carski poslanici da ga nagovaraju da zarati protiv Venecije nakon potpisivanja pristupa ligi.[294]

U rujnu je formalno potpisan pristup ligi, formalno, jer je sve bilo i dalje u znaku pitanja, budući da je pohod trebalo pripremiti za iduću godinu, a k tome je *Berislavić* i opet određen da ide *na carev dvor nagovoriti ga na mir s Republikom.* Nije stoga bez razloga kardinal Bakač rekao mletačkom poslaniku da »niti je što bilo, niti će što biti« od pohoda na Dalmaciju.[295] U međuvremenu će se i palatin i pečujski biskup prikloniti venecijanskoj struji, te izgleda da je jedini Berislavić još nastojao da se pokrene vojna za oslobođenje Dalmacije, budući da u vrijeme njegova boravka na carskom dvoru dolazi u Budim carev poslanik Juraj

Republici, od koje je očekivao i moralnu i materijalnu pomoć kada bude došlo do izbora novoga pape, tim više što je u to vrijeme Julije II bio teško bolestan, pa se Bakač nadao da je došlo vrijeme da postane i papom (cf. Ljubić, o. c., 124, 126. i Kniewald, o. c., 24).

[292] Perojević, o. c., 91,2.

[293] Cf. Ljubić, o. c., 125.

[294] Id., 126.

[295] U smislu ovog saveza Vladislav je imao iduće godine započeti rat protiv Mlečana za oslobođenje Dalmacije, a car mu je imao dati 1000 vojnika plaćenih za tri mjeseca, 12 topova, koji su se na carev trošak imali dovesti u Hrvatsku, i 24 broda u Jadranskom moru. Car će sa svoje strane jačom silom udariti na Mlečane u Italiji i bez kralja neće s njima ugovarati. Ako Turci udare na Ugarsku, car će joj pomoći svim silama. Ako koji saveznik umre, bit će na sve ovo obavezani njegovi sinovi, dok ne bude osvojena čitava Dalmacija. Ugarska sa svoje strane preuzima obavezu da će u travnju biti spremna njezina vojska te da će nakon osvajanja Dalmacije pomoći caru, a Dubrovnik da će mu dati u pomoć svoje brodove; bez cara neće sklapati mira s Venecijom, ali ako tko drugi na Ugarsku navali, neće biti na ovo obavezna (o. c., 127). Zanimljivo je primijetiti distinkciju koju pravi Pasqualigo govoreći o ugovornom paktu. Kad se radi o carevim obavezama, onda izričito govori »prometteva l'imperatore«, dočim kad govori o kraljevim obavezama, ne spominje njega nego Ugarsku — L'ungheria poi promisse dal suo lato...«. Možda ovo znači da je kralj više pod utjecajem drugih nego svojom voljom pristao da potvrdi ligu.

della Torre (22. listopada) i potiče kralja da već jednom započne pripremama za vojni pohod.[296]

Krajem godine konačno su propali svi izgledi da se pomoću lige oslobodi Dalmacija. Naime, kada se papa Julije II pomirio s Venecijom te uz njezinu pomoć i pomoć Švicarske odlučio »liberare l'Italia dai barbari«, tj. od Francuza, došlo je do oružanog sukoba između pape i Luja XII, u kojem je papa lično sudjelovao.[297] Da bi potkopao papin ugled u sporazumu sa carem Maksimilijanom, u ime devetorice kardinala sazove kralj 16. svibnja 1511. god. koncil u Pisi, koji je imao osuditi tobožnje papino ometanje mira u kršćanstvu. Julije II nato sazove 25. lipnja koncil u Lateranu, kojem osim reforme »in capite et in membris« postavi za cilj i spasavanje crkvenog jedinstva. K tome u kolovozu sklopi s Venecijom i Španjolskom »sveti savez«, kojemu u listopadu pristupi i Engleska. Početkom prosinca pozove papa preko Ivana Statilea i Vladislava da »brani koncil« i da pristupi »svetom savezu«. Bez sumnje kralju nije bilo lako odlučiti se na koju će stranu i zato šalje u Rim upravo Petra Berislavića,[298] kao čovjeka koji je u cijeloj stvari imao najviše udjela i najbolje znao što treba poduzeti.

Berislaviću je konačno bilo sasvim jasno da kraj neodlučnosti koja je kod kralja bila tako očita, kraj nesloge i nespremnosti višeg i nižeg plemstva, krajnjeg siromaštva Hrvatske, koja prema riječima Ivana Krbavskog ne može niti 15 dana hraniti 1000 ljudi više nego ih hrani, i uz sve veću opasnost od Turaka nije imalo smisla inzistirati na vojnom pohodu protiv Mlečana, tim više što bi u novoj situaciji takav pohod značio i u neku ruku pohod protiv pape. U Rimu je dakle sasvim jasno izložio papi stanje u svojoj domovini, kao i spremnost kraljevu da ako je to potrebno brani koncil, ali Kraljevstvo nije bilo u mogućnosti da pruži i vojnu pomoć papinoj ligi. To je bez sumnje papi izložio i kardinal Bakač, koji je prema Mrnaviću također išao papi u kraljevoj stvari.[299] Berislavić je, međutim, u Rimu učinio i jednu uslugu i samom kardinalu Bakaču opravdavši ga pred papom zbog namjeravanog odaziva kardinalima koji su sazvali koncil u Pisi.[300] Izvjestivši kardinala o uspjehu intervencije ponovo ide s njime u Rim. Kako je u to vrijeme bila ispražnjena vesprimska biskupija, i papa i kardinal

[296] Id., 128.

[297] G. B. Picotti, l. c.

[298] Ljubić, o. c., 128.

[299] Mrnavić, 230.

[300] Dne 5. kolovoza 1511. god. Pasqualigo je zabilježio: »Il Strigoniense è chiamato dai cardinali al concilio di Pisa. Passerà per Zagabria al mar, e domanda galea, che sia spedita a Veglia, e navigli per trasportar lui e cavalli in Ancona« (Ljubić, o. c., 126).

Bakač ispoljiše Petru Berislaviću svoju zahvalnost i priznanje odredivši ga. za vesprimskog biskupa. U korizmi, svakako prije nedjelje »Laetare«, 1512. god. kardinal Bakač posveti u Rimu Berislavića za biskupa.[301] Prema starodrevnom običaju papa je u nedjelju »Laetare« pri obredu nosio blagoslovljenu zlatnu ružu (simbol duhovne radosti) koju je poslije slao jednom kršćanskom vladaru, koji se je na poseban način istakao u revnosti za vjeru.[302] Ovaj put papa šalje zlatnu ružu caru Maksimilijanu i to preko biskupa Berislavića, što je bio očit znak da su prestale i napetosti između pape i cara.[303]

Vrativši se od cara Berislavić ide u Ugarsku, gdje mu je povjerena još i opatija Porno,[304] a malo poslije imenovan je i upraviteljem svih dobara vranskog priorata sa svim pravima i dužnostima koja su odatle proizlazila. Iza Bartolove smrti ovim je posjedima upravljao Ivan Tahi, koji ih zatim u kraljevo ime predaje Petru Berislaviću. Kralj je 13. listopada 1512. god. potvrdio Ivanu Tahiju izvršeni čin predaje spomenutih posjeda Petru Berislaviću.[305]

Primirje s Turcima koje je na 5 godina utanačeno 16. rujna 1511. god. u Budimu i u koje je uključena i Venecija, potvrđeno je i od sultana Bajazita, o čemu je 17. ožujka 1512. god. obaviješten i kralj Vladislav. Međutim, u ugovoru potvrđenu od sultana nije ni jednom riječi spomenuta Hrvatska, Dalmacija i Slavonija, i Turci ponovo provaljuju do Jajca, gdje zauzimaju jednu utvrdu koja se nalazila vrlo blizu grada, a provaljuju također i u Slavoniju odakle odvode znatan broj ljudi u ropstvo. Kralj zato šalje u Carigrad Feliksa Dubrovčanina da se u ugovor uključe i Hrvatska, Dalmacija i Slavonija.[306] U Carigradu je međutim došlo do promjene na prijestolju, gdje Selim I pomoću janjičara prisili oca Bajazita na abdikaciju, uklonivši zatim svu braću i rođake, a izgleda da je dao otrovati i oca.[307] U takvoj situaciji Feliks je mogao

[301] Mrnavić, 230.

[302] Missale Romano Quotidiano latino-ilatiano, Alba Pompeia 1935, 403.

[303] Mrnavić, l. c.

[304] F.-Cupilli, o. c., 13.

[305] »Vniversa Castra et Castella Prioratus Auranee id est: Pakracz, Čakovec, Čorgo, Gora, Hresno, Dubica, Gračac, Božjakovina, Gradišce, Krazo, Miholocz, vocata una cum omnibus Bonis pertinentiis et Officiolatibus ad predicta Castra Castelasque et Prioratum ipsum pertinen que post mortem fidelis nostri venerabilis et magnifici condam Bartholomei Prioris in manus ipsius devenerant, nomine nostro ad manus fidelis nostri Reverendi in... patris domini...«. U (Documenta Medievalia Varia № 693, Arhiv Hrvatske u Zagrebu). Budući da se Berislavić ovdje spominje samo kao biskup, to je sigurno da primopredaja spomenutih posjeda nije bila ni prije ni poslije 1512. godine, kada je Berislavić postao biskupom.

[306] Ljubić, o. c., 129.

[307] D. Kniewald, o. c., 33.

ići u Carigrad tek krajem 1512. god., dočim Turci provaljuju i dalje u hrvatske zemlje plijeneći i pustošeći sve do Skradina.[305] Palatin Pereny, koji je u to vrijeme bio ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, spremao se da s vojskom od 8000 ljudi provali u Bosnu i tamo udari na Turke. Međutim svoju namjeru ne izvede već predavši zapovjedništvo Ivanu Karloviću koga imenuje podbanom i kapetanom cijele Hrvatske krene u Ugarsku, navodno da pripremi pohod protiv Turaka.[309] U ovako nejasnoj i teškoj situaciji stade Petar Berislavić nastojati na organizaciji otpora protiv Turaka tolikim marom da je svima postajalo sasvim jasno da će upravo on biti najpozvaniji da stane na čelo Hrvatske.

Početkom 1513. god. imenuje kralj Petra Berislavića prefektom banije Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, kapetanom Senja i kraljevskim blagajnikom.[310] Hrvati su ga međutim tretirali kao bana, vjerojatno i zato što nisu rado prihvaćali Emerika Perenyja, jer nije imao posjeda u zemlji.[311] Kralj nije posebno razgraničio ovlasti i dužnosti Perenyja i Berislavića, ali ipak je od ovog drugog na poseban način tražio da stane na kraj neredima »po zakonu i običaju«, posebno s obzirom na otimačine.[312] Berislavić se sa svom odlučnošću i pravednošću dao na nimalo ugodan posao, budući da su upravo velikaši bili oni koje je on morao pozivati, i pozivao, na odgovornost. Međutim, u travnju ili svibnju oboli ban Pereny,[313] i tako sav teret i civilnih i vojnih poslova padne na samoga Berislavića.

Linija koju je Berislavić imao braniti išla je od Srijema do Šamca i odatle Bosnom do Jajca (najistaknutijeg i uglavnom izoliranog bastiona), a zatim se vraća na Unu i spušta gotovo ravno na Prolog u Dalmaciji, zatvarajući duboki turski klin s utvrđenim vršKom Kamengradom, središtem njihove vojne organizacije na području između Sane i njezina pritoka Japre.[314] Nastojeći konsolidirati ovu obrambenu liniju, Berislavić je htio onemogućiti stvaranje turskih baza u blizini istaknutih kršćanskih bastiona. Turci su međutim sve više i sve češće napadali i prodirali. Početkom 1513. osvajaju Čačin u Posušju, Nutjak na Cetini i Vir kod Imotskog. Prilike su u Hrvatskoj Velebitu na jugu bile doista očajne. Glas o njima odjeknuo je na lateranskom saboru, gdje je 13. lipnja 1513. god. Šimun Kožičić-Benja snažnim riječima prikazao

[308] Ibid.

[309] Prema »Diarii di Marcantonio Michiel« koje donosi Ljubić u Commissiones et relationes Venetae I, 133, 134, 135.

[310] Kukuljević, Jura I, 262—263; Documenta Med. Varia (dalje D. M. V.) № 713, 729, 731, 732.

[311] Kukuljević, Priorat vranski, 35.

[312] Isti, Jura I, l. c.

[313] M. Perojević, o. c., 95,2.

[314] V. kartu suvremene Hrvatske.

položaj Hrvata na koje su napadali Turci, i to upravo zbog nesloge među kršćanima, i ukazao jasno ako Hrvatima ne dođe pomoć da je u opasnosti sav kršćanski svijet od Turaka. Također je i Bernard Zane, nadbiskup splitski, poticao koncilske oce da uznastoje na slozi vladara i zajedničkoj akciji protiv Turaka.[315]

Svu težinu opasnosti koja je prijetila Hrvatskoj i zapadnom kršćanstvu od Turaka izgleda da je najbolje shvatio papa Leon X. O hrvatskim prilikama on je i inače mogao biti upućen već od svog odgojitelja bosanskog franjevca Jurja Dragišića,[316] a nije isključeno da ga je i sam Berislavić po preuzimanju nove dužnosti obavijestio o stanju u zemlji. Leon dakle u lipnju 1513. god. pošalje Berislaviću 50.000 dukata da time organizira obranu,[317] a 15. srpnja imenuje kardinala Bakača legatom a latere, koji je imao organizirati križarski pohod protiv Turaka.[318]

Dok je Berislavić uređivao javne poslove u donjim stranama banovine, provale Turci s druge strane u Hrvatsku te stanu harati predjele među Unom i Kupom, kuda su inače redovito išli njihovi pljačkaški pohodi u Posavinu. Budući da je mnoštvo naroda potražilo utočište u gradu Blinju blizu Petrinje, stadu ga opsjedati. Čuvši za to Petar brzo sakupi nešto vojske, a dođu mu u pomoć i Nikola Zrinski, otac Nikole Sigetskog, Mihajlo Frankopan Slunjski i Franjo Berislavić Grabarski. Prešavši preko Save kod Jasenovca, spretno izabere borbeni položaj kod Dubite. Sutradan 16. kolovoza 1513. vješto izazove turski napad i pretvori ga u težak poraz. Na bojnom polju ostade preko 3000 Turaka sa četiri vojvode, dok ih petorica pade u ropstvo te ih s drugim zarobljenicima ban pošalje kralju Vladislavu.[319] Glas o pobjedi Berislavićevoj

[315] G. Novak, o. c., 189. D. Jagić, Petar Berislavić, ban trojedne kraljevine, Pučki prijatelj 2/1868, 5, 19.

[316] P. Grgec, Ban Petar Berislavić, Mladost 7/1926—27, 8, 228.

[317] Isti, Berislavić Petar, Hrv. enciklop. II, 423.

[318] Theiner, Monum. Hung. II, 594; G. Pray, Annales regni Hung. IV, 340.

[319] D. Jagić, o. c., 5, 19; M. Perojević, o. c., 95,2; Kukuljević, o. c., 36; M. Mesić u Književniku II, 205; R. Horvat, Petar Berislavić, Hrvatska danica I/1904, 143; P. Grgec, o. c., 423; V. Kalećak, Vojna enciklopedija I, Beograd 1958, 625; J. Sundečić, o. c., 48,4. O porazu Turaka i banovoj pobjedi pisao je u kolovozu knez Ivan Krbavski Filipu More u Veneciju: »De novitatibus scribere possumus V. R. D. qualiter reverendissimus dominus Petrus Berislaus Banus Croacie Bassa debellavit in quo bello tria milia Turcorum trucidata et capti. ... Ex Drugina feria secunda ante festum sancti Bartholomei Apostoli 1513. Joannes Comes Corbavie ec.« (Sanudo VI, 405) U relaciji mletačkoj sinjoriji slično piše i Luka Horvat »balestier di D. Thodaro Dal Borgo«, koji se nalazio u Hrvatskoj »al tempo de 3000 Turchi presi e morti in uno locho si Chiamata Costaniza terra de Hongari«. (Sanudo, ibid.) Događaj je zabilježio i M. Michiel »1. settembre. Se diceva etiam, li Ongari haveano da una rotta ali Turchi de 3000 persone« (Ljubić, o. c., 138).

kod Dubice ubrzo se raširi Hrvatskom i Evropom. Mnogi hrvatski gradovi dadoše na gradska vrata uklesati datum banove pobjede. Kralj imenuje Petra sada i županom dubičkim, a o Božiću papa mu šalje, kao najsjajnijem ratniku, blagoslovljeni mač i šešir.[320]

Poraženi na sjeveru Turci se nisu primirili nego forsiraju južni dio fronta. Koncem veljače godine 1514. prodiru do Skradina, a zatim s oko 10.000 vojnika udare na Knin, ali tu budu poraženi ostavivši pod Kninom 500 mrtvih. U rujnu provaljuje 4000 Turaka na teritorij kneza krbavskog Ivana Karlovića i u susjedne kotare mletačke Dalmacije, te se onda vrate u Bosnu s 3000 zarobljenika i mnogo stoke.[321] Krajem godine i opet provaljuju u Dalmaciju i tom prilikom osvajaju Karin, Korlat i Kaštel kod Novigrada.[322] Prema izvještaju zadarskih rektora, Berislavić je dolazio s vojskom u Dalmaciju tokom godine,[323] ali sasvim je jasno da na tako širokom frontu kakav su nametali Turci nije mogao na vrijeme svuda pružiti pomoć.

Vidjevši da uza sva nastojanja ne može spriječiti turske prodore po svoj dužini i širini fronta, Berislavić se 1515. god. odlučuje na navalni rat. Kako je pak južni dio fronta bio slabije zaštićen i time više izložen turskim napadima, to je odlučio ovdje započeti operacijama, tim više što su ovdje Turci već i zauzeli pojedina uporišta, a da se i ne govori o ljudstvu i plijenu koje su pri svakoj provali odvodili.[324] Mlečani, koji još nisu mogli zaboraviti Pasqualigove izvještaje o nastojanjima da se pokrene pohod za oslobođenje Dalmacije, nisu vjerovali Berislaviću, bojeći se da će on udariti na njihove posjede u Dalmaciji. U Veneciji se u veljači 1515. god. znalo samo toliko da će ban s velikom vojskom doći i približiti se mletačkim granicama, kao i to da se za stolom izrazio nećaku skradinskog biskupa da će ići u Trogir i reći misu, a ako ne bude mogao doći u grad, da će doći u blizinu, te da očekuje do 10.000 konjanika.[325] Šibenski pak knez 18. veljače javlja da ban sakuplja čete pod izlikom da će na Turke, a u stvari misli na Dalmaciju i da su neki Šibenčani, tobože kao da idu iskupljivati sužnje od Turaka, išli k banu, jer da u velike žele biti pod kraljem ugarskim; radi toga moli vladu da poduzme mjere za zaštitu Dalmacije.[326] Mletačke sumnje na interesantan način ilustrira u svom dnevniku senator Marcantonio Michiel, koji veli da su

[320] P. Grgec, o. c., 423; E. Laszovski, o. c., 27; J. Sundečić, o. c., 49,4; D. Jagić, l. c. i dr.

[321] Ljubić, o. c., 139; R. Horvat, o. c., 143.

[322] P. Grgec, l. c.; G. Novak, o. c., 190.

[323] Sanudo VI, 434.

[324] S. Traljić, Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova, Povijest grada Nina, Zadar 1969, 530—537.

[325] Perojević, o. c., 95,2.

[326] Sanudo VI, 444.

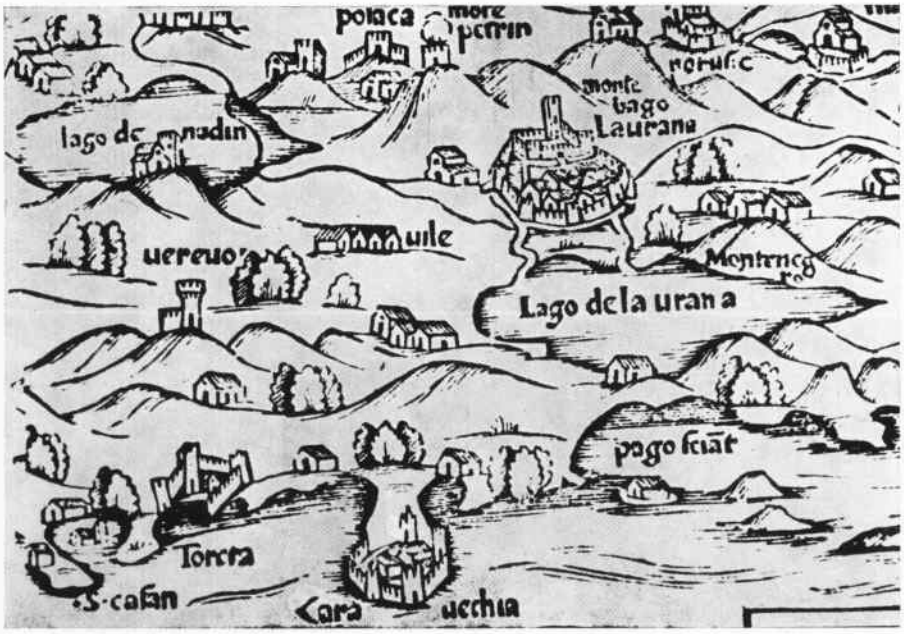

Karta Vrane i okolice iz XVI st.

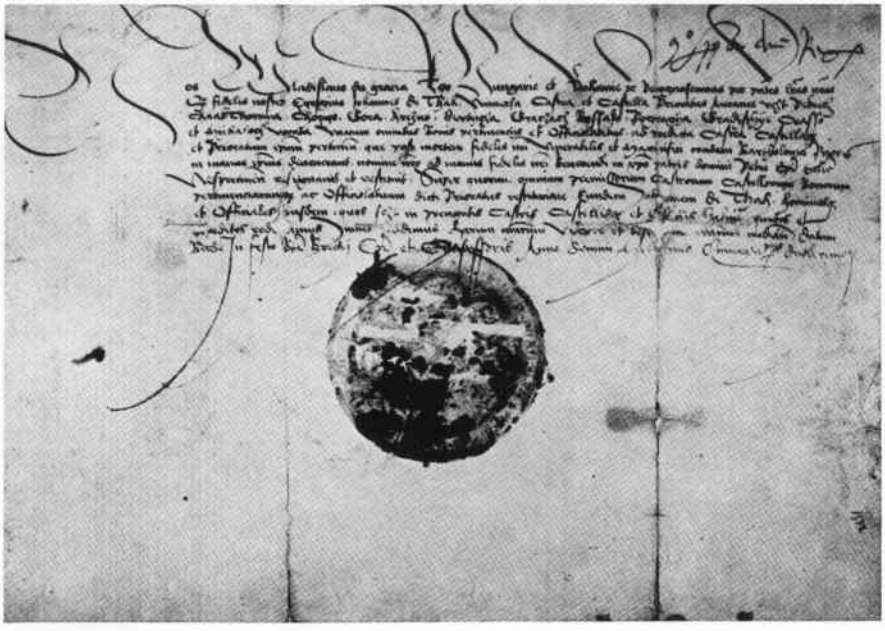

Kralj Vladislav potvrđuje Ivanu Tahiju da je predao posjede priorata Petru Berislaviću (13. XI 1512)

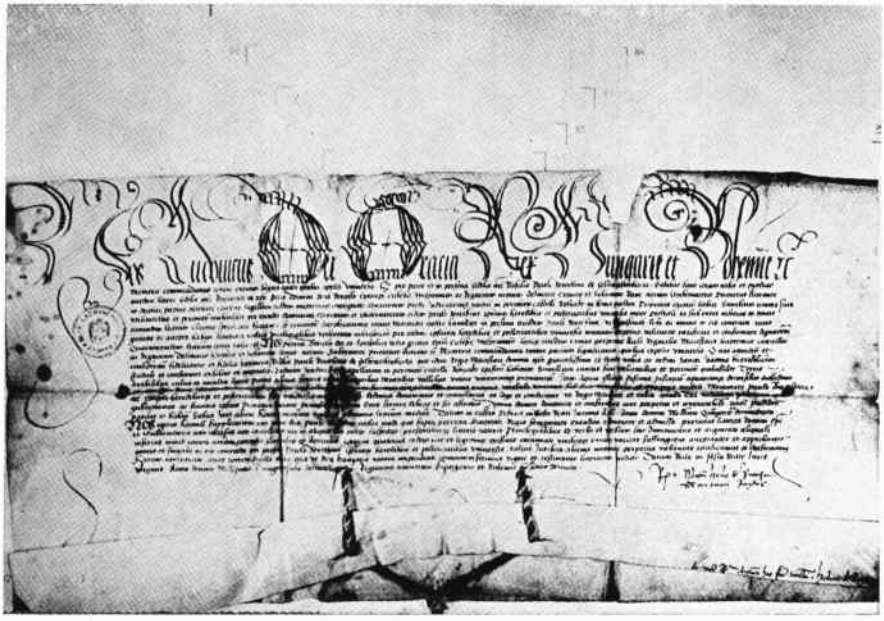

Kralj Ludovik II potvrđuje darovnicu Petra Berislavića Pavlu Borotri iz Gornje Stubice (27. XII 1516)

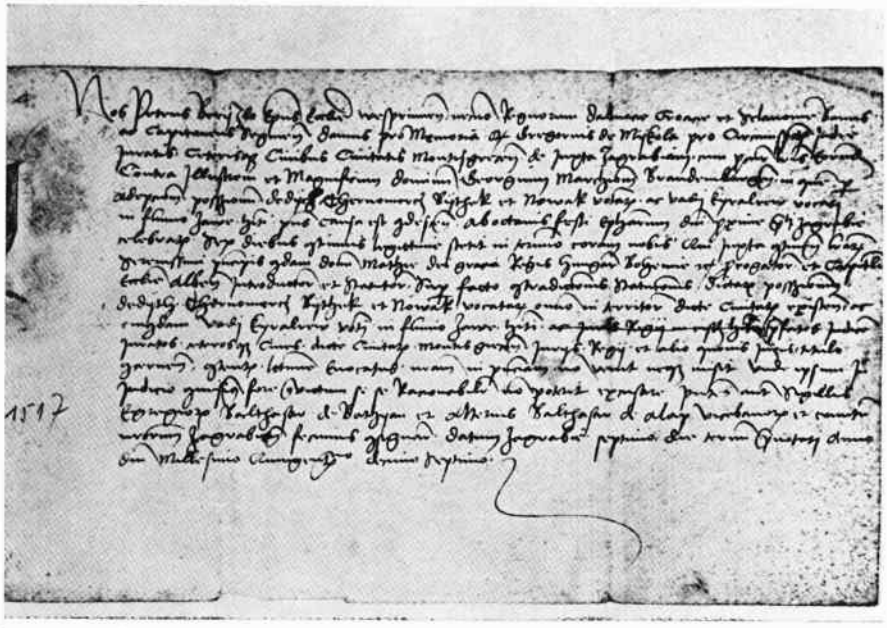

Petar Berislavić u banskom sudu proglašuje markgrofa Jurja Brandenburškog krivim zbog otimačina. (1517)

prema vijestima iz Dalmacije 2. ožujka tamo upali brojni konjanici, izvršili veliku pljačku i odveli velik broj ljudi; »govori se da su ti konjanici Turci, no mnogi vjeruju da su to bili Ugri i Hrvati, jer se znalo da je ban Hrvatske bio zlo nadahnut protiv Venecije«.[327]

Berislavić se međutim s banskim četama nalazio u Bihaću. Kada su pak u veljači Turci provalili u senjski kotar, odluči prijeći u Dalmaciju poslavši prethodno 50 pušaka u Klis i 100 u Skradin.[328] Dne 7. ožujka utabori se dva dana hoda od Šibenika s 500 konjanika i 2000 pješaka, očekujući još 5000 čeških vojnika, da bi s tom vojskom osvojio Karin, Korlat, kaštel kod Novigrada.[329] Kada mu je pak papa preko otočačkog biskupa Viska Andreisa i cortonskog Julija poslao 2000 dukata, mnogo žita, baruta, sumpora, salitre i više vrsta topova, mogao je misliti i na veću vojsku. Obraća se i na slavonske staleže, ali oni, pozivajući se na nekakav starodavni običaj po kojemu nisu dužni sa svojim četama ići preko Save, zanijekaše svaku pomoć banu. Na ovo se ban obrati za pomoć kralju, koji ga ovlasti da neposlušnom plemstvu oduzme sva imanja. Ova prijetnja i Berislavićeva nastojanja poluče uspjeh te slavonski staleži na svom saboru u svibnju odluče što prije poslati zatraženu pomoć.[330] Leon X je pak ponovo poslao 20.000 dukata s time da se najveći dio novca upotrijebi za utvrđenje hrvatskih gradova, obećavši poslati još 7000 dukata u Hrvatsku i Dalmaciju po otočačkom biskupu. U isto vrijeme potiče Berislavića da kod Vladislava utječe da ne sklapa mir s Turcima.[331] Dubrovnik također pošalje Berislaviću pomoć od 1500 forinti.[332] Sakupivši vojsku krene Berislavić najprije na Bosnu, odakle se vrati sa plijenom, a zatim prijeđe preko Velebita u Dalmaciju te se utabori blizu Novigrada, sa 10.000 vojnika. Tu ga, međutim, prema izvještaju mletačkog senatora Marcantonija Michiela, napadne bosanski paša, pobijedi i oduzme mu sve topove, dočim se ban spasio s jedva 25 konjanika.[333]

Bosanski je paša sada odlučio slomiti jajačku banovinu i zato krene pod Jajce. Berislavić je o tom odmah obavijestio papu, koji već 15. lipnja zaklinje Mlečane neka pruže novčanu pomoć koja je potrebna koliko radi poraza ugarskih četa toliko i radi opsade Jajca. Čim se malo oporavio, Berislavić krene pod Jajce, a dođe mu u pomoć i palatin Pereny s ugarskom vojskom. U kolovozu Turci

[327] Ljubić, o. c., 140.
[328] M. Perojević, o. c., 95,2.
[329] Sanudo VI, 447; D. Jagić, o. c., 6, 23.
[330] Jura I, 265—267.
[331] Farlati, Illyricum sacrum IV, 305.
[332] P. Grgec. l. c.
[333] Ljubić, o. c., 141.

umorno nastojao da grad opskrbi hranom, streljivom i posadom, bijahu prisiljeni obustaviti opsadu Jajca. Otada je Berislavić ne-i može se reći da se upravo njegovom brigom ta predstraža Hrvatske održala još nekoliko godina.[334]

Iduće godine Berislavićev položaj kao i položaj cijele Hrvatske postao je znatno teži, jer je 13. ožujka umro kralj Vladislav i naslijedio ga sin Ludovik, kojemu je bilo istom 10 godina. Umjesto malodobnog Ludovika II (1516—1526) vladahu državom skrbnici kraljevi i državno vijeće od pet crkvenih i sedam svjetovnih dostojanstvenika, koji su se više starali za sebe nego za opće dobro. Berislavić, nalazeći se u zaista tešku položaju, šalje Leonu X splitskog arhiprezbitera Tomu Nigera, koji je mjesto njega upravljao vesprimskom biskupijom. U pismu papi od 26. ožujka iznosi Berislavić i svoj položaj, kao i položaj cijele Hrvatske. Kraljeva smrt svih je pogodila ... »no nikome nije donijela toliko tuge, žalosti i bijede koliko meni. Jer dočim sam se nadao za njega živa, da ću se moći oprostiti onih zemalja, koje sam već evo skoro tri godine u najvećoj sirotinji, bijedi i zdvojnosti teškom mukom i uz najveće pogibelji uzdržao, sada nisam od toga oprošten, nego po smrti kraljevoj opet sam prisiljen onamo poći, ne znam da li s pomanjkanja muževa ili s moje nesreće. I budući da se malo ili točnije govoreći ništa ne nadam od naših — svijetli je kralj Ljudevit mlad, velmože se više brinu za sebe nego za opće dobro, a staleži su među sobom u mnogim stvarima nesložni — zato nemam drugog izlaza do da se obratim Vašoj Svetosti, koja se mora postarati za sve kršćane kao najbolji i najmilostiviji otac... da ne dođu najljepši i najjači branioci kršćanstva u ruke dušmanima, a to najviše našom krivnjom. Ja nisam ovaj čas opskrbljen ni novcem ni vojskom, tako je sve u neredu poslije smrti svijetloga kralja. Već sam potrošio i svoj novac i novac svoje braće i prijatelja«.[335]

Na Berislavićevo pismo Leon odgovori da nastoji na sve strane da »čim prije dođe od kršćanskih vladara dovoljna pomoć za obranu tvoje krajine« i bodri ga na ustrajnost.[336] U pismu fran-

[334] A. Horváth, Banatus, castrum et oppidum Jajcze (1450—1527) MHH, I/40, 1915.

[335] C. Lucerna, Uspomena bana Petra Berislavića, Domaće ognjište 7/1906—07, 4, 70—71; M. Mesić, Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II, Rad JA 3/1868, 8; R. Jezerac, Hrvatski ban Petar Berislavić, Pučki list 2/1892, 5, 34; Mon. Hung. Hist. Diplom. V, 165.

[336] G. Pray, De prioratu, 65—66: »... Hortemur itaque te, ut pro nostra in te paterna sane benevolentia expectationeque ea, et spe, quam de tua probitate, magnitudineque animi, et religione, ceterisque tuis virtutibus magnam, atque mirificam semper habuimus, des operam ut quibusqumque rebus poteris, istorum regnorum quieti, et tranquilitati per te consolatur... Erit id cum certe egregiae isti, fortissimaeque nationi, et populis apprime salutare. Datum nonis Aprilibus anno IV. Roma.«

cuskom kralju Franji I moli papa da zbog »teškog turskog pritiska na Dalmaciju i svakodnevnih ratova koji se tamo vode svojim novcem, zajedno s njim i ostalim vladarima... pritekne u pomoć vesprimskom biskupu prefektu Hrvatske i potkralju Panonije, odličnom i najhrabrijem mužu za kojeg sam siguran da se nalazi u beznadnom položaju te je mala nada da bi se mogao dulje odupirati napadu i sili Turaka. Njegov je naime vikar predamnom i kardinalima na koljenima i plačući zaklinjao za pomoć... da ne bi kraljevstvo... zbog našeg nemara propalo... Gradovi na koje Turci ne prestaju navaljivati — nastavlja papa — imadu zbog svog položaja toliku važnost da ako samo i jedan od njih padne Turcima u ruke, bilo Jajce, ili pak Knin, Klis ili Skradin, neće se više moći obraniti Ugarska i Turcima će biti otvoren put do talijanskih zemalja. Toga pak rugla ne smijemo dopustiti mi knezovi kršćanski...«[337] Papa se obratio i Mlečanima za pomoć,[338] međutim oni se nisu odazvali, jer su u ovo vrijeme odvraćali turske nalete darovima i mitom.[339]

U navedenom pismu koje je Leon X uputio Berislaviću, preko Tome Nigera, hvaleći njegove zasluge, obećaje mu poslati dovoljnu pomoć, i to što prije, da bi tako mogao obraniti »svoje dostojanstvo kao i dostojanstvo kraljevstva«, te neka još za kratko vrijeme ustraje podižući u najboljoj nadi svoj tako hrabar i ustrajan narod.[340] Nije poznato kada je i koliku pomoć poslao papa Berislaviću, no činjenica da je u toku 1516. god. ban ponovo zadobio od Turaka osvojenu Vrliku, povratio bribirsku županiju i protjerao ih iz svih utvrda uzduž Kninskog polja, koje je otada dobilo ime Petrovo polje,[341] bez dvojbe upućuje na to da je papa ispunio zadano obećanje. Sa svoje strane, kralj je Petru poklonio zadobivena mjesta imenovavši ga k tome nadstojnikom budimskog zamka i blagajnikom transilvanskih solana.[342] Iste godine Petar je i vrhovni kraljevski kancelar.[343]

Početkom 1517. god. udare Turci na neku tvrđavicu u zadarskoj okolici i, osvojivši je, od 400 ljudi što su ih tu zatekli neke sasijeku a ostale koji su bili mlađi i jači odvuku sa sobom.[344] Klis i Skradin i opet su u direktnoj opasnosti,[345] te je Berislavić ponovo

[337] G. Pray, o. c., 68—70; Mesić, o. c., 9.
[338] Sanudo VI. 461, 463.
[339] M. Mesić, ibid.; Secreto Con. Rog. Vol. 47, 15.
[340] Pray, o. c., 65—66.
[341] F.-Cupilli, o. c., 19—20.
[342] J. Sundečić, o. c., 50,4.
[343] D. M. V. № 776.
[344] M. Mesić, o. c., 17—18.
[345] Sanudo, Arkiv za pov. jug. VIII, Zagreb 1865, 5, 7, 23, 29; VI, 461; Književnik II, 216.

prisiljen tražiti pomoć od Mletaka,[346] Lava X,[347] hrvatskih velmoža[348] i zagrebačkog kaptola, kojem u vlastoručnom pismu tumači zašto od njih traži pomoć: »jer ne ćemo da ova preuboga domovina s nemarnosti i nebrige tako jadno propadne«.[349] Od hrvatskih velikaša pomoć su obećali knezovi Zrinski, Blagajski, Frankopani, Karlovići i Franjo Berislavić Grabarski.[350] Od pape ovaj put dobiva poticaje, pohvale i obećanje da će ga imenovati kardinalom. Što to nije učinio ove godine kada su imenovani toliki drugi kardinali papa mu razlaže: »jer ih je puno dobilo istu čast, pa bi to nešto ukinulo od tvoje slave i sjaja, jer je ti imaš jednoč dobiti sam, budući da su tvoja djela iznad svakog odlikovanja«. Pri kraju istog pisma potiče Berislavića neka i nadalje vrši djela kojima se zaslužuje neumrlost i koja natkriljuju svako odlikovanje, te neka nastoji »što prije izvesti nešto osobito slavna, da tako bude dana prilika da ti se udijeli odlikovanje do sada uskraćeno«.[351]

I bez papina poticaja i s vrlo oskudnim sredstvima Berislavić je i ove (1517) godine ustrajno stajao na braniku domovine. Uoči Spasova piše podbanu Baltazaru Baćanu iz Cetina, da je onamo došao s vojskom čuvši da se Turci približavaju. Zatim mu se tuži da mu vojska nema ni najnužnije: »Laboramus autem maxima necessitate, caremus enim et nos et gentes nostrae pecunia«.[352] Kada je u toku zime 1517. god. bosanski paša Mustafa-beg osvojio jednu utvrdu u blizini Jajca te počeo opsjedati i sam grad Jajce, kralj založi palatinu grad Prešev u Ugarskoj i sakupivši tim novcem 3000 konjanika pošalje ih Berislaviću, naloživši ujedno zagrebačkom kaptolu da i on pošalje svoje naoružane ljude banu, koji se kod Zdenaca spremao da krene pod Jajce. Uz pomoć koja mu je stigla Berislavić pobijedi Mustafa-bega, koji u borbi izgubi i život, a zatim opskrbi grad Jajce svim potrebitim.[353]

U veljači 1518. god. Turci se opet nalaze oko Jajca, a dolaze i do Knina i Skradina.[354] Leon X u ovo vrijeme traži od Ladislava podatke o stanju kraljevstva radi organiziranja vojnog pohoda na Turke,[355] dočim austrijski staleži na svom saboru predlažu caru Maksimilijanu da na budući sabor pozove i bana Berislavića »kao čovjeka, koji najbolje poznaje stanje i nuždu krajine«, našto je

[346] Sanudo VIII, 25; Secr. Cons. Rog. vol. 47 od 20. VIII 1517.
[347] M. Mesić, o. c., 20.
[348] Ibid.
[349] Berislavićevo vlastoručno pismo od 14. VI 1517. u Zagreb. kaptol. arhivu, fasc. 95, № 62.
[350] R. Jezerac, o. c., 34—35; M. Mesić, o. c., 20.
[351] Mrnavić, 254.
[352] M. Mesić, Pleme Berislavića, 87.
[353] D. Jagić, o. c., 7,27.
[354] Sanudo VIII, 32—33.
[355] G. Pray, Annales regum Hungariae V, 1770, 31.

car odgovorio da bana ne može pozivati na sabor, ali da će se o stanju Hrvatske informirati kod Ludovika.[356] Dobivši informacije koje su mu bile potrebne, papa proglasuje primirje među kršćanskim vladarima na pet godina i određuje legata koji je imao organizirati pohod na Turke. O vojnom pohodu na Turke raspravljao je i sabor koji je održan 23. travnja u Budimu, no tu nije bilo sloge kao ni čvrste ruke u državi koja bi zaključke provela u djelo. Vrativši se iz Budima složi se Berislavić s Frankopanima, knezom Krbavskim i Kožulićem iz Ostrovice, da zajednički nastave operacije protiv Turaka.[357]

Dne 15. lipnja javljaju iz Zadra i Šibenika da se ban hrvatski s 10.000 vojnika, artiljerijom i uz pomoć Ugara sprema u Bosnu da povrati neki teritorij koji su Turci ponovo zauzeli. Iz Dubrovnika je nešto kasnije javljeno da je ban ušao s vojskom u Bosnu i u sukobu s bosanskim sandžakbegom pobijedio. Nakon toga krene Berislavić prema Dalmaciji da bi kod Skradina oduzeo Turcima jednu utvrdu i tako lakše branio ovaj grad, dočim se trogirski knez boji napada na njegov grad te od hvarskog kneza moli 500 ljudi, praha i topove.[358] Za vođenje spomenutih operacija osim pomoći koju su mu vjerojatno dali spomenuti knezovi, a možda i kralj, Berislavić se vjerojatno poslužio prihodima s imanja Franje Berislavića koji je umro u prvoj polovici 1517. god. pa je njegove posjede, odnosno upravu nad njima preuzeo na svoju ruku sam Petar.[359] Ratni izdaci bili su međutim preveliki i tako nije bilo moguće sa sredstvima kojima se u Hrvatskoj raspolagalo držati stalni broj vojske koja bi branila znatnije ugrožena mjesta. I tako Skradinjani koji su bili više nego drugi izloženi turskim napadima moradoše u srpnju pristati na plaćanje danka Turcima u visini od 100 dukata godišnje.[360]

Slučaj Skradina vjerojatno je potakao Berislavića da opet nešto učini za ugrožene krajeve. I tako u srpnju kolaju vijesti iz Krka i Zadra o tome da se hrvatski ban sprema da oduzme Turcima neku utvrdu. Konkretniji su zadarski rektori koji 6. srpnja javljaju da je to vojska s ugarskim pješacima i konjanicima zajedno s Frankopanima, Ivanom Krbavskim i Kožulićem te hrvatskim banom koji je svima kapetan protiv Turaka. Dne 12. srpnja konkretiziraju da se radi o vojsci od 600 Ugra pod zapovjedništvom vesprimskog biskupa i hrvatskog bana, koja ide osvojiti utvrdu

[356] H. J. Zeibig, Der Ausschuss-Landtag der gesamten österr. Erblande zu Insbruck 1518, Archiv für Kunde österr. Geschichtsquel; XIII Bd. 207—280.
[357] Sanudo VIII, 38.
[358] Sanudo VIII, 34—35.
[359] Kukuljević, Pricrat vranski, 37; M. Mesić, Banovanje Petra Berislavića, 26.
[360] Sanudo VIII, 33, 36, 38, 41.

Camerioti.[361] Ovaj pohod međutim nije uspio popraviti položaj Skradinjana i oni, kako je gore rečeno, u istom mjesecu moradoše pristati na danak.

Krajem godine izgleda da su velmože, kralj Ladislav i car Maksimilijan shvatili da je nužno nešto konkretnije poduzeti za obranu posebno stalno ugroženog Jajca, koje je na neki način bilo ključna tvrđava u obrani krajine. Dne 4. prosinca Berislaviću je dano na osnovu ugovora između cara i kralja 3000 konjanika za obranu od Turaka i za pomoć Jajcu.[362] Smatrajući ipak da je vrlo teško pružati pomoć gradu koji je bio gotovo sasvim okružen od Turaka, 27. prosinca piše kralj Ludovik Berislaviću da ne će kriviti njega ako ne opskrbi Jajce,[363] no on ipak početkom 1519. god. uspije prodrijeti do grada i opskrbiti ga potrebnim.[364]

Pred sve većom turskom opasnošću obraća se knez Ivan Krbavski za pomoć papi, koji mu 28. ožujka obećava pomoć, dočim mu Mlečani određuju stipendij od 4000 dukata.[365] U isto vrijeme sklopljen je u Budimu ugovor o trogodišnjem primirju sa Selimom II kojim je izričito obuhvaćena Ugarska, Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, zatim Erdelj i napokon Bosna i Srbija gdje je kralj imao nekoliko gradova. Ugovor je potvrđen 30. svibnja u Drinopolju,[366] te se moglo sada očekivati da će i turski napadi prestati, ali uzalud. U kolovozu zauzeše utvrdu Jezero kod Jajca i zato je banu ponovo dano 16.000 dukata da utvrdi i sačuva Jajce.[367] U isto vrijeme turske čete provaljuju na teritorij krbavskog kneza i odvode sobom 6000 glava stoke.[368] Videći dakle da Turci ne miruju Berislavić nastoji da se izvanredni nameti ubiru što točnije. Videći pak da to ne će biti dovoljno želi uvesti i nove namete, ali u tome nailazi na kraljevu zabranu.[369]

Nalazeći se bez sredstava i u sve većoj opasnosti od Turaka Berislavić se i opet obraća na Leona X, koji je breveom od 6. rujna naredio svećenstvu pod kaznom izopćenja da dade desetinu prihoda za državne potrebe i drugim pismom dao obilne oproste onima koji dadu pomoć Klisu.[370] Dne 12. prosinca dolazi pred papu i kardinale Toma Niger te pred njima i pred poslanicima stranih dvorova iznosi nepodnosivo stanje Hrvatske unatoč sklopljenu primirju, te da su Hrvati izjavili banu: »da ako im ne pomognu kralj

[361] Id., 38.
[362] Id., 48.
[363] G. Pray, Histor. II, 583.
[364] M. Perojević, 96,2.
[365] Sanudo VIII, 54, 56, 58, 63.
[366] Theiner, Monumenta Hung., II, 626.
[367] Sanudo VIII, 65.
[368] O. c., 66.
[369] Zagr. kapt. arhiv, fasc. 1 № 19, T. 63.
[370] Katona XIX, 166; Theiner, Mon. Slav. Merid. I, 572.

Ludovik, ili Sveta Stolica, ili koji drugi kršćanski vladar, da će se odreći poslušnosti ne samo svome kralju nego i Svetoj Stolici, te da će se s Turcima tako nagoditi da im plaćaju danak i puštaju ih slobodno preko svoje zemlje u druge kršćanske kraljevine. To isto izjavljuju i sada«.[371] Ovaj očajnički vapaj antemuralaca bez sumnje se teško dojmio pape koji odmah piše poljskom kralju Sigismundu da pomogne Berislavića, sam mu pak obećaje pomoć kao i to da će pozvati kralja Ludovika da ili sam pruži dovoljnu obranu onim kraljevinama ili da Hrvate pusti da stupe pod obranu i zaštitu kojeg drugog kršćanskog vladara ili Svete Stolice.[372] Izgleda da je u ovo vrijeme papa imenovao Tomu Nigera skradinskim biskupom, budući da se on kao takav spominje već početkom 1520. god.

Kao Berislavićev poslanik, biskup Toma Niger ide 16. veljače 1520. god. u Španjolsku na dvor novog cara Karla V, da zatraži pomoć da ne bi Hrvatska koja se nalazi u teškoj pogibelji bila zauzeta od Turaka.[373] Ovaj put poslanstvo izgleda da nije urodilo plodom, jer je car bio zaokupljen drugim poslovima. Turci se međutim tokom veljače vide oko Vrane, Nadina i Novigrada, u ožujku oko Trogira, u travnju oko Šibenika, u svibnju oko Modruša, Senja i Grobnika.[374] Knin koji bi, prema pisanju kapetana Ivana Maura, zapovjednika mletačkih trirema, mogao braniti svu Dalmaciju nema dovoljno branitelja; Skradinu kralj ne poklanja dovoljno brige i slabo je čuvan te Mauro preporučuje svojoj vladi da bi dobro bilo Skradin od kralja dobiti i utvrditi ili ga pak srušiti; 1. travnja piše da mu je došao kliški knez Dujam Žiličić i saopćio da su stanovnici Klisa spremni da se podlože drugom gospodaru, a najradije Mlečanima, budući da kralj o njima malo vodi računa ne šaljući im gotovo nikakvu pomoć.[375]

U lipnju se Toma Niger nalazi ponovo na dvoru cara Karla V i to ovaj put u Bruxellesu. Sada nosi i papino pismo koje je imalo preporučiti njegovu molbu caru da pošalje Hrvatskoj i njezinom banu tako potrebnu pomoć. Car sada daje Tomi Nigeru nešto novaca za Berislavića, a isto tako i dva pisma, od kojih je jedno imao predati papi a drugo samom Berislaviću. U pismu upravljenom na Leona ističe car da je više nemar kršćana kriv teškom položaju Hrvata nego neprijateljska sila. Obećaje nadalje pomoć i moli papu da Berislaviću bude dodijeljeno kardinalsko dostojanstvo koje je za njega još car Maksimilijan tražio: »Ako se nas dvojica staramo za opću stvar, smatramo da je nužno da se to svima pokaže, a osobito Hrvatima; i ako želimo da se bolje nade

[371] Jura I, 272.
[372] G. Pray, Annales V, 24.
[373] Sanudo VIII, 69.
[374] Id., 69, 74, 75, 76, 77, 78, 79.
[375] Š. Ljubić, Commissiones I, 156, 159, 163.

probude u nastojanje oko propadajuće vjere, prigrlimo biskupa vesprimskog, od toliko godina za stvar kršćansku tako zaslužna da novim dostojanstvom odlikovan svojim bude uzoritiji a dušmanima strahovitiji... «[376] Car je pisao i Mlečanima da i oni budu na pomoć svojim susjedima.[377]

Posebno je zanimljivo carevo pismo Berislaviću, jer je u njemu tako jednostavno ali snažno prikazan sav njegov rad i zasluge kao i vrijednost: »Ono što smo već prije znali o tvojoj kreposti postalo nam je još jasnije i sjajnije kako iz pisma papina tako iz govora časnoga skradinskog biskupa i zato u tebe jedinoga položismo toliko nade te se uzdamo da ništa drugo ne će tako zaustaviti propast hrvatskih stvari kao pomoć tvoje bogoljubnosti. Isti će ti skradinski biskup kazati kako smo mi voljni Hrvatima pomoći i tebi pribaviti za tvoje izvrsne zasluge novo odlikovanje. Zato budući da mi i papa s najvećom pripravnošću ono pružamo što za sada možemo, opominjemo te i molimo što više možemo da, kako si do sada činio s najvećom slavom, tako i nadalje braniš stvar kršćansku, i da, uzdajući se u Boga, za kojega vjeru radiš, nikako ne zdvojiš, te da narod još za malo dana uzdržiš u vjeri i pokornosti. Bit će nam veoma drago ako nam budeš često dojavljivao kako ti stvari napreduju i ako se budeš nadasve starao da narod dozna da mi ništa toliko ne želimo koliko da pomognemo općoj stvari, te da smo zato s tolikom brzinom iz Španjolske preplovili u Belgiju i odatle se sada uputili u Njemačku. Ne kloni duhom, te znaj da se od tebe već po dužnosti zahtijeva ona krepost s koje si već tako dugo slavljen«.[378] Car je ovo pisao 23. lipnja 1520. god. u Bruxellesu. Berislavić je, međutim, već bio mrtav.

Prije nego iznesemo posljednji čin drame Berislavićeva života, nužno je da se osvrnemo na još neke podatke s njim u vezi, a koji se odnose na razdoblje njegova banovanja.

Već je rečeno da je kralj Vladislav imenovavši Berislavića drugom u banskoj časti Emeriku Perenyju očekivao od njega da će se pobrinuti za uspostavu reda u Hrvatskoj, i da će po zakonima i običaju zemlje znati stati na kraj posebno otimačinama. U Arhivu Hrvatske postoji niz dosada neiskorištenih dokumenata iz serije »Documenta medievalia varia« koji se odnose upravo na ovu Berislavićevu aktivnost, počevši s prvim mjesecom njegova nastupa na kormilo banije pa gotovo do kraja njegova života. Ovi nam dokumenti daju i vrlo poučnu sliku stanja u Hrvatskoj u vrijeme »turske nevolje«, kada su mnogi velikaši, umjesto da kao Berislavić nastoje na obrani domovine, nastojali da se nepravednim načinom domognu tuđih posjeda.

[376] Mrnavić, 269—270.
[377] Sanudo VIII, 84.
[378] Mrnavić, 271; C. Lucerna, o. c., 70—71.

Prva osoba koja je u ovo vrijeme pokazivala kako misli samo na sebe i to postiže na sasvim nepravedan način bijaše markgrof Juraj Brandenburški, čiji su ljudi izvršili mnoga nasilja na dobrima Benedikta Ratkaja u Velikom Taboru i drugdje. Na Ratkajevu tužbu Berislavić je naredio zagrebačkom kaptolu da izvidi i provede istragu, i poziva markgrofa na sud.[379] Da to nije bio tako lak posao, pokazuje činjenica da se proces vodio pune dvije godine, od 18. siječnja 1510. pa do 22. prosinca 1515. god.[380] Ni kasnije, kada je isti markgrof postao i skrbnikom maloljetnog Ludovika II, Berislavić nema nikakva obzira prema gramzivom velikašu te ga godine 1517. u banskom sudu proglašuje krivim zbog otimanja posjeda Dedići, Černomerec, Bitek, Novaki i Kraljevsko Brdo iz ruku gradske općine goričke,[381] a zatim i njegove kastelane Ivana Jagera i Ivana Kalmana, koji nisu htjeli doći na sud.[382] Ni prema Ivanu Tahiju, od kojega je primio posjede priorata, nije pokazao slabost popustljivosti, te provodi istragu i protiv njega i drugova 28. prosinca 1516. god. zbog izvršenih nasilja, kao i protiv izvjesnog Petra Erdegha (Vragovića).[383] U isto vrijeme brine se o pravilnom uvađanju u posjede,[384] nadzire pravilno vođenje sporova pri diobama imanjâ,[385] po potrebi o sporovima izvještava i viceprotonotara kraljevine,[386] brine se o reambulacijama posjeda kao i o uvađanju u njih,[387] i opet provodi istragu o napadajima Ivana Tahija.[388]

U spomenutim sporovima Berislavić je nekada lično intervenirao,[389] nekada pak određuje kao svoje zastupnike kaptol zagrebački[390] ili pak čazmanski.[391] I kao što se radi lakšeg vođenja operacija nalazio najčešće u Bihaću na Uni,[392] vršeći odatle kontrolu i napade, kao ban i sudac u sporovima boravi sad u Zagre-

[379] D. M. V. № 713, 731, 732, 746, 747, 760.
[380] D. M. V. № 713, 747.
[381] D. M. V. № 761.
[382] D. M. V. № 764, 765, 766.
[383] D. M. V. № 757, 759.
[384] D. M. V. № 762, 768.
[385] D. M. V. № 763, 779, 792, 793.
[386] D. M. V. № 767.
[387] D. M. V. № 768, 778.
[388] D. M. V. № 791.
[389] D. M. V. № 746, 748, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 779, 791, 792, 793.
[390] D. M. V. № 713, 731, 732, 760, 761, 763, 773.
[391] D. M. V. № 729, 771, 792.
[392] Ferrari-Cupilli, o. c., 18.

bu,[393] sad u Kutnjaku,[394] Križevcima,[395] Vratašincu[396] ili pak na kojem od prioratskih posjeda.[397]

Kraj ovako naporna posla, posebno pošto je od 1514. god. ostao sam na kormilu države,[398] Petar se nije mogao posvetiti poslovima svoje biskupije i zato određuje Tomu Nigera za svojeg vikara[399] i, u skladu s normama proklamiranim na Lateranskom koncilu, preko Ivana Statilea održava i biskupsku sinodu u Vesprimu.[400] Za svoje pak duhovne potrebe dobio je od pape povlasticu da može k sebi uzeti tri do četiri redovnika bilo kojeg reda.[401]

U više puta citiranom radu o vranskom prioratu govoreći o Petru Berislaviću, Ivan Kukuljević uz pozitivan sud o njemu iznosi i ovo: »U privatnom životu, čini se, da je i Petar Berislavić bio isto tako sklon posvojivanju i otimanju tuđih dobara, kao i veća strana plemstva i svećenstva onoga vremena. Ne može se očistiti od ljage, da je po smrti Franje Berislavića Grabarskoga mnogobrojna njegova imanja, u ime tobož kraljeva fiska, bez privole kraljeve, oteo udovi Margariti, zadržavši do svoje smrti ista imanja u svojih rukuh«.[402]

Umjesto da pobijamo tvrdnju Kukuljevićevu iznijet ćemo samo nekoje činjenice, koje će mnogo jasnije potvrditi upravo protivno i očistiti Petra »od ljage«. Prema onome što je pisao sam Kukuljević, kao upravitelj vranskog priorata bio je Petar Berislavić prisiljen založiti za potrebe ratovanja 1514. god. uz kraljevu dozvolu prioratsko imanje Goru zajedno s gradom Mihajlu Slunjskomu Frankopanu za 2000 forinti; u istu svrhu založi i prioratski grad Hrezno Ivanu Križaniću za 1000 forinti; 1516. god. založi opet zbog oskudice novca prioratski posjed Sv. Ivan u križevačkoj županiji Mirku Bradaču Bistričkomu; 1517. god. za potrebe ratovanja odnosno da bi svake godine po jedan mjesec o svom trošku služio upraviteljima ili priorima vranskim s jednim konjem, daruju Pavlu Jelačiću polovicu prediuma Sela, koja je pripadala gospoštini Božjakovečkoj.[403] Prije godinu dana isto tako za potrebe ratovanja daruje predij Andraševac na području dobra Božjakovine Pavlu Borotvi od Gornje Stubice.[404]

[393] D. M. V. № 714, 762, 792.
[394] D. M. V. № 731, 732.
[395] D. M. V. № 763, 764, 765, 766, 767.
[396] D. M. V. № 778, 779.
[397] Kukuljević, o. c., 36.
[398] D. M. V. № 760.
[399] Kukuljević, o. c., 37; F.-Cupilli, o. c., 37.
[400] Theiner, Mon. Slav., Merid. I, 767.
[401] Isti, Mon. Hung. II, 623.
[402] Kukuljević, o. c., 37.
[403] O. c., 35—36.
[404] D. M. V. № 776.

Odmah na početku svog banovanja bio je Berislavić prisiljen da za potrebe ratovanja i svoje službe troši i vlastita sredstva, te mu kralj Vladislav II 4. listopada 1514. god. obećava nadoknaditi sve novčane troškove koje je dotle imao.[405] Iduće godine htio je prioratu povratiti neka imanja koja su se nalazila u rukama obitelji Bradač, ali izgleda da stvar nije bila dovoljno jasna, te kralj naređuje banu da u rečena imanja nikako ne dira.[406] Godine 1516, kako smo već vidjeli, piše papi 13. ožujka »već sam potrošio i svoj novac i novac svoje braće i prijatelja«.[407] Upravo nad imanjima Franje Berislavića, kako smo vidjeli, nije se koristio za vlastito bogaćenje nego za potrebe ratovanja protiv Turaka, dakle za opće dobro, ne otuđujući od njih ništa, tako da su poslije njegove smrti mogla opet dospjeti u ruke pravih vlasnika.[408] U prilog tvrdnji da nije mislio na vlastito bogaćenje ide i činjenica da je 1518. god. bio prisiljen založiti zagrebačkom kaptolu i vlastite dragocjenosti, da bi imao za najnužnije potrebe ratovanja.[409] J. Sundečić i Ferrari-Cupilli, kojima je glavni izvor T. Mrnavić, govore da je sve Berislavićevo najbogatije pokućstvo, srebro, zlato i drago kamenje bilo već u rukama njegovih vojnika te da je na kraju razdavao i svoju odjeću radi podmirenja njihovih usluga.[410] O nje-

[405] D. M. V. № 781.

[406] N. R. A. fasc. 703, № 14.

[407] Isp. bilj. 335.

[408] M. Mesić, Pleme Berislavića, 91—99.

[409] Zagreb. kapt. arhiv, fasc. 95, № 63. (27. prosinca 1519. naredio je kralj Ludovik III kaptolu da vrati banu založene dragocjenosti, a novac da će dobiti od banskog poreza.

[410] J. Sundečić, o. c., 51, 4. Na istom mjestu Sundečić govori i o sukobima između Berislavića i kardinala Bakača, kojima je osnovni razlog bio kardinalova gramzivost. Navodno je Berislavić htio dobiti zagrebačku biskupiju da bi tako lakše njezinim bogatim posjedima mogao zadovoljiti urgentnim potrebama kraljevstva. Kada se tome usprotivio kardinal Bakač, Petar je zaprijetio da će oružjem zauzeti biskupiju, zbog čega ga Bakač optuži pred kraljem Ljudevitom te je trebao odgovarati pred kraljevim vijećem. Berislavić međutim upozori kardinala ako ga ne pusti na miru da će sam osvetiti jednim udarcem prevarena kralja, ugrabljeno kraljevstvo i sebe samoga. Na to je Bakač popustio i Berislavić se opravda i bez suda. Kardinal je međutim odlučio osvetiti se i zato u pismu na Franju Kecera, upravitelja zagrebačke biskupije, govori: »Ti znaš da mi Petar Berislavić, ban primorski, nije prijatelj... nastoj svom pomnjom i brigom da paziš na sve njegove čine... da saznaš za njegove namjere... te me vazda o tome izvješćuj, jer ćeš domalo čuti da sam mu toliko stukao zube te se ne moram bojati da će me igda više ugristi«. Izgleda da je upravo Bakač uz pomoć Republike nastojao da Petar ne bude 1517. god. imenovan kardinalom. I još jednom kardinal optužuje Berislavića da ne poštuje ni crkvene ni svjetovne dostojanstvenike kraljevine te da loše upravlja javnim dohocima. Sud je odlučio da Berislavića liši svih časti, ali na vrijeme obavije-

govu položaju 1520. god. najbolje govore dva poslanstva Tome Nigera koji u banovo ime mora prositi pomoć po evropskim dvorovima. Uzevši sve ovo u obzir, Kukuljevićeva »optužba« bez sumnje gubi svoj realni temelj.

Vrijedno je napomenuti da je Berislavić u vrijeme Dožine bune u Ugarskoj 1514. god. znao zauzeti takav stav prema hrvatskom seljaku da on iako se nalazio u vrlo tešku položaju nije dizao ustanka.[411] Bio je prijatelj i zaštitnik mnogih naših humanista, a s Markom Marulićem vezalo ga je ne samo intimno prijateljstvo nego i srodnost pogleda.[412]

Nema ni malo dvojbe da je Petar Berislavić junački dovršio svoj plodan život.

U želji da što bolje organizira obranu od Turaka, krenuo je u svibnju 1520. god. prema Senju da se s knezom Bernardinom Frankopanom dogovori o daljim akcijama. Stigavši u Otočac razboli se i leže u krevet, no trećeg dana stiže vijest da su Turci provalili granicu i jurišem osvojili Orlovčićev grad Peć te da plijene u okolici Drežnika. Ne vodeći računa o bolesti, Petar, sabravši u hitrini svoje čete, pohiti ususret Turcima. Sa svojih 300 ljudi uspije pobijediti 800 Turaka na potoku Korenici u Vražjoj Gori i stade ih zatim progoniti. Međutim, na Petra koji je zaostao za svojima iznenada iz zasjede udare Turci te zasuše kopljima njega i njegovu malu pratnju. U junačkoj borbi pade ban smrtno ranjen. Prekasno pritekoše njegovi u pomoć. Rastjeravši Turke spasiše tek banovo mrtvo tijelo. »Pavao Medošić odnese ga u grad Bihać, a čitava Hrvatska zaplače nad kobnim porazom 20. svibnja 1520. Kasnije odvedoše po nalogu Petrova ujaka biskupa Ivana Statilejića njegovo mrtvo tijelo u Vesprim, gdje ga kraj inih vesprimskih biskupa sahraniše«.[413]

šten od Ivana Zapolje uspije napustiti Budim i skloniti se kod cara. Ludovik, međutim, konačno uvidi ispravnost Berislavićevu te mu posla mač, luk i strijelu da brani kralja i kraljevstvo (Sundečić, o. c., 51,4, 52,4; J. Tomljenović, Slika banovanja biskupa Berislavića, Hrvatski učitelj 14/1890, 3, 35—36; M. Perojević, o. c., 96,2). Koliko su svi ovi podaci, temeljeni na Mrnaviću, točni, teško je ustanoviti.

[411] Kukuljević, o. c., 35.

[412] Godine 1521. Marko Marulić u svojoj oporuci ostavlja svojoj sestri koludrici Biri kao dragocjenu uspomenu srebreni sat, kojim ga je negda darovao biskup Petar Berislavić, te joj poručuje da se moli Bogu za dušu toga branioca Kristove vjere (C. Lucerna, o. c., 70).

[413] Mrnavić, 220; Kukuljević, o. c., 37; Perojević, o. c., 96,2; G. Jukić, Smrt bana Berislavića g. 1520, Kalendar sv. Ante 8/1933, 52—4; J. Sundečić, Smrt bana Berislavića (historička pjesma), Leptir 1859, 10—16; G. Novak, o. c., 190; I. Steklasa, Petar Berislavić, ban hrvatski. Po Mesiću spisal, Slovenec IV/1876, 7—9; Ivan Meštrović, Berislavić Petar, Zov sa Jadrana 3/1934, 3,2.

Vijest o smrti Petra Berislavića teško je odjeknula na dvoru pape Leona X, cara Karla V, poljskog kralja Sigismunda i drugih knezova koji su ga poznavali ili čuli za njega.[414] Mletački poslanik na ugarskom dvoru Lorenzo Orio piše 27. svibnja u Veneciju da je kralj ugarski s velikom tugom primio glas o smrti biskupa vesprimskoga i bana hrvatskoga, ali da još ne vjeruje tom glasu.[415] U lipnju dobiše Mlečani vijest da je ban hrvatski pao u boju s Turcima.[416] Godine 1568. piše o njemu car Maksimilijan II da je stekao »najveću slavu svom imenu brigom za vesprimsku biskupiju, vranski priorat, čitavo ugarsko kraljevstvo kao i banovanjem kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; slavnom je zatim smrću u ratu nadvisio neprijatelje i neslavnima učinio Turke protiv kojih je vojevao«.[417] Sve nam ovo jasno pokazuje koliko je za kršćanski svijet bio značajna ličnost ban Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, biskup i knez vesprimski, kapetan Senja, upravitelj vranskog priorata, župan dubički, vrhovni blagajnik transilvanskih solana, nadstojnik budimskog zamka, vrhovni kraljev kancelar — neustrašivi antemuralac Petar Berislavić.

Znao je u narodu podizati duh otpora i u tom cilju okupljati razjedinjeno plemstvo, pridobiti krajiške velikaše da u gradovima i najvažnijim pravcima turskih upada uspostave stalne posade i straže, snabdjevene s dovoljno hrane i municije te je time postavio prve osnove krajiške obrane u hrvatskim granicama. Premda nije uspio spriječiti mnoge turske upade, budući da nije imao dovoljno vojske i sredstava, zaslužan je isto tako za organizaciju obrane Like i sjevernodalmatinskih gradova.

[414] Mrnavić, l. c.
[415] Kukuljević, o. c., 38.
[416] Ibid.
[417] Farlati, IV, 305. O Berislaviću vidi još: Antiquss, Dvori bana Berislavića (s 1 slikom), Novosti (Zagreb) XXV/1931, 60,7; R. Horvat, Hrvatska početkom 16 vijeka, Prosvjeta (Zagreb) XXI/1913, 11, 46; F. Šišić, Dvije isprave o Petru Berislaviću, Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalm. zem. arkiva VI/1904, 135—136; Ban Petar Berislavić, Dalmatinski Hrvat II/1899, br. 6,1; Il Traurino Pietro Berislavo, Bullett. di archeol. e storia D. 3/1880, 1,7—12; 2,19—23; 3,41 + 45; 4,55—58; A. Kaić, Hrvatski junak Petar Berislavić, Kalendar sv. Ante 1942, 117—119; M. Magdić, Petar Berislavić ban hrvatski i kapetan senjski, Radiša I/1875, 5,33—34, 6,41—43; Tihomir (fra), Ban Petar Berislavić, Kršćanska obitelj XXV/1942, 7,166—167; Janko Tomić, Petar Berislavić, Marija, Bistrički kat. kalendar 1902, 50—6; Mletački grbovi u Dalmaciji i Berislavićev spomenik u trogirskoj loži, Novo doba XVII/1934, 149,2; N. Buconjić, Petar Berislavić hrvatski ban, Napredak (kalendar) XXVI/1936, 145—146; Ban Berislavić, Hrvat (Gospić) 1899, br. 22—24, 1900. br. 1; A. Belas, Reljefni spomenik Petra Berislavića biskupa i bana hrvatskog u Trogiru, Hrvatski glasnik II/1930, 182, 9—10; D. Jambrečak, Iz zbirke soneta Petru Berislaviću zagreb. biskupu i hrvatskom banu, Prosvjeta IX/1901, br. 16, 507; I. Buzzotti, Berislavić-polka, Tamburica 1/1903—4,7, Prilog, str. 1—6.

Poslije Berislavićeve smrti vraćena su pojedina dobra priorata koja je on bio prisiljen založiti. Može se, međutim, kazati da s njime prestaje niz zaslužnih i slavnih priora i upravitelja priorata. Poslije nekoliko godina, nakon bitke na Mohačkom polju, u neredima koji su zavladali u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu zbog borbi oko prijestolja nestane u Hrvatskoj i samostana i vitezova reda sv. Ivana Jeruzalemskog, odnosno hospitalaca.*

* *Ova je rasprava ujedno i naš prilog 450-godišnjici smrti hrvatskog bana Petra Berislavića (+ 1520. god.). Napominjemo da je po narudžbi J. J. Strossmayera trebao zadarski slikar Franjo Salghetti Drioli naslikati portert bana Berislavića, ali ga je smrt omela. Ur.*

THE VRANA PRIORS IVAN PALIŽNA AND PETAR BERISLAVIĆ

Summary

After the abolition of the Templar Order at a Church Synode at Vienne, on the 6th May, 1312, the majority of estates of the abolished Order passed over to the Order of the Hospitallers which had been established in 1048 in Jerusalem and was definitively determined as a Knights' Order by Raymond de Puy in 1120. The Hospitallers appeared in Croatia first in the district of Nin in 1184, whilst into the beyond-Velebit Croatia they were introduced at the end of the 12th century by the Croato-Hungarian King Emerik. At the same time they received considerable estates from the King's brother the Duke Andrew, who, on becoming king, still more favoured them with freedoms and estates. For this Order are yet more meritorious Andrew's son King Bela IV, and later on King Ludovic I of Anjou. In Ludovic's time there made a name for himself the Vrana prior of the Hospitallers, Petar Kornuto on the side of the king and against Venice, and it can be said that from then on the Vrana priors, who, as the successors of the Templars had under their administration all the Hospitaller estates in Croatia and in Hungary, possessed the title of »magnus prior«, and that they were without exception enemies of the Venetian aspirations on our coast.

The first Croat among the Vrana priors was Ivan of Paližna (1378—1391). In the beginning he was faithful to the Court, but when the State commenced to be ruled by Ludovic's Queen Elizabeth Kotromanić together with the minor Mary and counsellor Palatin Nikola Gorjanski, Ivan Paližna was the first to rise in riot in 1383. This uprising was quickly stiffled, but not so the prior's decision to continue his fight against the arbitrariness of the Court. He soon joined the Horvat brothers, and together with them proceeded with the fight, in which Gorjanski was the first to lose his life, because he was most responsible for the treacherous execution of the newly crowned King Karlo Drački. Gorjunski fell near Djakovo on the 25th of July, 1386, when he was accompanying the Queens who most probably were going to calm down the rebels. The Queens were captured and taken to Novigrad, where soon thereafter Elizabeth died, most probably a natural death, and was not murdered, as her daughter, Princess

Mary, wanted to prove. The fight initiated by Paližna and the Horvat brothers was now continued against King Sigismund of Luxemburg, Mary's husband, and on behalf of the son of Karlo Drački, Wladislaus of Naples. The rebels received the greatest help from the Bosnian king Stjepan Tvrtko, who, slowly and with the agreement of Ivan Paližna, was preparing Dalmatia and Croatia for himself. After King Sigismund had liberated, probably with the help of Venecie, and probably by the intervention of the Great Master of the Order of Hospitallers, his Queen Mary from the hands of the prior, the fight continued yet more fiercely and with changeable luck. In this time nevertheless we can say that Ivan Paližna was the master of the situation in the beyond-Velebit Croatia, and the Horvat brothers in Mačva and partly in Slavonia. As regards Dalmatian Croatia, besides the seaboard towns everything was in the hands of the prior. The towns were permanently exposed to the blows of the prior, most especially the town of Split, which on no account would recognize the Bosnian king Tvrtko as his master, on whose behalf and with whose army the prior now acted. In exchange for this faithfulness King Sigismund had only fine words and empty promises. In the meantime there was enacted between the Turks and the Serbs a decisive and fateful battle at Kosovo in 1389, in which there participated on the Serbian side besides the Bosnian army with his knights also Ivan Paližna. This absence of the prior was taken good advantage of by King Sigismund, and with his military he captured the town of Klis. However, on his return, with the help of Tvrtko, Ivan Paližna repelled King Sigismund's army, and the towns, headed by Split, were forced to recognized Tvrtko as their king. Only Zadar had remained faithful to King Sigismund. The fruits of this famous vitory were not enjoyed for a long time either by Tvrtko or by Paližna. The following year already, in 1391, bothe of them died, Tvrtko on the 15th February, and Ivan Paližna on the 23rd of March.

After the death of Ivan Paližna there followed a series of prominent priors, such as Mirko Bubek, Ivan Talovac, and especially Bartol Berislavić, who administered the priority for more than 36 years.

From 1512 to 1520 the priority was administered by Petar Berislavić. He was born at Trogir, and as a young man he crossed over to Hungary, not wanting to live under Venetian sway. He was ordained priest and became a canon of the Catholic Diocese, and as such he participated already early in various diplomatic missions to Rome, Venice and other European Courts. He was especially conspicuous in the time of formation of the »Cambray League«, the aim of which was to take from Venice all estates

and possessions except those which actually belonged to her. The League was joined by Pope Julius II, the French king Francis I, and the Emperor Maximilian I, and also the Croato-Hungarian king Wladislaus II was invited to join the League, receiving the promise to receive Dalmatia in return. The King was undecisive by nature, and, on the other hand, also because the Pope had left the League, and stilll more under the influence of the pro--Venetian Cardinal Primas Toma Bakač. On a few occasions it would seem as if Peter's side would win, who in this time was already the Dean of Biograd Cathedral. However, everything fell through when, against the Gallican apirations of Francis I, the Pope invited Wladislaus to join the new »Sacred League«. To Rome Berislavić was despatched. There he was consecrated for the Veszprem Bishop in 1512, and the following year he became Croatia's Ban, captain of Senj and the principal bearer of the fights against the Turks. He administered the Vrana priority from the year 1512. The first and most significant victory over the Turks he scored on the 16th of August near Dubica. The aim of his operations was to consolidate the defence line and make the formation of Turkish bases in the vicinity of outlying Christian bastions impossible. He made especially a name for himself by bringing under impossible conditions food and ammunition to the hard-pressed town of Jajce. The means for waging war at his disposal were very small, for Croatia did not have them and the king would not give enough. The only more considerable help was received by him from Pope Leon X, who promised to make him a cardinal, and who invited the European courts to help the Vice--Roy of Croatia, Petar Berislavić. Finding himself all the time »under fire«, as it were, he had of necessity to perish. This happened on the 20th of May, 1520, at Vražja Gora near Korenica, where, surrounde by Turks, he was mortally wounded and killed. The news about his death was a heavy blow for Pope Leon X, the Emperor Charles, the Croato-Hungarian king Ludovic II, the Polish king Sigismund, and even for Venice, for all of them sensed that they would be hard put to it to find another such gallant and selfless fighter aganst the ever penetrating Turks.